CLAVDII SESELLII, VIRI PATRICII, DE REPVBLICA GALLIÆ & regum officijs, Libri duo.

Ioanne Sleidano, Interprete.

Adiecta est summa doctrinæ Platonis, de Repub. & Legibus.

ARGENTORATI, IN ædibus Vuendelini Rihelij.

Anno M. D. XLVIII.

SERENISSIMO Principi, Eduardo, eius nominis sexto, Angliæ, Franciæ & Hiberniæ Regi, Ioannes Sleidanus S. D.

NTER ALIAS PHIlosophiæ partes, qui doctrina reliquis omnibus præstiterunt, Plato & Aristoteles, hanc etiam diligenter atq; copiosè tractarunt, serenissime rex, quæ ciuilem societatem & reip. procurationem complectitur. Nec enim satis esse putabant, ea solum mandare literis, quæ uel ad ingenij cuiusq; culturam, uel ad formãdos mores, uel ad synceram atq; perfectam animi tum uoluptatem tum consolationem pertinent, sed elaborandum etiam sibi ducebant, quemadmodum publicè prodessent, & eam qua præ

diti erant, facultatem ex umbra in apertum solem proferrent. Hunc enim ueluti finem suorum studiorum atq; fructū esse uoluerunt. Mouit eos hauddubie, quòd passim in imperijs & magistratu illaudata cō spicerent exempla, quòd plæriq; & ambitioni & suæ priuatim cupiditati maiorem, quàm utilitati communi operam darent, quòd suis emolumentis omnia metirētur, quòd fauorem, odium, gratiam, inimicitiam, magis quàm iudicium, rationem ac ęquitatem in consilium adhiberent, quòd simulata sępe clementia libertatem hominibus eriperent, ac regnū malis artibus occuparēt, quòd de dijs atq; religione tum temporis nota & usitata, impiè ac irreuerenter sentirēt, quòd literis atq; uirtuti minimū deferrent honorē. His illi causis excitati, quod & uaria doctrina, & longo rerum usu, & cōsuetudine

tudine atq; conuictu bonorum, & natura duce prestantissimum optimumq; esse iudicabant, memoriæ prodiderunt, et cuiusmodi esse debeat reip. forma, definierunt, ut etiamsi sui temporis conditionem atq; statum non emendarent, tamen posteris relinquerent sempiterna sui iudicij monumenta. Nam hi ipsorum libri, quoniam optimis atq; sanctissimis referti sunt preceptis, magno cũ fructu & admiratione leguntur, & quandiu studijs literarum suus constabit honos, in doctorum hominum nõ bibliothecis modo, uerumetiam sermone, insignem locum obtinebunt. Cum enim naturæ hominum & uitæ ciuili nihil sit conuenientius aut optabilius, quàm legitimo & æquabili imperio contineri, & quia uim atq; seruitutem omnes oderunt: illi, quid magistratum deceat, & quantopere ipsos oporteat

ab omni uel ſuſpitiõe tyrannidis ni-
miẹꝗ; potentię alienos eſſe, demon-
ſtrant, & ad moderationem atꝗ; iu-
ſtitiam & populi tutelam perpetuo
hortantur, & quibus indicijs agno-
ſci debeat tyrannus, dilucidè oſten-
dunt, & eos, qui liberum nacti po-
pulum, in ſeruitutem redigunt, aut
alioqui non ſuum faciunt officium,
acerbè grauiterꝗ; reprehendunt, &
non hominem ſed feram potius at-
que beluam uocant eum, qui ſimu-
lato paſtoris atꝗ; parentis nomine,
ciuitatẽ exhaurit, in eoꝗ; tantò plus
ſceleris eſſe dicunt, quò magis oc-
cultæ ſunt atꝗ; tectę rationes illius,
qui damnum reipub. infert. Verum
hæc aliquantò prolixius ego, quàm
inſtitueram: nunc ad propoſitum
reuertar. Præter eos, de quibus di-
xi, Platonẽ & Ariſtotelem, alij qui-
dam in ſimili uerſati ſunt argumen-
to, & ſuperioribus aliquot annis,
Claudi-

Claudius Sesellius non infoelicem operam in eo nauauit. Fuit hic natione Gallus, & iureconsultus ualde celebris, pòst etiam, Episcopus Massiliensis, & Ludouici duodecimi, Galliæ regis, ad Leonem decimum, Pontificem, aliquot annorum legatus, uir cum primis doctus, & cuius extant non paucæ lucubrationes. Nam & Thucydidem, & quædam Xenophontis, & historiam Ecclesiasticam, & alia multa Gallicè uertit, adeo quidem foeliciter, ut etiam ij, qui Græcæ linguæ magnū usum habent, plurimū ei tribuant: sed in leges etiā atq; ius ciuile quædam scripsit ac in lucem emisit. Defunctus autem multis uarijsq; negocijs publicis, & instructus plurimarum rerum scientia, tanquam supellectile quadam pulcherrima, contulit se ad ocium & quietem, ut & Ecclesiæ, cui præfectus erat, offici-

um ſuum præſtaret, & reliquũ tem⸗
pus honeſtis literarum ſtudijs con⸗
ſumeret. Poſt mortem uerò Ludo⸗
uici regis, librum hunc, de monar⸗
chia Franciæ, ſic enim ipſe uocat,
Gallico ſermone conſcripſit, & Fran
ciſco primo, ad quem nuper erat, ex⸗
tincto Ludouico, delata regni ſum⸗
ma, dedicauit. Nã etſi à curia ſe re⸗
mouerat atq; foro, tamen, ut ſuũ er⸗
ga remp. atq; patriam, amorem de⸗
clararet, abſens etiã regi ſuo prodeſ⸗
ſe uoluit, eoq; magis, quòd aulicę ui
tę morem omnem atq; ſtatũ habe⸗
bat exploratũ, et quàm multis adula
torũ illecebris atq; corruptelis expo
ſiti ſint reges, præſertim ætate mino
res, non ignorabat. In hunc ergo li⸗
brũ, quicquid eſt optimorum præ⸗
ceptorum comportauit, & ſingula⸗
rem quandam rationẽ ſecutus, quæ
ſuperioris ætatis atq; etiam noſtri
ſæculi uiri docti tradidiſſent, non
ſibi

ſibi putauit huc accumulanda, ſed præſenti rerum conditioni atq; tempori totum accommodauit ſermonem, & quod uſu compertum haberet, diligẽtiſsimè explicauit. Et quanquam Galliæ regi peculiariter hæc ſcripta uidentur, tamen ad omneis ęquè reges pertinent. Sunt enim reges omnes monarchæ, paucis quibuſdam exceptis, & ſicut nullius imperium agnoſcunt, ità quoq; ſummam merentur laudem, quando legum uincula, quibus populum coërcent, ſibi etiam induunt ipſi. Hæc autem ſunt ea, de quibus ille orationem inſtituit, officia, quæ regẽ principemq; uirum decent, quæ ſi negligat, neque lege ſe putet ulla teneri, ſplendorem atq; gratiam omnem, & decus & nomen ipſum regium apud uiros bonos amittit. Tribus autem uinculis author, quicquid eſt officij, quod regem oporteat præſta-

re, complectitur, Religione, Iurisdi-
ctione, Politia, & hæc quidem ordi
ne tractat, ijsq́ totum librum absol
uit. Quod secundum est atq́ terti-
um, adeo copiosè, dilucidè, pruden-
ter explicat, ut cuiuis etiam, mea sen-
tentia satisfecerit: ad primum uerò
quantum pertinet, erunt fortasse,
qui nonnihil in eo desiderent. sed his
cogitandum est, qua uixerit ætate.
Scripsit enim hæc ante annos circi-
ter triginta treis, cum in densissimis
adhuc tenebris, & illo, quem Plato
describit atq́ fingit, specu detineren
tur hominum mentes. Quod igitur
ille scribit, religionem esse regibus
diligenter colendam, & hæresim o-
mnem profligandam, & Ecclesiasti-
ci ordinis homines in honore haben
dos, & Apostolicam Ecclesiam præ-
cipuè colendam & obseruandam:
uera sunt ista, si recte quis accipiat.
Ille quidem, ut tum fuit rerũ status,
intellexit,

intellexit, quemadmodum & hodie complures intelligunt, qui Deum existimant, unum aliquem locum atque personam in Ecclesia uoluisse præ cæteris eminere & esse illustrē. Nos autē uerè ac generatim de rebus atq; personis omnibus interpretemur. Nam & religionem reges colere debent, & hoc officiū inprimis requirit ab ipsis Deus: ut autem uera sit, non fucata, non ambitiosa religio, sed talis, quæ Prophetarum & Apostolorum habeat testimonium perpetuum & immutabile, prouidendum est ipsis. Hæresim nullam reges aut falsum dogma suos intra fines admittent: recte. quę sit autem hæresis, ut nunc quidem est eius uocis usurpatio, non ex uulgi, uel eorū qui suspecti sunt, clamore ac præiudicio statuent, sed ab ijs libris iudicium petent, qui testimonium ac suffragiū habent ipsius Christi, quòd à spiritu

à ſpiritu illo ueri commõſtratore di
ctati ſint, ut ad omnem uitam no-
bis præluceant. Viris Eccleſiaſticis
honorem deferent reges: pulchrè,
ſi faciànt quod eſt ipſorum profeſ-
ſionis & ordinis. Nam alioquin ut
regis eſt, doctos et pios Eccleſię prę-
fectos amore ac beneuolentia com-
plecti, ſic etiam eius eſt prouidere, ne
quid populus aliena culpa dętrimẽti
accipiat. Eccleſię, uel ut nunc loquũ-
tur, ſedi Apoſtolicæ primus atque
præcipuus debetur honos, inquit il-
le. Audio: ſed ad perſuadendum rem
tantam, nullum adduci poſsit ar-
gumentum efficacius, quàm ſi eiuſ-
modi doctrina & uitæ ſanctimonia
& diſciplinę ſeueritas conſpiceretur
in ijs qui huic loco præſunt, qualis
fuit in his, qui Silueſtrum eius no-
minis primum anteceſſerunt. Ex ijs
enim, ut quiſq; fuit & doctiſsimus
& innocentiſsimus, ità minime ho-
norem

norem hunc affectauit. Hæc igitur et id genus loca huic libro admixta, neminem offendant, sed commodè interpretemur: ità nihil erit absurdi. Id autem eò magis faciendum est, quòd ipsemet author, sui temporis inscitiam & luxum & ambitionem grauiter reprehendit, & quàm nullus officium suum faciat, demonstrat, & reges ipsos incusat, quòd indignos populi curę pręficiant, quòd ambitio, fauor, gratia, corruptela, primum locũ sibi uendicant in hisce rebus, non secus imò plus etiam quàm in ciuilibus pręfecturis. Cum igitur ad eum, de quo dixi, locum, uenietur, non erit subsistendum, sed quæ sequuntur, antecedentibus accommodare oportet. Satis enim magnam laudem meretur, quòd eo tempore tantum & uidit & ausus fuit pronunciare. Atq; his ego de causis optimum scriptorem è Gal-

lico

lico sermone Latinum feci, ac tuo potissimum nomini, rex Eduarde, dicandum esse putaui. Quamuis e- nim pulcherrimi regni possessio ac hæreditas, à patre tibi relicta sit, ta men hoc nomine cumprimis es be- atus, quòd in hac tenera ætate, illa quæ ueré sunt et dicuntur bona, tibi comparas, eruditionẽ, optimarum- què rerum scientiam. Accedit, quòd eum habes à patre tibi datum custo dem ac moderatorem, qui propter insignem uirtutem ac studium pie- tatis, maximam est, apud exteros e- tiam, consecutus famã. Quod cum ità sit, elaborandum est, ut quas do- tes & adiumenta & præsidia tibi lar gitus est deus, naturæ, ingenij, fortu næ, educationis, ea omnia semper ad nominis ipsius gloriã & populi tui salutem conuertas. Plura non dicã, neq; prolixius exhortabor, ne tuis doctoribus, ornatissimis uiris præ-

scribere

ſcribere aliquid uidear. Hoc unnm peto, ut ijs, quos mitto, libris, Cominæo atque Seſellio, quorum unus eſt hiſtoricus, alter politicus, & nunc aliquid temporis impendas, quando ſtudijs literarum totus es addictus, & in poſterum, ubi grandior factus, rempub. ipſe gubernabis, utrunque tibi familiarem facias. Nec enim pœnitebit operæ, & neſcio an ulli extent Gallicè conſcripti libri, cum his conferendi. quod & ipſe, cum maius acceſſerit iudicium, aliquando ſic arbitraberis. Vale.

Argentorati, menſe Iunio, Anno Domini, M. D. XLVIII.

CLAVDII SESELLIJ, de Republica Galliæ, & Regum officijs, Liber primus.

MISSIS PHILOSOphorum prolixis disputationibus, rem ipsam statim aggrediemur. Administrandæ ergo reipublicæ tria sunt genera, quum uni tantum rei summa permittitur, Monarchiam; quum pluribus atque præcipuis populi, Aristocratiam: ubi uerò multitudinis est imperiũ, Democratiam uocant. Ex ijs optimum statum esse putant, Monarchiam, quando princeps est uir bonus & prudens & reip. amans. Quia uerò difficillimum est in tanta potestate, seruare æquitatem: alterum genus, quod est optimatum & hominum delectorum, uidetur esse præstantius & tolerabilius, & firmiore fundamento subsistere, quando uidelicet ex omni multitudine ij præficiuntur, qui uirtute & ingenio maximè antecellunt. nam qui sunt in his uitiosi, reliquorum imperio facilè cohercentur. Tertium genus,

quod ad promiſcuum uulgus pertinet, ſemper habitum eſt tumultuoſum, & periculi plenum, & uiris præſtantibus inimicum. Fit autem, ut Ariſtocratia commutetur in Oligarchiam, qui paucorum eſt dominatus, quando ex optimatibus & primis ciuitatis pauci quidam, uelut cõiuratione facta, honores & emolumenta omnia inter ſe partiuntur, & ſuas priuatim fortunas amplificare ſtudent, neglecta communi utilitate, quam ſolam & inprimis curare debebant. Relinquitur ergo, ut ex tribus nullum genus ſit perfectum atq; perpetuum. Temporibus enim omnia mutantur & deteriora fiunt, ac tunc inprimis, cum augeſcunt & maximè florent. neq; rarò fit, ut perturbatione quadam alterum alteri ſuccedat. Exemplo eſt reſpublica populi Romani, quæ totius orbis terrarum longè fuit ampliſsima. Eam initiò gubernabant reges, inde conſules, poſtea decemuiri, ſed & tribuni plebis, ac poſtremò Cæſares. Conſulum autem atq; Senatus imperium cęteris fuit præſtantius & diuturnius. Tunc enim aucta fuit ciuitas perpetuis incrementis. cuius rei cauſa fuit, mixta & bene tẽperata gubernatio.

natio. Consules magnam in plærisq; rebus authoritatem obtinebant, præsertim foris, deinde senatus, qui ex optimis lectissimisq; uiris cõstabat, summã rerum moderabatur, & tanq̃ gubernator nauis, clauum tenebat, & quicquid alicuius esset momenti, ad eius cognitionem pertinebat, Populo etiam sua constabat dignitas in suffragationibus & distribuendis muneribus publicis: item, cum de pace, bello, & id genus alijs rebus aliquid statuendum erat. eaq; de causa creabantur tribuni plebis, quorũ sine consensu ac uoluntate non erant firma senatusconsulta, in eoq; senatus ac populi imperio, potissima pars orbis terrarum in ipsorum ditionem peruenit. Et tamen, si quis omnia diligenter animaduertat, comperiet non fuisse perfectissimam reipublicæ formam. Ex multis unum recitabo, quod parũ ab eis prudenter constitutum, labefactauit amplissimum imperium, & ad unius dominatum denuo perduxit, qui et ipse tandem concidit, ac uix nomen adhuc suum tuetur. Initio, post eiectos reges, quum senatus atq; nobilitas nimis magnã sibi potestatẽ arrogarent; populus qui nullo sa

rè in numero tum erat, grauissimè concitatus ob sui contemptum, secessionem ab illis fecit, & imperium detrectabat, nec prius reconciliari potuit, quàm sui quoq; ratio haberetur, & ut placari posset, multò plura senatus illi, quàm oporteret, concessit. ex quo deinde fonte manarunt dissensiones omnes atq; discordiæ ciuiles, quæ perpetuæ fuerunt, sic, ut etiam exortis bellis contra finitimos, uix conquiescerent. quod in regum imperio nunquam acciderat. Sic enim cõparatum est, ut homines uni soli multò libentius quàm pluribus obtemperent, quibus sese putant esse pares. Iam, si paululum modò ipsis tribuatur, sensim plura sibi sumunt, ex eoq; magna pòst oritur perturbatio, quod in populari statu urbis Romæ scimus accidisse, ubi nimium plebs lasciuiebat, tum propter tribunorum potestatem, qui optima sæpe consilia euerterunt, tum propter publicorum munerum distributionem & ius suffragiorũ, quoties de rebus arduis decernendum aliquid erat. Nam his in rebus omnibus plurimum poterant largitiones atq; factiones. quò fiebat, ut qui donis & pollicitationibus multum ualerent,

rent, ij uiris bonis & reipublicæ studiosis præferrentur. Hi deinde recuperandi causa quod profudissent, & ut ad largiendum suppeterent copiæ, socios & amicos populi Romani expilabant, & belli præfectis atque militibus, ut idem facerent, permittebant, partim emerendi fauoris causa, partim metu, quòd in eadem ipsi essent culpa. Sic igitur uitiata fuit & omninò dissoluta uetus reipublicæ forma, quam integerrimi prudentissimiq; uiri olim instituerant, & multis sæculis, ad posteros, ueluti per manus deductam, seruarunt incontaminatam, donec auctis tàm priuatis quàm publicis facultatibus, omne uitiorum genus paulatim inundauit, & ciuilibus bellis materia subministrata fuit. Nam qui uirtute & meritis non poterant honores atq; dignitates in repub. consequi, ij multitudinis cupiditati & auribus seruiebant, & multa communis utilitatis mentione facta, hoc solum spectabant, ut plebem in senatum inflammarent ac ipsi, per eam occasionem oppressis alijs, regnum occuparent. Hanc rationem secuti sunt Gracchi, legis Agrariæ inuentores, quæ magnas excitauit turbas, ex

eaq; postea natum est illud inter Marium & Sillam, dissidium, quo uehementer fuit adflicta respublica. Nam & disciplina omnis militaris, et senatus potestas, quam in belli duces atq; legiones habere consueuerant, hoc ipso interijt, eoq; deducta res fuit, ut qui uiribus et armis plurimũ possent, ij suo arbitrio rem gererent, non militiæ tantum, sed domi quoq; & in urbe, neq; iam senatui parerent, et quos inimicos sibi crederent, eos omni genere acerbitatis diuexarent. Fecerunt hoc Sylla, Marius, C. Cęsar, & eo sublato, Marcus Antonius, Lepidus, Octauianus, triumuiri, et hic quidem suos collegas non destitit persequi, donec ipsis euersis, imperij summam ad se unum traduxisset, quo quidem in principatu multa designauit in perniciem reipublicæ, àc ipsius exemplum secuti sunt postea reliqui propè omnes Cæsares. Hęc igitur incommoda nata sunt in illo populari reip. Romanæ statu, eaq; non pauci prudentes ac docti uiri, multò antè quàm accidissent, prȩuiderũt, & scriptis quoq; sunt testificati, sed impendentibus malis nõ potuerunt mederi. Is igitur quem dixi, status, quamuis sit mixtus, non

ctus, non poteſt eſſe perfectus, quàndo ſumma rei eſt penes multitudinem, ac longè pręſtat Ariſtocratía, cuiuſmodi uidetur eſſe Venetorum reſpublica, quam certus primorum ciuium numerus administrat, in eaq; ſummus pręſidet Magiſtratus, quem Ducem appellant. quod ipſum ad Monarchiã aliquo modo pertinere uidetur. populare uerò nihil eſt ibi. Nec enim ullam ibi poteſtatē plebs obtinet, uerum ſenatui paret in rebus omnibus, & ſeueris cohercetur legibus atq; decretis. Hac ratione in tantam creuit amplitudinem ea ciuitas, & contra potentiſsimos ſæpe príncipes imperium ſuum ad hoc uſq; tempus defendit. Nec enim perfectiorem remp. ulla uidit ætas, & qui rationes ipſorum perſpexerit, idem quod ego, ſentiet. Neq; tamen eſt nihil quod ibi deſideres, & illud quidē tanti momenti, ut & in ſummis aliquando fuerint anguſtijs ob hoc ipſum, et deinceps quoq; eſſe poſsint, niſi caueant. Nam ſicut corpus humanũ ex quatuor cõſtat elementis atq; humoribus inter ſe contrarijs, et quoad rectè ſe aggregauerint illi, ualetudinē tuetur & auget etiã, paulatim uerò, cũ ex ijs unus aut alter lu

xuriari cœpit, quod temporis loginquitate fieri necesse est, in ægritudinem incidit ex illa dissociatione & inæqualitate, cunque uni membro medicinam facimus, alterum lædimus: ad eundẽ quoque modum, humana societas, quam ciuitatem appellamus, & corpus reipublicæ aggregatum ac cõstitutum legibus, initio quidem crescit & amplificatur, post, ubi ad summum euasit, in eodem statu consistit aliquandiu, tandem uero propter disparem & contrariam eorum, ex quibus constat, naturam, institut[a], mores, dilabitur & plane corruit. Vulgo numerari solent quinque gradus humanæ uitæ, infantia, adolescentia, uirilis ætas, senectus, & ætas decrepita. Hunc ad modũ uiri quidam docti partiti sunt imperium Romanum, & certe cuiuslibet ciuitatis aut imperij consimilis uidetur esse conditio. Atque ut ad institutum reuertamur, sunt in repub. Venetorum, quæ nisi emendentur, allatura sint aliquando multum incommodi. Ex ijs præcipuum est, quod soli nobiles, munera publica, in quibus aliquid est dignitatis & emolumenti, omnia fere, aut maximam illorum partem obtinent.

quod re-

quod reliqui ciues, in quibus plurimi sunt facultatibus & ingenio præstantes, grauiter ferunt, eoq; magis, quò nunc est amplior factus nobilium numerus. Qui uerò in reliquis ipsorum ditionis oppidis habitant uiri nobiles, ij nullo fere sunt in numero, & publicè minimùm possunt. quod eò uidetur institutũ esse, ne si cum imperio sint, motum aliquem excitent. Iam, qui Venetias incolunt ciues, consequendi aliquod munus aut præfecturam, spem nullam prope habent, eò quòd aucto, ut diximus, nobiliũ numero, uix satis est, quod in hos distribuatur. Alterum est, neq; parui id momenti, quòd cum in continente bellum est gerendum, rei summæ præficiunt externos, non autem suæ gentis homines, ueriti, ne qui exercitum habeat in sua potestate, regnum occupet & dominatum inuadat. Natura quidem illi & uitæ instituto plus mercaturæ student quàm scientiæ bellicæ. quò fit ut pauci reperiantur in re militari præstantes. Verum in eo quod diximus, hoc est mali: quòd externi, quos mercede conducunt, non æquè sunt erga rempub. affecti atq; ciues, quorum ibi salus agi-

tur. Et quanquam imperatori semper adiungunt legatos, quos sua lingua prouisores appellant, ad quos omnium cõsiliorum belli summa redit, & quorum absque uoluntate, nihil ille, quod alicuius sit momenti, constituere potest, tamen non est idoneum istud remedium. Nam quoniam hi, quos diximus, legati, plærunque sunt homines imperiti rei militaris, perfacile est, ut grauissime errent. Deinde, exercitus imperatores, quum illorum se potestati deuinctos, & ipsis parendum esse uident, non ea sunt alacritate, neque fidelem operam præstant, & indignitate quadam commoti, non raro cupiunt male rem administrari, eiusque rei documenta quędam proferri possint. Sed & inter nobiles ipsos existunt simultates. Nam qui originem ducunt ex primis illis reipub. authoribus, ij multò se debere pręferri putant alijs, qui postea sunt in eum ordinem allecti, ac nunc multitudine superant. Hæ duę factiones, de dignitate, deque potioribus reip. præfecturis ita contendunt, ut sæpe graues inter ipsos oriantur offensiones, dum suis cupiditatibus plus quàm utilitati communi seruiunt. Nam animi perturbationibus æ-

que

quẽ ac reliqui homines, adficiuntur. Quamuis aũt nullum adhuc ex ea re magnum incõmodum hactenus apud illos extitit, quod prudentiæ quorundam & eximiæ uirtuti tribui debet: tamen metuendum eſt, ne tandem, ubi coporis humores, ut antea demonſtrauimus, nimium aucti fuerint atq; corrupti, morbus ſeſe prodat, & adeo quidẽ uehementer, ut medicinę non ſit futurus locus. Et hęc quidem non eò pertinent, quaſi aut meũ ſit, aut mihi ſumam, aliquid in ipſorum repub. uituperare: quæ, meo iudicio, longè eſt omnium præſtantiſsima, eius quidem generis: ſed ut demonſtrem, fieri non poſſe, quin eiuſmodi in ſtatu atq; forma reipublicę, præſertim ſi ampla ſit ciuitas, plura, quàm in Monarchia, deſiderentur. Nam ſingularis aliquis, qui ſolus rerum potitur, facilius mederi poteſt incommodis, quàm multi ſimul gradu & dignitate pares. natura etiam comparatum uidemus, ut unum aliquẽ excellenti dignitate, plus reuereantur & obſeruent & metuant homines, quàm coãctum aliquem numerũ delectorum, qui tempore cõmutantur. Ratio quoq; præſcribit, in omnibus rebus ad unum aliquem

quem, uelut ad caput atque fontem necessario confugiendum, & rem esse plenam incommodi atque periculi, cum plures simul imperium obtinent. quinetiam doceri potest, Monarchias, etiam si uel interitu principum, uel alio quopiam humano casu fuerũt immutatę, diuturniores fuisse & tranquilliores, quàm uel optimatum uel popularem statum, ut in Assirijs & Aegytijs, & Parthis, imò, ut propioribus utamur exemplis, in Britannia, Hispania, Gallia uidemus, quibus sanè prouincijs nullæ aliæ respublicæ, temporis longinquitate conferri possunt. Deinde, quę regna successionis aut hæreditario iure transferuntur, multo magis florent, ijs, ubi suffragijs & optione res agitur, ut in Imperio Romano satis apparet. Cuius rei hæc est causa, quòd malis ferè artibus plærique ad fastigium illud enituntur, & uim sæpe faciunt, quod non semel accidisse constat, quum Cæsare mortuo, nouus erat deligẽdus. Ac faceret Deus, ut non eisdem artibus ad Pontificiam dignitatem, aliosque honores Ecclesiasticos, ubi sola uirtus locum habere debet, multi contenderent. His igitur alijsque de causis,

ſis, quas uitandæ prolixitatis gratia prę-termitto, ſatis conſtare puto, unius im-perium multò eſſe reliquis præferen-dum. Galliam uero cæteris regionibus præſtare, ac non ſolum ad diuturnita-tem, uerum etiam ad incrementum & amplificationem, optimè eſſe conſtitu-tam, demonſtrabo, ſi nonnulla, de qui-bus poſtea dicemus, emendentur, quod eſt factu non difficile. Et primo quidem ſingulare eſt illud, quòd ad ſolos maſcu los Galliæ defertur imperium. Salicam uocant eam legem, qua iſtud cauetur, & optimo quidem conſilio. Si enim fœmi-nę ſuccedant, fieri poſſet, ut in externi ali cuius poteſtatem rerum ſumma perue-niat, in quo permultum ſit futurum in-commodi. Nam is cum & educatione & moribus & lingua & ingenio diffe-rat, à natura ipſa diligere quodammodo cogitur, & in rebus omnibus præferre, ſuæ nationis homines, ijſq; honores & præfecturas & ubi cunq; eſt aliquid e-molumenti, communicat. qua quidem ex re neceſſe eſt, graues oriri offenſio-nes, ac inuidiam, tum multitudinis, tum nobilitatis. Cum uero ſoli maſculi lo-cum habent, certus ac perpetuus eſt hæ

res,

res, quoniam qui genere proximus est, is indubitatò succedit, eũq; populus reueretur & colit, ut magistratum suum legitimum, etiamsi remotiori gradu distet ab eo, qui decesit: quod nuper uidimus mortuo Carolo octauo atq; etiam Ludouico duodecimo. Et quanq; superioribus annis, ac paulò supra hanc memoriã, uehemẽtissimę dissensiões grauissimaq; bella uidenẽ ob eam rem extitisse: tamẽ non obscurũest, eam causam, quòd ueri similitudinem aliquam haberet, obductã tunc fuisse. Nam & ius tandem obtinuit, eoq; res deducta, & legibus ad eum modum est cõfirmata, nihil ut posthac turbæ sit idcirco metuendum, nulla etiam ut dubitatio residere deinceps posit. Atq; ut doceam, quod facturum me dixi, Galliam prudẽter ac bene præ cæteris gubernari: præsentem reip. statum, ac ueteres etiam leges, quibus usa fuit, explicabo. Illud inprimis magni est momenti, regiam potestatem, ac reliquos omnes regni ordines, adeo cõmodis et ęquis rationibus inter se deuinctos esse, ac uelut coagmentatos, uix ut ullum posit inter ipsos magnum disidium oriri. Scio equidem nihil esse

hil esse firmum, nihil perpetuũ in rebus humanis, & fore uti regnum hoc quantumuis amplum ac potens, aliquando corruat, quod omnibus alijs imperijs euenisse constat, ut suprà diximus: uerum ut homines, quò sunt meliori corporis cõstitutione, et quò sunt in uictu temperantiores, eò firmiori utuntur ualetudine; ad eundem quoqꝫ modum, regna, quò prudentius administrantur, & quò melioribus utuntur legibus, eò consistunt diutius. Atqui in Monarchijs, ubi succeſsionibus est locus, ut in Gallijs, plena detrimenti uidetur esse illa principum mutatio. Fit enim sæpenumero, ut præstantiſsimo regi succedat aliquis ineptus & uitiosus, aut etiam ætate puer, in quorum utroque multum inesse potest incommodi, uel propter illius, qui solus imperat, uel eorum, qui tutorio nomine rempublicam procurant, nequitiam. In eum uero casum res deuenire solent, cum Deus aliquam prouinciam, pro ipsius merito atqꝫ scelere, ulcisci constituit. quod ubi fit, nullus est amplius humanæ prudentiæ aut rationi locus, ac tunc ferè solet euenire, cum regna maximè florent, cum ad

summam

summam fœlicitatem & amplitudinem excreuerunt, & cum propter potentiam nihil eiusmodi metuitur. quod eò fit, ut homines securi, ac uelut ebrij dulci fortuna, rerum humanarum mobilitatem, inconstantiam & imbecillitatem perspiciant, & Deum uereantur, à quo salus & interitus rerum omnium dependet. Iam, si qua eiusmodi tempestas nobis metuenda sit in Gallijs, quod Deus auertat, in promptu sunt remedia, quibus & regem immoderatè dominātem, & eius, qui per ætatem regere nōn potest, nutritios & procuratores, coërceamus, ità quidem, ut regi constet sua dignitàs, & non quod libet, sed quòd iuri ac æquitati consentaneum est, ei liceat. Optimis enim legibus sanctißimisq; decretis huic rei prospectum est, quæ nō nisi magno negocio uiolari possunt. tametsi uis nōnnunquam intentatur. Sunt autem tres tanquam freni, quibus Galliæ regum summa potestas temperatur, Religio, Iuris dictio, & politia. Ad primum quantum pertinet, Galli semper præ cæteris ualde fuerunt dediti religionibus etiam tunc, cum Dei nullam haberent noticiam, & Druides, qui ipsorum

rum erant ſacerdotes atque pontifices, præcipuam habebant authoritatem, ut Cæſar commemorat. Vbi uero Chriſti doctrina cœpit innoteſcere, primi omnium inter longinquas natiões, eam ſunt complexi, & ſemel admiſſam magno ſtudio tuentur ac retinent, in hodiernum uſq; diem, nec ullam patiuntur hæreſim apud ſe reſidere aut inueteraſcere, quod & Hieronymus memoriæ prodidit. Et adeo quidem in hac parte cæteris antecellunt, ut et Britanni et Germani et Hiſpani ſuas Eccleſias ad Galliæ præſcriptum atq; regulam non ſemel conſtituerint ac emendarint. Noſtrorum quoq; regum ſemper maxime fuit inſignis ac memorabilis diligentia & aſsiduitas & ardor in profligandis hęreticis & defendenda Eccleſia; & ad hocuſq; tempus reliquæ nationes omnes, Luteciam Pariſiorum, uelut ad uberrimum fontem, confluunt, diſcendæ cauſa religionis, ac his, quas dixi, de cauſis, Chriſtianiſsimi cognomen, eſt huic regno attributum. Qui igitur acceptus eſſe populo, ſuumq; ſtudium illi uult approbare, hunc oportet religionis diligentiſsimum eſſe cuſtodem. Niſi enim hoc interueniat po-

puli de ipso iudicium, minus amant, & inuitissimi dicto sunt audientes, & si qua calamitas regnum affligat, totum hoc regis tribuunt impietati, ut non semel est compertum. tametsi nonnunq̃ in aliјs potius quàm in regibus culpa residere solet. Cum autem ad præcepta religionis uitam accomodat, nihil agit superbè, nihil auarè, nihil iniustè: sin minus, iam cuiuis Episcopo uel Ecclesiastici ordinis homini, qui sit inculpatæ uitæ & acceptus multitudini, reprehendere illum & palàm admonere sui officiј concessum est, absq; ullius metu periculi, quandoquidem regi uerendum est, ne si quid grauius in illum statuat, populi uoluntatem alienet. Eiusmodi libertas nullo est, in alio regno, quod sciam, aut certè non æquè magna. Sed à paruulis & ab ineunte ætate reges ità fere instituuntur, ut et Deum reuereantur, & ordinem Ecclesiasticũ in honore habeant. Atq; ista religionis opinio, cum uidelicet persuasum est uulgò, principem uti propitio Deo, magnam ipsi beneuolentiam atq; gratiam apud omneis conciliat. Alexander Macedo, qui propter rerum gestarum amplitudinem ap-

pellatur

pellatur Magnus, Ioue parente natum se prędicabat. Qui per Græciam olim fuerunt fortiſsimi duces, originem ſuã ad Deos referebant. Numa Pompilius, alter Romanorum rex, quia colloquiũ ſibi eſſe cum Aegeria Dea fingebât, multò obſequentiorẽ populum in rebus omnibus effecit, quàm Romulus ui armorũ et diſciplina militari. Scipio Africanus idem feciſſe dicit. Ex ijs uero, qui Chriſti doctrinã ſunt profeſsi, Conſtantinus & Theodoſius, & Carolus Magnus et alij quidam fœliciſsimos habuerunt progreſſus, et fortunã ſunt uſi maximè ſecunda, quòd religionis nomine ac opinione multitudini erant cõmendati. Reges igitur Gallię, quia perſuaſionem iſtam populi uident ſuis rebus eſſe neceſſariam ad deuinciendos animos, etiamſi forte natura & ſponte ſua minus ad pietatem inclinent, tamen diligenter cauere ſolent, ne quid publica reprehenſione dignũ admittant. Et hoc quidem eſt primum, ut dixi, frenum, quo regũ ſuprema poteſtas inhibetur. Alterũ eſt, Iuris dictio, quæ in Gallijs maximè uiget, ideoq; ſunt inſtituti Senatus atq; iudicia, que noſtra lingua uocantur par-

lamenta, ut ne plus, quàm iure concessum est, illis liceat. Eorum enim iudicum is est numerus, eaq; potestas, ut decretis ipsorum rex quoq; pareat, & in controuersijs aliquando causa cadat, neq; suis aduersarijs, quibuscum litigat, præiudicare posit. Ab his etiam expenduntur literæ regis ac intercessiones, & si quid est in ijs uitiosum aut suspectum, repudiantur. Quantum ad crimina & maleficia pertinet, etiamsi rex alicui ignoscat & pœnam remittat, tanta est tamen illorum in his rebus seueritas, ut spe impetrandę gratiæ, nemo ferè audeat aliquid grauius designare. Quamuis enim uicti aliquando regis authoritate, nimioq; fauore, dissimulare & actionē intermittere cogantur: tamen ubi fauor ille paulatim desijt, eum qui deliquerit, grauius multò puniunt, quàm si intercessionem nullam obtinuisset. Accedit, quòd perpetua est ipsorum functio, & nisi propter atrox aliquod facinus non remouentur loco. quod cum obijcitur, ad reliquum senatum eius rei quæstio defertur. Quòd si forte non seruata curis formula, de gradu quis deijcitur mandato regis, tum qui uel detulit, uel qui lò

cum

tum alterius uacantem occupauit, non est quòd solidum sibi gaudium illud polliceatur. nam ut sui facti rationem accuratissimam aliquando reddat, oportet. Quò fit, ut propter hanc muneris perpetuationem, quando sciunt, nihil sibi posse, præter sua ipsorum maleficia, fraudi ac detrimento esse, maiori tum fide tum diligentia ius reddant. Est igitur summa per Galliam, ut diximus, authoritas iuris, quæ flecti quidem & uariari gratia fortasse potest, euerti autem & aboleri tota non potest: tametsi habeat suas maculas atque uitia, quæ certè requirunt emendationem, ut est rerum mortalium conditio. Tertium frenum est, uti demonstrauimus, politia. Hæ sunt leges atque decreta, quæ Galliæ reges, alij post alios, fecerunt ac confirmarunt singulis temporibus, neque temere illis derogant: ac si faciant, populum non sint habituri obsequētem, in primis, quantum attinet ad ipsorum, hoc est, regni Galliæ, patrimonium. quod ipsis alienare non licet, nisi magna cogantur necessitate, quę multa senatus deliberatione adeo curiosè examinatur & disquiritur, ut propter incertitudinem uenditionis, pauci

tarum rerum aliquid sibi emendū, & subeundum esse periculū putent. Quanq; enim regibus concessum est uti frui possessionibus ac facultatibus regni, suo arbitrio: tamen omnium expensarum rationes referuntur ad quæstores ac ærarij præfectos, qui illos minuendi potestatē habent, si uel immoderatos esse uel inutiles cognouerint. quod summa profecto æquitate nititur, et cōmunem utilitatem attingit. Nisi enim conseruentur & recte distribuantur publica regni uectigalia, & annui prouentus, iam olim regibus attributi, necesse est, cum bellum aut aliqua uis maior incidit, ut populus magno suo detrimento pecuniam conferat. hoc igitur, ueluti freno, nimia regum liberalitas coërcetur. Multæ quidem sunt aliæ regni nostri leges, quas breuitatis causa non recito, ac satis est mihi, præcipua illa dixisse, quibus regū authoritas temperatur. quod ad ipsorum laudem inprimis pertinet. Nam si quiduis possent, multo essent imperfectiores: ac sicut Deus omnipotens, non idcircò, quia peccare non potest, iudicatur esse minor, sed illustrior fit eius, hoc ipso, & admirabilior perfectio

perfectio: sic etiam reges, quum suis ipsi legibus obtemperant, multò maiorem laudem merentur, & ad perfectionem propius accedunt, quàm si ad nutum ac uoluntatem suam iubeant omnia fieri, & ad hunc modū temperata ipsorum potestas, proximè ad Aristocratiam accedit, & firmius consistit. Sunt in Galliis etiam tres præcipui ordines, Nobilitas, populus, uulgus. Hi singuli, pro sua quisque conditione, suas habent, leges ac instituta, quibus utuntur, & adeò commodè sunt inuicem aggregati, ut ægrè facultatem habeant, alij alios opprimendi, aut etiam aduersus regem coniurandi. De Ecclesiasticorum ordine postea sum dicturus. Nobilitas igitur Galliæ siue equestris ordo maximis fruitur commoditatibus ac priuilegijs, eoq; fit, ut magno quodam affectu regem complectātur, et uitam quoq; pro ipsius ac patriæ salute profundant. Nec enim ullum pendunt tributū, et armatis licet ipsis esse quocunq; loco, & multa habent uitę præsidia, sic ut non sit opus, illiberalem aut quæstuariam aliquam artem exercere. Hoc enim nostris moribus minime illis conceditur, nisi for-

te domi maneant, ac rei familiari studeant. Sed si regem sectari uelint, habent quo se honeste alant. Plurima enim sunt domus & aulę regiæ ministeria, quę solis nobilibus attribuuntur, qui singuli, partem aliquam anni, in ijs procurandis consumunt; & reliquum tempus uacuum habent ac liberum rebus priuatis atque domesticis administrandis. Hi omnes annuum accipiunt à rege stipendium, & ampliora sperandi magnas habent occasiones. Principes autem uiri, ac maioris dignitatis proceres, quoniam & ipsi regis beneficentiã experiuntur, ac partem reipublicæ procurant, nobilibus, qui sunt re familiari minus lauta, uictum & alia sæpe communicant. Deinde, reges perpetuum alunt & amplissimum equitatum, exercendæ & alendæ causa nobilitatis, ac in tanto equitatus numero, plurimę sunt præfecturæ, quæ in illos distribuuntur, eaq; ratio non minus pacis quàm belli tempore durat. Maioris quidem loci nobiles, pro sua quisq; conditione ac uirtute, præficiuntur equitibus: ex reliquis autem alij sunt legati, alij signiferi, alij equites cataphractì, alij sagittarij, & qui per ætatẽ nõ pos-

ſunt ferre arma, reliquis famulantur, & cum nullum intercedit bellũ, licet ipſis manere domi, ſuiq; ſtipendij partem nõ mediocrem parſimonia conſeruare. Ad hæc, nemo credat, quàm multæ ſint per Galliam præfecturę, ut ſic dicam, urbanæ, quæ ſoli nobilitati committuntur. nam alij prouincijs, alij ciuitatibus, alij oppidis, alij finibus, alij caſtellis & arcibus, alij uicis præficiuntur, ut interim nihil dicam de maioribus illis muneribus, quæ principibus tantum tribui ſolent, cuiuſmodi ſunt, qui noſtra lingua dicuntur, Conneſtablij, Mareſcalli, Amiralij & id genus alij, Sed & annuã pecuniam, uelut honorarium quoddam, reges, liberalitate quadam elargiri ſolent in multos nobiles, qui nulli ſunt addicti miniſterio: hi appellantur noſtra lingua, penſionarij. Satis igitur ex ijs quæ diximus apparet, ordinem equeſtrẽ ualde honeſtè & liberaliter in Gallijs haberi, & rectè quidem. nam & patriam ab hoſtibus defendunt, & natura ferè cęteris antecellunt, et nõ ſolũm ipſis, uerumetiam maiorum ipſorum meritis atq; uirtuti iſtud tribuitur. Alter ordo ſuas etiam habet commoditates, non

exiguas. ad hunc pertinent mercatores, qui eò faciunt maiorem quęstū, quòd tutò ipsis per Galliam proficisci ac negociari licet, tum, quòd nobiles & mercaturam nullā exercent, & splendidè ferè ac sumptuose uestiuntur. Huic etiam ordini conueniunt ac ferè tribuuntur quęsturæ & rationes nummariæ, item præturæ & quicquid ad iurisdictionē pertinet, qua sanè in re plurimum est honoris ac emolumenti. Sunt enim in Gallia iuris administri, iudices, aduocati causarum, procuratores, scribæ, & id genus alij, multô plures, mea quidem sententia, quàm in reliquis omnibus orbis Christiani prouincijs, quod peropportunè illis accidit, qui relicta mercatura, his rebus operam nauare uolunt. Et adeò quidē est fructuosus hic ordo, ut nobiles etiam inuideant. quanquam certè dignitate atque splendore reliquis præstant, & qui sunt alterius ordinis, ferè student ad hunc peruenire, ut postea sum dicturus. In tertio genere est uulgus & promiscua hominum multitudo, qui & agros colunt, & omnis generis artificia tractant. Vt autem hi uel nimia utantur libertate, uel admodum

sint diuites, uel in armis etiam exercita-ti, non est consultum. Nam quia conditionem seruitutis oderunt omnes, & natura suas fortunas amplificare student, facile sit, ut arma capiant & potentiores opprimant, quod & in Gallijs & alijs in locis non semel accidisse constat. Vt autem eiusmodi sint ordines, ac ueluti gradus in omni republica, necesse est quemadmodum in corpore humano uidemus infirmiora & ignobiliora mēbra subministrare dignioribus, Neq; tamen est, quòd hi suum statum deplorent ac indignè ferant, quoniam & ius cōmunicatur ipsis æquabiliter, & quam à maioribus acceperunt, ea utuntur libertate, & multis etiam reipublicæ ministerijs adhibentur, & sola uirtute ac industria & assiduitate possunt ad secundum ordinem emergere, quod secundo non licet, ut ad primum uidelicet euadat, nisi regis beneficio singulari, quod ille solet ijs impertiri, qui aut iam fecerunt, aut pro republica uidentur posse aliquid facere egregiè. Et prudenter quidem istud est institutum. primum, ut ordo conseruetur equestris, qui propter belli exercitium fere minuitur,

nuitur, & sumptus uix tolerat, deinde, ut homines tantis excitati præmijs, uirtute contendant & ad superiorem gradum eluctentur. Hac etiam spe confisi qui sunt plebei & infimi ordinis, aspirant ad secundum, & cum in eo uersati fuerint aliquandiu, ad primum. Itaq; fit, ut minus sit inter ipsos inuidiæ ac maleuolentiæ, quando uident, meritis ac uirtuti patefactam esse uiam ad amplissimos honores, & propositum esse periculum, si malis rationibus eosdem obtinere studeant. Quòd si uel conatus nimium difficilis, uel spes nulla esset amplíora consequendi, tum qui sunt mediocris & infimi gradus, magni presertim animi, caussam reperirent & occasionem excitandi motus, & sui ordinis homines contra potentiores armandi. nunc autem minime difficilis est ratio, & uidemus, quàm multi ex humili sæpe loco ad summũ fastigium euadant. Hanc quoq; rationem diligenter olim seruabant Romani. nam à populari statu gradum faciebant ad ordinem equestrem, & huic deinde ad patritiam & senatoriam dignitatẽ patebat aditus. Est præterea ordo Ecclesiasticus, nulli non com-

munis, qui modo animum huc adijciat, & pro Galliæ consuetudine non raro accidit, ut etiam homines plebei, uirtute ac eruditione præstantes, amplissimos in eo genere cõsequantur honores, Cardinalatum aliquando, uel Pontificatum etiam. quæ sane res ad uirtutem ac literarum studia homines inflammare potest. Quare ad reipublicæ utilitatem semper existimaui pertinere, ut mos ille seruetur, conferendi sacerdotia & Ecclesiarum facultates ijs, qui suæ diligentiæ ac literaturæ documentum aliquod egregium dedissent. Nisi enim ita fiat, potissima pars earum facultatum erit in potestate principum ac Episcoporum, qui suis deinde familiaribus atque seruulis ea distribuunt: reliqui autem, qui Romæ et apud regem nullos habent amicos atque sollicitatores, frustra laborem omnem sumunt. Neque tamen hoc ita uelim accipi, quasi in ea sanctione & lege, quam pragmaticam nostri uocant, nihil sit uitij: non enim hoc mihi summo disputandum: sed quòd publicè mihi profuturum esse uidetur, expono. Vellem equidem inueniri posse aliquam in eo rationem, quę & reipub. Galliæ, & Romanæ

quoque

quoq; curiæ sit non incommoda, sed plu-
ra de eo non sum dicturus in hoc loco.
Quæ aũt dixi omnia, eò pertinent, ut o-
stendam, quàm aptè & uenuste inter se
cohæreant omnes regni ordines, è qui-
bus si quis aliquid delinquat, facilis est
medicina. Nam si nobiles iniuriam cæ-
teris faciant, coërcentur ab ijs qui ius
reddunt, quorum est tanta authoritas,
ut quantumuis magni principes eo-
rum cogantur parére decretis. quòd si
populus etiam atq; uulgus aliquid moli-
atur, ut nonnunq̃ accidit, non est diffi-
cile nobilitati, propter potentiam, & u-
sum armorum, illos ad æquitatem & of-
ficium adducere. eoq; fit ut suarum re-
rum finibus ac ueluti cancellis sese con-
tineant omnes. ac pacem alij cum alijs
colãt, quando neq; causam habent, neq;
facultatem etiàm aliquid conandi, &
periculum in eo summum esse uident.
Itaq; regem tanti beneficij authorem
complectuntur & amant omnes, ac cum
tempus incidit, libentissime impera-
ta faciunt, & publicis necessitatibus ma-
gno studio subueniunt. Quòd si pri-
uatím aliqui ab officio discedant, para-
ta sunt remedia, sic, ut malum non pos-
sit lon-

ſit longius progredi. Et hæc quidem ſatis eſt dixiſſe, ut demonſtrem quod ſuprà diximus, Galliam optimè conſtitutam eſſe legibus. Nunc ad alteram partem uenio, quę plurimum habet, ut difficultatis, ità etiam utilitatis. nam & quæ ſint noſtræ reipublicæ uitia, & quemadmodũ ea debeant emendari, complectitur. Ac ſane magnitudo rei nõ unius modo ſed multorum peritiſsimorum hominum ſententiam poſtulat. quod tametſi ità ſit, tamen ſtudium & amor reipublicę perſuadent ac propemodum impellunt, ut quicquid & labore & ingenio & rerũ tractatione atque uſu, multis nunc annis, quos publicis negocijs impendi, cognitũ atque meditatũ habeo, proferam. Nemini uerò legem aut modum hic ullum præſcribo, ſed quod conueniens & utile mihi uidetur, explano, & ijs qui melius rem cognoſcunt, iudicium permitto. Et quoniam in eiuſmodi republica, qualis eſt noſtra, totum à rege dependet, pręcipuum ac ſummum eſſe uidetur, ut ſit uir bonus atque prudens. Nam ſi populũ habeat obſequentem, facilè efficiet, ut quæ bonæ ſunt & ſalutares leges, uigeant atque ſeruentur,

tur,

tur, quæ uerò minus, hæ ut abrogentur: Deinde, cum rectè uitam instituit, moribus & exemplo suo prælucet omni populo, & ad sui imitationem incendit, & cum reipublicæ studium in eo apparet, reliqua præfectorum turba minimum audet ab officio recedere, & promiscuè omnes elaborant, ut ne quid animaduersione dignum faciant. Iam uerò, si in regibus hæ quatuor inessent uirtutes, ingeniũ, experientia, prudentia, & amor reipublicę, nihil desiderari posset amplius: sed quoniã uix pauci reperiuntur tales, et ut fortasse reperiantur, tamẽ quoniam imperij non uirtutis est hæreditas, & quia uis tota in actione consistit, ueniendum est nobis ad earum rerum, quas in bono principe requirimus, explicationem, quod et Aristotelem, Alexandri magni præceptorem, & alios complures doctos & exercitatos homines, fecisse constat, traditis totius uitæ præceptis. Quomodo autem regenda sit Respublica, & quibus uirtutibus oporteat principes uiros esse ornatos, de his rebus omnibus adeò luculenter & copiosè multi scripserunt, tam Græci quàm Latini, atq; etiam nostræ linguæ homines, ut

nes, ut nimis prolixum ac plane superua caneum sit ea omnia congerere, temerarium autem, uelle aliquid ijs adijcere. Nulla enim noua ratio inueniri potest, quam non superioris ætatis homines demonstrarint. sed dialogis nonnulli rem tractarunt, ut Aristoteles & Xenocrates & Thomas Aquinas, alij uero historice, ut Xenophon, in eo libro, quem inscripsit Pædiam Cyri, quæ regem describit, eiusq; uitam & mores & res gestas commemorat, non quidem, quòd reuera is fuerit, sed quòd talem esse oporteat, qui boni principis personam sustinere uelit. Est enim Cyrus ab illo non ad historiæ fidē scriptus, sed ad effigiem iusti imperij. Alij orationibus aut panegyricis rem demonstrāt, ut Cicero, dū Pompei laudes recitat, & Plinius, dū Traianum Cæsarem prædicat, eiusq; generis quædam cōscripta sunt etiam nostra lingua. Sunt alij, qui cum principum facta commemorant, uirtutes eorum celebrant, ut reliquos ad exemplum inuitent, ac uitia quoq; grauiter ac odiose reprehēdunt, ut homines deterreant. quo quidem in argumento præstat Valerius Maximus, qui non modo Romano-

rum, sed & exterorum preclarè atq; etiam improbè turpiterq; facta diligentissime conscripsit. Quod si uiri principes uel legerent ipsi, uel ab alijs audirent eiusmodi libros recitari, & menti animoq; insigerent optima, quibus ij libri sunt referti, præcepta, non esset ijs opus ulla institutione maiori; sed quoniam earum rerum omnium recordatio & usus difficilis est, propter prolixitatem & multitudinem, tum etiam propter humani ingenij atq; naturę infirmitatem, inprimis autem, quoniam principes & qui magistratum obtinent, si sunt prudentes, grauibus implicantur negocijs, & parum habent uacui temporis, aut si sunt ætate minores, delitijs atq; uoluptatibus ferè se tradunt: his de causis, quæ mihi uidentur ad bene gubernandam Rempub. Gallię inprimis pertinere, paucis comprehendam. Ita fiet, ut nec illos, qui serijs rebus occupantur, ab labore & industria reuocem, nec ijs, qui seria parum curant, molestiam aut fastidium adferam. Atq; istud eò paratius aggrediar, quòd regem, qui nunc prȩest, ea bonitate ingenij esse confido, ut quæ optima esse cognouerit, libenter

benter sit amplexurus, & Deum habiturus propitium, qui cum corda regum in sua potestate habeat, orandus est, ut sana consilia magistratui suggerat. Primum ergò generatim de ijs, quæ hûc pertinere uidebuntur, uerba faciam, anteq; alia quæ sub ipso genere latent, in medium adferam, medicorum exemplo, qui cum aliquid in ægroto deprehendunt, quod causam alicuius magni morbi adferre posit, solent ei tantũ malo prouidere atq; consulere, interim autem de eo, quod totius ualetudinis recuperationem attingit, nihil ad tempus præcipiunt. Inprimis cauendum est regi, ne quid immoderatè aut præcipitanter ulla de re statuat, sed suorum utatur consilio, sicut præstantißimos semper uiros in rebus magni momenti fecisse constat. Nam & Mosi Deus attribuit homines prudentes, ex tota multitudine delectos, quorum adiutus consilijs rem administraret. Fieri enim non potest, ut unus aliquis, aut etiam pauci quidam, quantumuis excellentes, tantam imperij molem sustineant, imò, negociorũ multitudo caliginem quãdam mentis obducit ijs, qui nimium in se re-

cipiunt. quia nec ingenijs satis habere pos sunt, nec etiam temporis, ut idoneè res omnes considerent, & ualde peccatur, cum subitò ac tumultuose aliquid agitur. Sed prouidendum est etiam, ne quod tacitum & arcanum esse oportet, cum pluribus communicetur. Sæpe enim fit, ut nonnulli propter locum ac dignitatem, quam obtinent, sint adhibendi consultationibus, & quod maiori parti uisum fuerit, illud ferè decerni ac recipi solet: sed in eo sępe periculum esse potest, quoniam ex multis perpauci, ingenio simul & usu rerum atq; iudicio pręstant. Cum ergo magna sit in eo difficultas, & quia consiliarijs carere principes omninò non possunt, opus est, mea quidem sententia, ut præter iuris administros, de quibus anteà diximus, rex instituat treis senatus, quibuscum de rebus omnibus deliberet, exemplo seruatoris nostri, qui præter septuaginta duos discipulos, habuit apostolos duodecim, in ijsq; solum treis maximè familiares, Ioannem, Iacobum, Petrum, quibus & suam diuinitatem separatim ostendit, & de morte atq; cruciatu suo, quum iam eius cogitatione uehementissime perturbaretur, plurima

rima

tima dixit, quinetiam in his tribus, Ioannem præ cæteris ualde complexus fuit, ut sacræ literæ testantur. Ad eundem quoque modum, de publicis negocijs rex cum frequenti concilio communicabit, cui intersint principes, Episcopi, cubicularij & id genus alij præfecti domestici ac si res ita postulet, senatus ac Iudiciorum præsides, ac primi nominis consiliarij, & omnes in quibus aliquid est dignitatis atque consilij. & si forte absint, euocandi erunt. quod tamen raro ac tunc solum est faciendum, quando de summa rerum agitur, cum uel bellum est suscipiendum, uel ferendæ nouæ leges, aut aliquid simile. Tunc enim ex præcipuis regni ciuitatibus adhibendi sunt prudentiores, & hic quidem senatus non est perpetuus, uerum temporaneus. Illud uero dicitur perpetuum et ordinarium concilium, cui adhibentur ij, qui regem fere comitantur, in eoque concilio tractari debent ea, quę maturā quidem & grauem deliberationem, sed tamen nullam requirunt taciturnitatem. Sæpius autem cogi debet hoc concilium, etiamsi negociorum magnitudo nō flagitet. in tanto enim regno fieri non

poteſt, quin nouæ quotidie res offe-
rantur, quæ conſultationem requirant.
Quòd etiamſi nihil ferè in deliberationē
ueniat: tamen ipſe conuentus per ſe lau-
dem quandam ac honeſtatē habet, et in-
cidit ſemper alicuius rei mentio, quæ fu-
turis etiam actionibus accōmodari poſ-
ſit. Ad hoc aūt munus allegēdi ſunt uiri
boni ac prudentes, & reipublicę aman
tes: neq; ad generis nobilitatē aut condi
tionis amplitudinem, ſed ad ſolam uir-
tutem ac integritatem reſpiciendum eſt.
quoniam reipublicæ ſalus in eo uerti-
tur. Hi numero eſſe poſſunt, ad duode
cim, aut etiam paulo plures, ſi modo qui
ſint idonei, reperiantur: nec ulli, qui non
ſit in hunc numerum aſcriptus, conce-
di oportet; ut ſeſe ingerat, niſi forte ali-
quid ſit oblatum, de quo alius extra
concilium hoc, plura & certiora cogno-
ſcat. ſed raró faciendum eſt ità, & non ni
ſi graui de cauſa, ne paulatim alij minus
apti ſeſe inſinuent. Atq; ut ſingula or-
dine gerantur, neceſſe eſt, ut uel rex ipſe
conſultationibus pręſit, uel ex omnibus
aliquem conſtituat præſidem, cuius ea
ſit uirtus, ut reliqui, non tam propter
eum gradum ac dignitatem, quàm pro-
pter

pter ingenium, in honore ipsum habeant. Sed profecto utilissimum est, ut ei concilio frequenter intersit ipse, præsertim quum arduis de rebus agitur. Neque enim satis est, ut decretum ei recitetur, quod plene perfecteq; intelligere non potest, nisi coràm audiat disceptari. Quum etiam adest ipse disputationibus, ingenia suorum melius cognoscit, et quibus optimè uti possit, intelligit, & studium in illis excitat, ut & diligenter omnia ponderent, neq; fraudem admittant, quando illum suæ eruditionis & animi testem atq; iudicem presentē conspiciunt. Ex hoc autem numero tres aut ad summum quatuor, quorum uirtuti plurimum tribuit, sibi deliget, quibuscum de rebus oblatis, anteq̃ ad concilium deferantur, communicet. Fieri enim potest, ut aliquid occurrat, quod non oporteat à multis cognosci ac deliberari, uel ideò quòd silentio tegendum sit, uel quòd ad aliquem eius concilij propriè pertineat. Cum ijs re disceptata, cognitisq; eorum sententijs multo facilius & perfectius, quale sit reliquorum iudicium, æstimabit. Cum etiam in frequentiori cōcilio decretum est aliquid,

ſeparatim cum ijs, quos dixi, paucis, de eo colloquetur. nec enim ſtatim optimum eſt, quod maior pars iudicauerit, Quòd ſi uel diſsidere ipſos, & opinionibus uariare uideat, uel communem illorum ſententiam non per omnia probet, nihil in præſentia decernet, ſed grauiori cogitationi rem ſeruabit; & ſi firmam habet ſui iudicij rationem, leniter ac ſine ulla repræhenſione, in proximo deinde conuentu, cauſas proferet, cur aliter, quam ipſi arbitrentur, faciat. aut ſi ſilentium res poſtulabit, diuerſum ab eorum ſententia faciet, ac tunc demum ſui facti rationem illis explicabit. Sed rarò, ac non niſi grauiſsima de cauſa, diſcedendum eſt ab opinione communi, quoniam & periculum in eo eſſe poteſt, & illi, ſi repudiari plærunque ſua dicta uideant, offenſionis cauſam habituri ſint, & ſtudium diligentiamque remittent. prudentiam igitur adhibebit & caueat, ne his authoritatem omnem, illis uerò nullam tribuat, inprimis autem, ne ſingularem aliquem in tanto habeat honore, ut reliqui diſsimulare, & illius omnia dicta factaque probare cogantur. Nam alioqui ſeruitutem ſibi comparabit ipſe,

bit ipſe,

bit ipse, & author illi sit futurus, ut sui commodi priuati causa, reipub. plurimum noceat. Aequitatem enim uix est ut seruet, qui summam rerum occupat, quantumuis etiam natura sit bonus & integer. Vbi uerò præcipuam alicuius uirtutem atq; fidem perspexerit, non temerè fidem ijs habebit, qui de illo aliquid deferent, & delatori, si falsum esse compererit, pœnam denunciabit, et tàm eius qui accusatur, quàm qui accusat, personam atq; causam totam diligenter considerabit, & si fictum esse iudicabit, eum qui detulit, grauiter atq; seuerè castigabit, & delatum interim certiorem faciet, tacito alterius nomine, ut uideat quemadmodum sese purget. Quòd si crimen sit eius generis, ut ad ipsum aut ad rempub. pertineat, dissimulanter eũ, qui delatus erit, obseruabit, & si forte qui detulit, fidem facere uelit eius quod dixit, non est repudiandus. Nam si secus fiat, hoc sit aditum præcludere ijs, qui regem de sua salute uelint commonefacere. Ac sicut leuitatis est, omnibus indifferenter habere fidem, qui aliquid deferunt: ità quoq; imprudentiæ est, repudiare omnes, qui quacq; de re aliquid

enunciare uelint. Mediocritatem ergo seruet, & quibus authoritatem tribuit, ijs non sic indulgendum est, ut putent sibi quiduis impunè licere, sed continendi sunt in metu, ut indubitatò sciant, si quid præter officium fecerint, pœnam daturos. Vtautem ex omnibus unum aliquem habeat sibi præ reliquis familiarem, quicum de rebus priuatis atque domesticis loquatur, nō repugno, et magna fœlicitatis parte careat, hoc ei si non esset concessum: sed in rebus arduis atque seueris minimè istud recipiendum est. Nemo enim unus cuncta regni negocia satis aut nouisse aut procurare potest, & quò quisq; prudentior est, eò minus tantū onus in se recipere uolet, nisi fortè ambitione & arrogantia sit dementatus. Nullā rem igitur maioris momenti rex occultam habebit, sed quibus plurimū fidit, ijs totum se patefaciet. Non minus enim est aliquando in tacendo uitij atq; periculi, quàm in efferendo. Caueat autem, ne cui ità sit familiaris, ut in rebus magnis polliceatur, eius, quod occultè per indicium cognouerit, nihil se dicturum alijs. Nam qui sunt improbi ac scelerati, facilè sic occasionem arripiant

piant ſtruendæ calumniæ, ac futurum ſit,ut delata re aliqua, & per inuidiam ſæpe ac odium excogitata, ſuſpitionem grauiſsimam concipiat,& propter ſilentium promiſsum, acerbè ſe affligat ipſe, nulla de cauſa, & aliquid deſignet, cuius ipſum poſtea pudere ac pœnitere oporteat. Prius ergo, quàm familiares illos ſibi faciat,fidem eorum ac taciturnitatem exploratam habeat,ut non minus tutò & liberè cum illis,quàm ſecum ipſe loqui poſsit. Multa enim magna & preclara ſæpe negocia interierunt, propter non præſtitum ſilentium, & accidit non raro, ut qui utiliter ac prudenter aliquid excogitarunt, inuidiæ metu non auſint pronunciare, ueriti ne non ſit tacitum. Inprimis autem oportet, ut huius,de quo loquimur,cõcilij decreta ſint quammaxime arcana.& quanquam iureiurando ſilentium illi polliciti ſunt: tamen cum aliquid incidit maioris momenti, rex per occaſionem denuo ipſos fidei & officij ſui commonefaciet. ac ſi comperiet aliquid emanaſſe,dabit operam ut cognoſcat à quo ſit elatum, & authorem ubi repererit, pro magnitudine rei uindicabit, ut alij exemplo deterreantur.

Cum

Cum etiam res quæ in deliberationem uenit, est eius generis, ut si quod de illa decretum est, efferatur, periculum sit, ne tota corruat & euertatur cuiusmodi est belli deliberatio: cognitis omnium sententijs, nihil illis præsentibus decernet, uerum secutus saniorem sententiam, quod animo cōcepit, exequetur. Quanquam sane tutissimum mihi uidetur, ut uni atque alteri, quibus maximè omnium fidit, quid sui sit cōsilij, demonstret, præsertim si parum se iudicabit eius, de quo agitur, esse peritum, in eoque præstat, ut summissè de se potius, humiliterque sentiat, quàm ut nimium per arrogantiam sibi sumat. Hæc ferè sunt, quæ mihi uidentur ad præsens argumentum pertinere. Nam si ad hunc modum, ut dixi, concilium instituatur, nullum potest tantum euenire discrimen aut incommodum, quod non facile depellatur, quandoquidem nihil ferè incidere posit, de quo non antea diu multumque sit in omnem partem cogitatum. Quò fit etiam, ut minori motu atque detrimento populi occurratur impendenti malo, quod fieri non potest, quando in ipso negocio consilium repente ac tumultuose capiendum

piendum est. Quamuis autem ea quæ dixi satis uideri possint: tamen quoniam plærique, quò sunt doctiores ac prudentiores, eò magis dubitare solent, ac plura semper inuestigant, nonnulla sum adiecturus, quę ad tuendum & amplificandum regnum pertinent: quorum alia domesticam, alia uerò externam administrationem attingunt. Et primò quidem hoc mihi uelut fundamentum sumo. Res omnes ijsdem causis cōseruari, quibus ex causis ortæ sunt ac procreatæ. Iam quomodo natum sit Galliæ regnū & stabilitum, suprà demonstrauimus: ijsdem ergo rationibus confirmari deinceps magis atque magis & augeri quoque possit. sed quoniam pleraque & maiorem explicationem desiderant, & à nostris hominibus ferè neglecta sunt hactenus, paulò sum de illis dicturus accuratius. Quod igitur antea diximus de tribus illis retinaculis ac ueluti frenis, quæ regum impetus uehementiores demorantur atque sistunt, totum hoc æquitate nititur. nullam rem enim aut Deo magis gratam, aut populo magis salutarem, aut honestiorem etiam rex facere possit, quàm si disciplinam illam seuerè

conſeruet. Hac enim uirtute atq; merito ſit, ut populi tutor atque pater appelletur. quòd ſi uerò ſecus agat, & ſuo arbitrio quiduis faciat, uoluntates hominum alienat, et crudelis atq; tyrannus ab omnibus nominatur. Et quoniã actionum noſtrarum omniũ initia et exitus ad Deum referri debent, Religionem diligenter reges procurabunt, Galliæ rex inprimis, quem Deus omnium amplißimo fructuoſißimoq; regno donauit, cuius etiã maiores, egregijs atq; præclaris ſuis factis, ut Chriſtianißimi dicantur, effecerunt. quò magis pudendum ſit, non inſiſtere illis ueſtigijs, & ab ipſorum degenerare uirtute. Operam ergò dabit, ut fides ac religio Chriſtiana ſit inuiolata, ut nullæ hæreſes aut ſectæ iam olim damnatæ, in populo reſideant, ut nomini ſeruatoris noſtri nulla fiat ignominia, quod plæriq; nimis licentioſè faciunt. eam uerò petulantiam grauibus exemplis atque pœnis coërcebit, ſi Deum uelit habere propicium: permultum enim ſceleris eſt in ea conſuetudine, quæ noſtris iã moribus prope nullam habet infamiam. Eccleſiæ uerò Apoſtolicæ magnum inprimis deferet ho-

ret honorē, eoq; magis, quò secundiori sunt usi fortuna, propter eam pietatē, & pluribus adfecti beneficijs, ipsius antecessores. Vt etiam Ecclesijs omnibus per Galliam sua iura ac priuilegia constent, & ut Ecclesiarum præfecti suum faciant officium, magno studio prouidebit, & quod in ea re uitij deprehenderit, per eos, quorum interest, emendari præcipiet. Neque enim satis est, quæ recta sunt et honesta, nouisse, uerum ad actionem prodeundū est, idq; cumprimis decet eos, qui præsunt alijs, maximè uero regem, cuius nullum factum obscurum esse potest. & quoniam sui principis mores ferè sequit̃ populus, elaborare debet, ut optimis honestißimisq; uitæ exemplis præluceat. Ecclesiastici aūt ordinis homines, eos pręsertim qui præsunt administrationi ac toti disciplinæ, in honore habebit, sic tamen, ut sua ipsi maiestas constet. Multum in ea re peccatur, tum hic, tum alijs in locis, quod etsi uitijs illorum ac impuræ uitæ tribui fortaſse potest: ordini tamen ipsi nihilominus honor suus atq; cultus impendi debet: sicut regiæ dignitati atq; splendori, propter ipsius regis nequitiam, nihil decedit.

dit. Permultum enim est ubique uitiorum, nec ullum est uitæ genus, quod non emendationem requirat. Sed reges incusari possunt, qui minus idoneos Ecclesiis sæpe præficiunt. plus enim est in eo peccati, quàm credi possit: nam & miserorum hominum salus periclitatur, & plærique dum in illos intuentur, remollescunt, eorumque similes euadunt. Persuadeant ergo sibi uiri principes, hoc uno facto Deum grauissime offendi, eoque magis, quò maiorẽ istud apud nos iam habet, nostris moribus, excusationem. Nam si in ijs rebus quę proprie ad ipsos pertinent, magno studio & sollicitudine conquirunt ac sibi deligunt, quos in quaque re maximè excellere arbitrantur, coquos, tonsores, uenatores, aucupes, equorum domitores, satellites custodiæ suæ causa, item belli duces ac militum pręfectos: quomodo tandem in aspectu Dei consistent, quòd Ecclesiæ, quàm sanguine suo Christus in libertatem uindicauit, eos præponunt, qui uel flagitiosis moribus atque uita populum à recta semita deducunt in præcipitium, uel etiamsi non turpiter ac scelerosè uiuant, tamen omni destituti doctrina, suum offi-

cium facere nō possunt? Certè, si quemadmodum nomine, ita quoq; re ipsa uolumus esse Christiani, & si quidē Euangelio ac sacris literis fidem esse habendam putamus, ità statuemus, nullam posse reipub. Christianæ grauiorem plagam infligi, quicquid enim est uitiorum ex eo fonte profluit atq; redūdat. Nam eiusmodi Ecclesiarum proceres, Episcopi ac id genus alij, inferiores deinde præfecturas ac populi curam, sui similibus, hominibus indoctis atq; uitiosis committunt, & facultates illæ atq; possessiones, in optimos honestissimosq; usus olim contributæ, nequiter & indignè consumuntur, & religio ipsa in ludibrium atq; contemptum adducitur. Et quanquam huic ordini nomen ipse dedi, tamen quod res est, dicam. nec enim hoc agitur, ut aliqui de suo statu deijciantur, uerum ut singuli officium suum faciant, & offensiones è medio tollant, & nō solum eius populi, quē curandum susceperunt, sed totius etiam Ecclesiæ miseriam & incommoda considerent. Vix enim paucos reperire liceat nostri ordinis homines, ad quos earum rerum omnium emendatio proprie pert

bitione originem ducunt, aut Romani Pontificis, aut regum sectãtur familias. Huic certè malo, quantum meæ facultatis erit, medebor, ac Deum precor, ut conatum ac studium meum promoueat, et ijs, quorum ad curam propriè pertinet sanare morbos et emẽdare uitia, clementer adsit. Est enim officij nostri, ut in eo diligenter elaboremus, et detectis erroribus, in uiam redeamus ipsi, et alijs, ut ad sanitatem reuertantur, simus authores atq; duces. Quòd si rex animum huc applicaret, ac idoneis in eo uteretur administris: sanè quæ nunc sunt tempora, ualde proficeret, suiq; propositi multos esset habiturus adiutores, ac nihil facere posset magis aut sanctum aut illustre, neq; Galliæ tantum, sed toti etiam reipub. Christianæ magnopere in omnem partem prodesset. Si enim, qui sunt uelut deprecatores ac intercessores populi ad Deum, honestè uiuerẽt, suumq; facerent officium, exorarent sine dubio suis precibus Deum, & cõplures ad emendationem uitæ perducerent, & placatus Deus, bellum, pestem, annonæ caritatem & id genus alias plagas, quibus nos pro scelere nostro ulciscitur, au-

det. Proximum est, ut ius diligenter administrent. hac enim sola ratione consistunt imperia, quæ, nisi ius obtineat, latrocinia uerius dici possunt. Et quoniam beneficio Dei pulcherrimis legibus ac institutis ornata est Gallia, rex authoritate sua grauiter ac seuerè illas cõseruabit. proximè enim & secundum religionem nihil est præstantius, nihil utilius, & reges idcircò Deus constituit, ut ius cuiq; suum reddant, & planè sit contra regis officium, si quo modo iuris dictionem impediret aut labefactaret. Sicut etiam munerum ciuiliũ & Ecclesiarum præfecti, nisi rem suæ fidei commissam diligenter & bona fide curent, nullo iure stipendium sibi dari postulant, imò, si quid eis depensum fuerit, æquum est ut restituant: ad eundem quoq; modum iudicari debet de regibus, qui ius non colunt. Hoc enim Deus ab ipsis flagitat & requirit. et quanquam eò spectare inprimis oportet: tamen siue publicam totius regni, siue priuatam suam utilitatem considerent, ipsorum certè potestatis firmamentum in hac una re consistit. Iuris enim administratio regibus authoritatem conciliat, alioqui copijs & exerci

tis atque gratiæ causa, ab equitate deflectunt, uel ingenio ac eruditione sunt destituti, incredibilem reipublicæ perniciem adferunt. Controuersiæ enim crescunt ac producuntur in infinitum, & qui litigant, uarijs sumptibus exhauriuntur, & nemo credat, quanta sit ea prouinciarum pestis, eoque magis, quòd horum in potestate facultates aliorũ uersantur, & honos & existimatio, in Gallijs præsertim. Itaque si rex, qui custos est atque defensor iuris, ut antea diximus, hominibus improbis & auaris & ineptis, rem tantam sciens committat, æquum est, ut de damno & iniuria, quæ cuique sit ab illis illata, satisfaciat. quemadmodum præfecti aut etiam mercatores, quod ipsorum procuratores atque negociorum gestores fecerint, præstare solent. Et quoniã qui semel in hunc ordinẽ allecti sunt, non remouentur loco, nisi grauissimis de causis, ut antea dictum est: rex, ut eos in officio contineat, sua ipse uoce nonnunquam interpellabit, & graues multorum de ipsis querimonias ad se deferri dicet, simul hortabitur seuerè, ut quicquid est uitij, emendent, denunciata pœna nisi faciant: & quos præ

Tanta est enim ipsius nominis authoritas, ut etiamsi profiteatur, uelle se, quod æquum sit, fieri: iudices tamen eius commendatione commoti, facile succumbant atque remittant, præsertim in lite paulò difficiliore. quod in nostris iudicijs est prodiuius, ubi secundum id quod ęquum uidetur, magis, quàm secundum ius scriptum, pronunciatur. qua quidem in re plurimum esse potest incommodi. Hanc ergo si quis rationem sequatur, ueri principis officium fecerit, & intercessoribus illis aditū atque spem omnem præcludet, qui semel admissi, nullum sint importunitatis suę facturi modū atque finem. Et ista quidē ad causas ciuiles propriè, sed tamē ad criminales etiam pertinent, in quibus durum sese ac propè inexorabilem exhibebit, neque temerè condonabit, præsertim si facinus paulò sit atrocius, ut uidelicet omnes intelligant, ipsum tota mente & animo ab eiusmodi flagitijs abhorrere. Quapropter & eos, qui pro scelerosis deprecantur, seuerè grauiterque castigabit. sic enim & improborum audaciam reprimet, & in metu continebit omneis: contra uerò, si facilem atque lenem se declaret, maximas

nocendi præbebit occasiones. Multa quidem adhuc dici possent huius argumenti, sed ad alia mihi progrediendum est. Vnum modò restat, ut scilicet communicato consilio cum uiris bonis et peritis, & reip. studiosis, rationes ineat minuendi controuersias, ne in infinitum producantur, quod nostris moribus nimium inueterauit. Multi enim hac sola ratione ad summã inopiam redacti sunt, & complures, quòd uel sumptum facere, uel aduersariorum potentiæ resistere se posse desperant, optimas aliquando causas deserunt. Ad politiam, quod tertium esse retinaculũ diximus, quantum pertinet, quoniam sub eo genere comprehenduntur Galliæ decreta, leges, instituta, mores atq; consuetudines, quibus in hanc tantam amplitudinem illa creuit ad hoc tempus: operam rex dabit, ut quicquid est earum rerum, diligenter et ipse seruet, & ab alijs quoq; seruari præcipiat, eoq; magis, quòd cum ad ipsum imperij summa defertur, iureiurando facturum ità se pollicetur. Si quid ergo contrà faciat, & Deum iniustitiæ uindicem offendit, & conscientiam suã ipse lædit, & populi uoluntatem

alienat

alienat, & nomini suo maculam inurit, & infirmiorem se redigit ipse. Primum autem est atque potissimum, ne sui, hoc est, Galliæ patrimonij quicquam alienet, nisi quantũ ei moribus atque legibus regni permittitur. Nam alioqui fenestram aperiet multorum importunitati, & quum uni aliquid concesserit, non desunt alij complures, qui suis meritis idem beneficium deberi putant. quod si recuset, illos ut offendat, oportet. Hinc odium atque simultas inter eius familiares, quod minimè sit futurum, si repudiatis omnium precibus, non sibi licere dicat, quicquam earum facultatum largiri. Et quoniam in ijs quæ ad politiam pertinent, maior quædam est difficultas: ad eam partẽ, de qua suprà dixi, quę consociationem animorum, et omnium ordinum regni coägmentationem complectitur, oratio mea reuertetur. Nisi enim mutua quædam beneuolentia & amor & obsequiũ intercedant, nequicquam de rei summa bene sperabimus. Nobilitatem ergo, qui primus est ordo, magno studio complectetur, ac non solum ijs, quæ iam olim habent, priuilegijs ac immunitatibus uti frui sinet, uerumetiam

etiam in cæteris rebus omnibus, & tribuere se plurimum ipsis & confidere, & fortunis eorum cupere quàm optimè cõsultum esse, demonstrabit. Huius enim ordinis industria & singulari uirtute regnum hoc & initium habuit, ac deinde locupletatum est atq; confirmatum ad hoc usq; tempus. Hi sunt, qui rebus duris et asperis communem patriam ab hoste defendunt, qui pro laude ac salute regis nullum recusant periculum, qui præ cæteris omnibus regem ualde diligunt, obseruant, colunt, uenerantur, quoniam & commodiore utuntur conditione, & honesto nati loco, iam inde à paruulis ad morum ciuilitatem educati sunt & assuefacti. quò magis etiam conuenit, ut cæteris uirtute præstent, & caueant, ne quid suis maioribus & genere atq; loco indignum admittant. Quòd cum ità sit, præfecturæ tàm ciuiles quàm Ecclesiasticæ his potius quàm alijs debent attribui, modo sint idonei. Hoc enim & rationi & legibus omnibus est cõsentaneum: uerũ si non sunt apti, minimè illis cõmittendum est aliquid, ut ea, de quibus anteà diximus, incommoda uitentur. Si enim non ad uirtutem & eruditionem,

ſed ad generis amplitudinem rex ſolum reſpiciat, & gratię atq; fauori omnia tribuat, nobiles plærique, contemptis atque deſertis bonarum artium ſtudijs, ambitioſe omnia facient, quando eam eſſe primam atq; potiſsimam rationem aliquid conſequendi intelligent. Quòd ſi autem loci atq; familiæ ſplendorē, prope nihil, doctrinam uerò plurimum apud eum poſſe uideant: daturi ſunt operam, ut eo præſidio muniti, uiam ſibi ad honores patefaciant. Atq; hoc locum habet, non in ijs tantum præfecturis, quæ ſunt utriſq; communes, uerum in illis etiam, quæ propriæ ſunt ac ſolis tribuuntur nobilibus. eſt enim diſcrimen inter ipſos faciendum, quoniam alij ſunt alijs illuſtriori loco nati, & uirtute ac meritis alij alijs antecellunt. Videat autē, ne ſic illis indulgeat, tantumq; permittat, ut uel reliquos ordines opprimant, uel etiam ſuæ conditionis obliti, minus ipſum uereantur. Magna enim ex eo futura ſit perturbatio, ut non ſemel in Gallijs cognitum eſt. Quam igitur habet poteſtatem ſummam, eam diligenter conſeruet, neq; ſinat ullo pacto minui uel interire, quò ipſum uidelicet omnes, ut præ-

cipuum

cipuũ ac legitimum magiſtratum agnoſcant. Humanitate quidem & manſuetudine erga ſuos utetur, ſic tamen ut honos atque dignitas ei ſua conſtet, & quam habet iuris exercendi facultatem, ea ut ſeuerè conſeruetur, elaborabit, eoq; ſuis pręfectis, quorum ad officium iſtud pertinet, authoritate ſua aderit. quod ſuperioribus ſæculis & prudenter inſtitutum, & magna ſemper diligentia conſeruatum eſt, & magni refert, ut ità fiet. Eſt enim unum ex præcipuis regni pręſidijs atq; ornamentis. Neq; tamen ſuis interim concedet, ut proceres ac reliquam nobilitatem, in ipſorum iure interpellent aut impediant, niſi magna quędam ſubſit & diu multumq; deliberata cauſa. Nam ſi temere fidem illis habeat, futurũ eſt, ut ad minimam occaſionem, nobilibus litem ſæpe faciant, & in iudicium pertrahant, maximoq; afficiãt damno, propterea quòd etiamſi cauſa cadant, ſumptum tamen litis non pręſtant, eò quòd regis negocium egerint. Vt ne longius ergò quam ęquum eſt, atque oportet, progrediantur, illos monebit. Alterum eſt, ut æquabiliter adminiſtrato iure, maleficia non dimittat

impu-

impunita, sed seuerè ulciscatur, neque temere ignoscat, ijs præsertim qui militiæ student ac rebus bellicis. Hi enim quoniam & natura, & instituo acuitæ genere ad omnem uim propendent, nisi coërceantur, facilè sint oppressuri cæteros. Hæc autem seueritas adhibenda est quadam cum moderatione, pro delicti atque eius qui commisit, & temporis etiam atque loci conditione. Remittere uero pœnam atq; condonare minimè omnium oportet, ut metu supplicij deterreantur omnes, ac belli tempore seuerius est animaduertendum, ut postea sum dicturus de disciplina militari. In distribuendis etiā muneribus publicis, rationē habebit naturæ atq; ingenij eorum, quos propius nouisse potest, cuiusmodi sunt uiri principes & id genus alij potentiores. Nam quos animo elato & seditioso esse cognouerit, ijs nihil tale committet, quo uel aduersum se uel contra rempublicā abuti queant. quod quidem illis, si potestatem obtineant, facile sit futurum, quando ob leuissimam quanque causam concitari possint & incendi. Quos autem magnæ uirtutis

esse compertum habet, eos præ cæteris augebit honoribus atque præfecturis, quoniam et hi facultatem, bene de republica merendi, & populum habent obsequentiorem. Neq; tamen plus, quàm maiestati suæ conuenire uidebitur, eis tribuet, & ità se comparabit, ut & illi, & illorum subiecti imperio, ipsum inprimis ut authorem earum rerũ omnium, uereantur et suspiciant, & cum aliquid maioris momenti inciderit, ad ipsum confugiant. Nisi enim hanc grauitatem interponat, minuetur eius ad populum existimatio, & prouinciarum aliiq; maiores præfecti, aut ipsorum etiam legati, proterue et indignè multa facient, & pro temporum conditione consilia forsitan inibunt, perniciosa reipublicæ, quod in imperio Romano scimus euenisse. Hęc autem omnia, non tam ad præsentem ætatem pertinent, quàm ut in posterum res bene constituantur. Prouidendum est etiam, ne is quem medium esse diximus ordinem, potentia nobilitatem uincat, eiusq; facultates atq; copias minuat; hoc enim ad reipublicæ detrimentum pertinet, quæ nequicquam sit ab illis opem atq; præsidium, exhaustis eorum

fortunis,

fortunis, expectatura. Sunt autem tria potissimum, quæ nobilium opes uehementer adfligunt. Ex ijs primũ est, quòd lites atque causæ forenses, aliæ seruntur ex alijs, & producuntur in immensum, & maximos requirunt sumptus, eoque fieri uidemus, ut iuris administri, nobilium possessiones acquirant, et horum copię sic attenuentur, ut cum ordini atque professioni suæ satisfacere non possint, multa præter decorum faciant. cui quidem incommodo facilè posit occurri, si modo rex & ij quorum utitur consilijs, animum huc adijcerent. De quæstoribus idem iudicium fieri debet. nam etsi magnam his authoritatem tribui oportet, colligendæ causa pecuniæ, quæ in regis ęrarium infertur: tamen adhibendus est modus, neque permittendæ sunt illis rationes, quibus ipsi quidem locupletentur, alij uerò complures, honestioribus nati familijs, ad inopiam redigantur. Mercatores etiã, quod est ex tribus, quę diximus, postremum, intra certos fines coërcendi sunt. Inualuit nobilium consuetudo, ut magnificè & sumptuosè uiuant, & splendidißimè uestiantur. quæ duæ res & priuatim fortunas eorum exe-

inaniunt,et publicè quoq; plurimum nocent: His enim rebus fit,uti maxima uis auri deferatur extra Galliæ fines, in quo permultum est incommodi, quoniam pecunijs Respublica, tanq̃ neruis atq; sanguine, consistit & alitur. In hoc igitur genere nihil quicquam rex facere poßit utilius, quàm si luxũ omnem comprimat. Nam & ualde offenditur Deus, & ut stipendia rex illis augeat, oportet. alioquin enim, quia sumptum uix tolerant, non posſint obire ministeria, quibus sunt destinati. Iam uerò, quò plus in hos elargitur atque distribuit, eò magis populum uti grauet, necesse est. Hunc deinde luxum, alij quoque nobiles, qui publicè nihil administrant, & uulgò magna ex parte student imitari, ij præsertim, qui sunt asscripti militiæ & equitatui regis. Itaq; fit, ut qui uirtute præditi sunt, quoniam illis profusionibus uident suas facultates non esse pares, priuatam uitam agant: quibus alij postea, minimè cum his uirtute comparandi, succedunt, qui stultè plærumq; & inutiliter sua dilapidant, etiam id quod equis et comparandis armis impendendum erat, & copijs deinde omnibus ex-

bus exhausti, rapinis atque deprædatio-
nibus incumbunt. quod etsi grauibus
pœnis apud nos interdictum est, tamen
frustrà fit, quandiu stirps eius mali non
tollitur. sicut cum corporis pars aliquá,
uitioso corrupta humore adfligitur, etsi
dolor fortasse mitigari potest, tamen,
nisi qui causam morbi dant humores,
expurgentur, nequicquam omnis adhi-
betur medicina. Nihil igitur utilius,
nihil ad eam rem emendandam aptius,
quàm ut à se suisque familiaribus rex ini
tium faciat, ut aliàs factum esse con-
stat. Nam certè uera ipsius gloria non
consistit in exquisitis atque splendidis ue-
stibus, imò studium eius rei immodicũ,
existimationem potius minuit. Neque
enim pro sua conditione atque persona,
quam sustinet, satis magnificè uestiri
possit, & reperire liceat in infimo gene
re hominum, qui hac quidem in parte
minimè illi cedant. Plus ergo laudis ha
bitura est mediocritas, quam nimia hu
ius rei cura. uerum est enim, quod uul-
gò dici solet, Extrema omnia propè es-
se uitiosa. Non hoc quidem dico, ut
immunditie saliqua sit et deformitas in
eorum, qui regem sectantur, uestitu,

ſed ut ne luxus aliquis appareat, neue extra modum ſumptu & magnificentia prodeant, & ut certus modus, pro ſua cuiq; conditione & ordine, ſit præfinitus. Neq; enim promiſcuè omnibus permittendum eſt, ut quocunq; uelint modo ueſtiantur, & hac in parte facta principum imitentur. Sanè, ſi quædam adhiberetur animaduerſio, magnò ſit futurum & publico emolumẽto, nam ut hirudo ſanguinem, ſic ea, quam dixi, profuſio, neruos ac firmamentum reipublicę, pecunias, exugit. Eſt etiã aliud, quod ad mercatores propriè pertinet. Quæ ſunt Gallijs finitimæ regiones, legibus ac more ſuo diligenter cauent, ne qua pecunia ex ipſorum finibus deportetur, & rationem habent, quemadmodum ab alijs ad ipſos importetur. Hunc morem Gallia non obtinet, & ſi quid fortè eius rei præcipitur, ab ijs, quos minimè omnium decet, uiolatur, idq; ſæpe fit, ut quidem à noſtris dicitur, ſtudio gratificandi uicinis, ne moleſtè ferant, ſi quid eis denegetur: in quo tamen nihil eſt rationis. Quam enim habeant offenſionis cauſam, ſi quantum nobis tribuunt, tantundem ipſis inuicem permittatur?

Accedit,

Accedit, quòd Gallia, propter omnium rerum copiam & agrorum ubertatem, facilè potest externis adiumentis & importationibus carere. & quoniã omnis generis rebus abundat, sic ut uix unquam exhauriri posse uideatur, hinc est, quòd plæraq; negligentius in hac parte administrantur. Maximam uero laudẽ ad omnem posteritatẽ mereatur, qui bonis legibus omneis reipublicæ nostræ partes constitueret. Tum enim dubium nõ sit, quin cæteris omnibus regnis Gallia præscriberet. quod facilè sim demonstraturus, si res ità ferret, uerum id non est huius instituti. Quantum ad uulgus & promiscuam multitudinem pertinet: quanquam ex ijs quæ suprà dixi, facile est intelligere, quid in eo fieri oporteat: tamen quoniam maximi res est momenti, non grauabor ea paucis repetere. Primum est, ut rex quàm minimum illos tributis & pecuniarum exactionibus grauet, uerum ità se comparet, ut intelligant suas fortunas & compendia ipsi esse curæ. Hoc enim & Deo est gratissimum, & ad ipsius quoq; salutem animiq; tranquillitatem pertinet. Nec enim sine maximis illorum dispendijs ullam grandi-

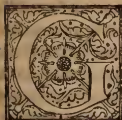
orem pecuniam imperare poteſt. Atqui nonnunquam eripitur miſeris, quo care re omninò non poſſunt, quod illis atq; liberis, & familię ad quotidianũ uictum eſt neceſſarium. in quo certè ſummum eſt flagitium, neq; dubium eſt, quin huius iniuriæ magnitudo, & eorum qui ſic opprimuntur, gemitus, Deum uehementer commoueant. Huc ergo reſpiciant reges, ac præterea cogitent, alienari hominum uoluntates, dum ſuæ cupiditati nullum ſtatuunt modum, ex eoq; facile poſſe turbas & ſeditiones oriri, præſertim ſi quis grauior caſus regnum adfligat. Accedit, quòd extremæ inopiæ uitandæ cauſa, locum illi atque ſedes mutare coguntur. quod ad ipſius regis detrimentum & infamiam pertinet. Quocunq; enim perueniunt, ibi de iniurijs & indignitatibus & tyrannide, qua ſint adflicti, rumorem ſpargunt, & famam longè lateq; excitant, & qui ad egeſtatem redacti ſunt, agriculturam deſerunt, & mendicando uictum ſibi ſuisq; parãt. Sumptus ergò ſuperfluos atq; luxum omnem rex moderari debet atq; uitare, ut ne priuatorũ fortunis calamitatem adferat. Sed & ipſa exigendæ pecuniæ

cuniæ ratio, nostris moribus usitata, modum aliquem & emendationem requirit. Colligitur enim infinita quędam uis pecuniarum, necp tamen ad regis aut reipublicę commoditates impenditur omnis, & quæstores authoritate ac nomine sui muneris confisi, multa sæpe faciunt auarè ac intemperanter, & ex miserorum hominum laboribus atcp re familiari suas facultates amplificant. Opus est quæstoribus, ac sumptum facere oportet: scio. sed tantum est in ea re uitiorum, ut magna quadam & exquisita sit opus animaduersione, præsertim, cum ad cupiditatem & auaritiam quotidie aliquid accedat. In regis autem uoluntate sola positum est, ut hęc omnia emendētur. Alterum est, ne rex permittat uulgus hominum à potentioribus opprimi, sed æquabili iure simul omnes contineat. inprimis autem est prouidendum, ne quod incommodum illis aut uis inferatur ab ijs, qui militiæ student & armis. quod tametsi multis nostris legibus cautū sit, tamen ad hoc uscp tempus frustrà fuit, in eocp duplex est peccatū, Nā illi rebus atcp fortunis afflictis, non possunt, quod regi debent stipendium

atq; uectigal, præstare: deinde, graue quoddam odium in eos concipiunt, à quibus diuexantur, magnisq; precibus interitum atq; cędem eorum exoptant. Postremum est, ut de ipsorum iure atq; libertate nihil diminuat, sed permittat, ut artes omnes ipsorum ordini conuenientes, exerceant, & ijs quoque rebus dent operam, quæ ex humili loco ad maiorem dignitatem ipsos perducant, cuiusmodi sunt, mercatura, bonarum literarum studium atq; doctrina, & militia. in ijsq; rebus quos honeste & cum laude uersari uidebit, eos fauore et gratia complectetur & ope subleuabit, ut reliquos etiam ad uirtutem incendat. Nam unus aliquis hac ratione euectus ad altiorem gradum, exemplo suo complures alios ad studia uirtutis extimulare potest, ut quotidie experimur. Et quò rarior est doctorum atque pręstantium uirorum prouentus: eò maiorem operam rex dabit, ut quibuscunq; rationibus potest, ad uirtutem suos inflammet, ut uel doctrina, uel rei militaris scientia uel negociando, uel nauigando & id genus alijs rebus excellant. Quia uerò salus & incrementum regni dependet à pacis & à belli ar-

li artibus, utrunque pro mea uirili deinceps tractabo.

CLAVDII SESELlij, de Republica Galliç & Regum officijs, Liber secundus.

ALLIAE ROBVR omne ac firmamentum quatuor in rebus potissimũ cõsistit, ut omnes ordines mutua quadam beneuolentia regem ob seruent, eiq; pareant, ut facultatibus & opibus plurimum posśint, ut in armis ac re militari sint quàm exercitatiśsmi, ut quæ sunt in finibus oppida & arces, opere ac arte muniantur. Hæc omnia consilio prouideri debent & administrari. parua enim sunt foris arma, ut inquit ille, nisi est consilium domi. De duobus primis nihil ferè sum dicturus, quoniam ad eam rem quicquid pertinet, suprà satis est demonstratum. de postremo etiã ut pluribus agam, nihil attinet, quoniam satis per se clarum est. Nemo enim ignorat, quàm sit necesse, habere in fini-

bus propugnacula quàmmunitißimæ. Nam unũ aliquod oppidũ bene munitum, ac rebus necaſſariis instructum, ad tolerandam obsidionem, ad alendum pręsidia militũ, & ad sustinendum uim hostilem, donec ei subueniat, maximum sæpe momentum toti regno ad salutem adfert. quod cum aliàs frequenter, tum hac memoria non semel cognitum est. In hanc ergo curã rex diligenter incumbat, & sumptum in eam rem faciat, et pecunias ad certum tempus, in hunc usum imperet, iis præsertim, qui fines incolunt, et qui tempore belli receptum habituri sint in ea loca, quę contrà uim & impetus hostium ędificantur. Pacis autem tempore his rebus uacandũ est. nam & populus multò minus grauatur, et opus ipsum in ocio melius perficitur, & cum bellũ incidit, non ità perturbantur homines, ut fieri necesse est, cum repentè ac tumultuosè ad laborem accurritur. Tum enim hoc etiam est incommodi, quòd in ea festinatione nihil ad diuturnitatem ædificari potest. Verum in eo sępe peccatur, maximo & regis et populi detrimento: quamobrem, quibus earũ rerum est demãdata cura, ii, certe magnopere pro-

uidere

uidere debent, si sunt reipublicæ amantes, ut oportunè suoq; tempore singula administrentur. Quoniã uerò et non omnes sunt ad eiusmodi res idonei, et pleriq; suis ferè student commodis: erit ex usu reipublicę, si rex, cum ei per negocia uacat, circumspacietur per omnes prouincias, et regni fines inprimis accedat, ut cuiusmodi fiant locorũ munitiones, et quomodo populus gubernetur & an prefecti, in suo quisq; genere, officio fungantur, ipse cognoscat. Quocunq; autem accesserit, populi salutem sibi esse curæ declarabit, & eos qui quaq; de re querentur, benignè patienterq; audiet, et quod iniquum esse cognouerit, emendabit. Nam hoc ipso beneuolentiam & animos hominũ, multò magis, quàm si literis tantum & mandatis rem ageret, sibi conciliat, & omnis generis præfectos ac belli duces, in officio ac metu continet, & illos, in quorum agros peruenerit, questu auget. quod in finibus maximè est necessariũ, ut uidelicet homines, quia sumptum plus q̃ reliqui facere coguntur, sint quàmmaxime pecuniosi. Nunc ad illud, quod tertiũ esse diximus, descendam, ad militiam & ad belli studium

dium, qua quidem in re multum est diffi cultatis, & ad cognoscendum & agen- gum. Suprà dictum est. usum armorum esse proprium nobilitatis, neq; populo debere permiti: sed maiorem disputationem res ista requirit. Primum enim negari non potest, quin populus assuefactus ad arma, facilè posit ad rebellionem incitari, ut regis authoritatem proijciat, & nobilitatem omnem opprimat, ut paulò supra hanc memoriam compertum est. E diuerso, magni res est periculi, si in armis nõ sit exercitatus. Cum enim bellum ab exteris infertur, nullum habemus idoneum peditatum, quo tamen minimè carere possumus, quando uel Angli, uel Germani, uel Heluetij bellum nobis faciunt. Hi enim ferè sunt pedites, ideoq; statim ubi de illorum copijs aduentantibus nunciatur, quantumlibet exiguis, nostri quamlibet multi, etiamsi equitum habeant præsidia, concursant ac trepidant, suisq; rebus plane desperant, eumq; timorem ubi uident equites, incipiunt & ipsi animo esse deiecto, quandoquidem absq; peditatu sciunt non se posse impetus illorum sustinere, atq; eò fit, ut hostibus, qui hæc non

ignorant

ignorant, multò maior accedat alacritas oppugnandæ Galliæ, quod minimè sit futurum, si populo, qui est frequentissimus, concederetur usus armorum. Facile quidem est regi, propter potentiam et opes, conducere manus peditum exterorum, quos confecto bello dimittat, quod absq; magno suorum dispendio facere non possit, si milite utatur, in Gallia cōscripto. Fateor equidē, sed periculi plenum & sæpe fuit, & esse potest hodie, uti externis auxilijs. Primum enim, ingentem pecuniæ uim extra Galliæ fines illi secum asportant, deinde, fieri nō potest, ut eis, præsertim humilis conditionis hominibus, cuiusmodi ferè sunt pedites, tantum tribuatur fidei, quantum incolis regni, neq; sic ad officium cogi possunt, nec obsequentiam illam, quam nostri homines, præstant, & cum stipendium persoluitur, satis fieri uix illis potest, & si quid deliquerunt, uindicari non possunt, quum aliquò sunt maiori numero. Atqui delictum possit eius esse generis, ut summa calamitate regnū uniuersum adficiat, si uidelicet ipsorum culpa uel prelium sit factum aduersum, uel oppidum aliquod amissum. Sed &

hoc

hoc metuendum est, ne si uiribus & numero superent, aliquam regni partem occupent, ut non in Gallijs tantum, sed alijs etiam in locis aliquando cõpertum est. Fieri etiam potest, ut illis aut uoluntas desit aut facultas, in tempore succurrendi, atque interim hostes maximo aliquo damno rempub. afficiant. Assuefacere autem homines natura bellicosos, & præmijs ac pollicitationibus allicere, permultum est in eo periculi. Nam & nostrum belli gerendi morem & scientiam omnem, & si quid in nobis desideretur, item promiscuę multitudinis infirmitatem ac inscientiam, & quæ loca sint munita, quæ minus, breuiter, portus & aditus omnes usu cognoscunt, simul, quantæ sint Galliæ facultates ac opes, perspiciunt, ijsq́ rebus omnibus ad bellũ nobis inferendum, extimulant. quod multis alijs regnis, & huic quoq;, recenti memoria, scimus accidisse. His ergò de caussis mihi uidetur, quòd adeò sit ineptus ad arma populus, ut externis semper utendum sit auxilijs, magnum in eo esse discrimen. Multis enim historiarũ testimonijs demonstrari potest, eos, qui numeroso milite sunt usi peregrino,

tandem

tandem in summas ob hoc ipsum incidisse calamitates. Quum igitur periculum sit utrobiq;, consultissimum esse uidetur, instituere rationem illam, de qua non semel est deliberatum, ut per omnes regni prouincias, ex plurimis pauci quidam deligantur, quàm minimum uitiosi, qui ad militiam uidentur & natura esse facti, & optimè posse assuefieri. His autem præficiendi sunt eiusdem regionis homines, qui singulos norint, ac fidem suam pro illis interponant, eosq; militum præfectos oportet esse uiros integros, & minimè auaros, qui fauori & gratiæ nihil tribuant, in ijs præsertim, quæ ad regem remq; publicam pertinent, qui militem ad disciplinam & temperantiam instituant. His ipsis uerò præërunt maiores illi præfecti, Connestablius, & Marescalli, eorumq; legati, ac prouinciarum præsides, operamq; dabunt, ut pacis tempore in armis exerceantur, ad eamq; rem utentur militibus aliquot externis ueteranis, qui doceant, quis ordo seruandus, quomodo instruenda acies, atq; pugnandum sit, & quicquid est eius generis, cumq; delectus habebitur, seueritatem adhibebunt,

et ne qua fraus omninò interueniat, pro-
uidebunt, inprimis autem, ut quàm mi-
nimo populi detrimēto istud fiat, ideoq;
belli tempore stipendia illis, quantum sa
tis erit, præbebūnt, in ocio autem, ne
quid eis ad mediocritatem desit, cura-
bunt. Interim uerò dum nostri discunt,
& usum armorum sibi comparant, si qua
necessitas incidit, licebit aliquam exte-
rorum manum conducere, quibuscum
nostri militent. Neq; uerò tunc etiam,
cum erunt exercitati, alienum fuerit, ex-
teris uti, partim, nostros subleuandi cau
sa, partim, ut ipso peditatus genere præ-
stemus, partim, ut ex qua gente militem
conducimus, ea nobis concilietur, & be-
neuolentia quadam adiungatur. Sed in
eo uidendum est, primum, ut ijs uta-
mur, quos maximè fideles arbitramur
nobis fore, deinde, ut numero sint no-
stris pauciores. Ita enim nullus erit of-
fensioni locus, & facultas illis deerit, op-
primendi nostros, et si quid grauius ad-
miserint, absq; magno negocio poterunt
coherceri, & cum non equitatum modo
nostrum, qui multo iam usu est omniū
longè exercitassimus, sed peditatum eti-
am uidebunt in armis excellere, non so-
lum uim

sum uim nullam inferre audebunt, sed ne qua ipsis inferatur uis, metuere etiam cogentur, ideoq; pacem nobiscum perpetuò colent, ac magnopere cauebunt, ne offendant. itaq; fiet, ut pecuniæ non exportentur è Gallijs, & populus minimum grauetur, neq; sit ullus grauior motus pertimescendus. Nam qui per singulas prouincias conducentur milites, quoniam & pauci erunt singulis in locis, & interiectis spacijs dirimentur, nõ poterunt aut excitare alios ad rebellionem, aut coniurationem aliquam inter se facere, neq; uerò causam habituri sunt cur faciant, aucti stipendijs alijsq; priuilegijs, præ cæteris sui ordinis hominibus. imò, quoniam his beneficijs ornantur, multò erunt obsequentiores, ac diligenter, ne quid animaduersione dignum admittant, cauebunt, & cum exequendum erit aliquid in iudicijs definitum, præstò semper erunt. Hæc autem non sic accipi debent, quasi putem eos, qui sunt ad regni fines, non oportere magis esse in armis exercitatos, quàm qui longissimè à finibus absunt. Minimè quidem istud: uerum ità sentio, qui sunt præfecti finibus, debere illos allicere ac

propositis præmijs inuitare, ut sagittis, & arcu & tormentis, & hastis & gladijs, idq; genus alijs armis diligenter se exerceant, non quidem omnes indifferenter, sed ij cumprimis, qui corporis figura & natura uidentur esse idonei. Nam certè opus est, ut qui fines incolunt, habeant quibus se suaq; defendant, arma, ne à uicinis & finitimis opprimantur. Multæ enim oriri solent de finibus contentiones, eoq;, si ex longinquis sint euocandi milites, qui resistant, maximo sit futurum eius regionis, cui subsidio mittuntur, detrimento. Natura etiam, atque more ità comparatum est, ut qui ad ipsos regni fines habitant, pro laude atque commodo sui principis, maiori studio, quàm alij, contendant, ideoq; ferè tributa & uectigalia, quę reliqui dependunt, ipsis remitti solent. quanq; & hoc alioqui fieri æquum est, propter sumptum quem pro cæteris faciunt, & rei familiaris dispendium, ac uaria pericula, quibus belli tempore sunt expositi. Nam et præsidia militum alunt, & excubare ipsos, atq; locorum munitionibus deseruire oportet. De classe & exercitu maritimo instituendo, postea sum dicturus.

Et quoni-

Et quoniam in hoc genere præcipuum est, ut tàm equitum quàm peditum copiæ ad disciplinam militarem, non minus pacis quàm belli tempore, domi pariter atque foris assuefiant: ex hoc enim fonte profluit quicquid è belli studijs commodi sperare licet, idcircò pauca quædam de eo sum dicturus, & prolixitatis uitandæ causa, quæ Valerius & quæ Vegetius copiosè de his rebus tradiderunt, prætermittam, ac ea solum, quę nostræ ætati maximè conueniunt, exponam, quid uidelicet detrimenti respub. acceperit propter neglectam disciplinam, & quomodo in posterum huic rei facienda sit medicina. ijs explicatis, quod reliquum est, prudentiæ regis, & eorum fidei, quibus authoritatem rex tribuit, commitemus, Primum igitur, quanti sit momenti hæc, de qua loquimur, disciplina, nemo qui cognitas habeat historias & res gestas, Romanorum præsertim, ignorare potest, Hi enim præ cæteris diligentissimè illam seruarunt, & eius adiumento potius, quàm robore aut ui armorũ, ad eam imperij magnitudinẽ peruenerunt. quod Va erius Maximus aliíq; multi testãtur, & duces

aliquot populi Romani nominãt,qui ad ueterem disciplinam reuocato & institu to milite, uicerunt hostem antea uictorem eius populi,ob proiectam atq; desertam disciplinã: & q̃d de Scipione Africano bellũ gerente in Hispanijs commemorãt,ualde est prę cęteris illustre. Hoc igitur & id genus alia documenta, principum animos ad imitationem excitare debent. Duabus autem in rebus ea disciplina potissimum consistit, quæ simul cohærent neq; separari inuicẽ possunt. Primum est,ut qui præficiuntur copijs, egregia sint uirtute, alterum, ut milites dicto sint audientes. Nam si & exercitus imperator est idoneus,& reliqui sub eo præfecti,tribuni,centuriones,ac uulgus militum, eius præceptis obtemperãt, dubitari nõ debet,quin rectè omnia procedant. Cum autem ex ijs alterum deficit,fieri non potest, ut aliquid laude dignum perficiatur. Nisi enim belli dux multo usu comparatam habeat rei militaris scientiam, nisi exacte teneat, quomodo res in omnem euentum atque casum administrari debeant, & nisi ea sit uirtute, prudentia & animi fortitudine, ut quod optimum in concilio uisum fu-
it,na-

it,nauiter efficiat: despicietur non à suis tantum,sed ab hostibus etiam, & cum aliquid agere instituit,milite utetur inuito & trepidante: quòd si autem uirtutis opinionem haberet, alacres ac fiduciæ pleni milites, nullum laborem atque periculum sint recusaturi. Dici enim non potest, quàm multa secum trahat incommoda,belli dux aliquis aut ignauus atque timidus,aut imperitus. Nihil enim circumspicit,nihil prouidet, nihil opportunè constituit, & facilè circumuenitur ab hoste, & sæpenumero fallitur & errat, in quo reipublicæ salus nonnunquam tota periclitatur. Neque uerò satis est,attribuere illi homines idoneos atque peritos,qui in cõmune consulant: sed ipsum oportet ingenio ac prudentia ualere,ut rem,quæ in deliberationem uenit,intelligat,& inter multorum opiniones iudicium facere posit, ne quod pessimum est,eligat. Qua quidem in re tantò maiori est opus animaduersione atque industria, quòd non raro fieri solet, ut cum pauci quidam apud imperatorem exercitus omnia possunt: reliqui indignentur atque molestè ferant, & quæcunque res inciderit,ijs ipsis, quos præferri sibi do-

lent, contraria fere pronuncient. Sępe etiam fit, ut exercitus præfecti, qui uel per ætatem uel alioqui uix tenuem habent rerum usum, hominibus idoneis & exercitatis anteferant eos, à quibus uel à paruulis educati sunt, uel qui auribus ipsorum atque uoluptatibus seruiunt. Vt autem belli dux per se ipse sapiat, uel ideò est necesse, ut cum aliquid repente incidit, quod aut deliberationem atq; moram non patitur, uel quod silentio tegi oportet, idonee, quod opus est, constituat & agat. Nam etiamsi prudentissimorum hominum utatur consilio, tamen, nisi re ipsa uirtutem repręsentet ac militum animos sibi deuinciat, parum profecerit. Quid autem opus est pluribus uerbis? Quia nō semper ad uirtutem animiq; præstantiam respicitur, sed fauore atq; gratia res agitur, & qui cōmodum aliquem nacti sunt intercessorem, aditum fere habent ad eiusmodi præfecturas, idcircò tantæ sæpe calamitates in rempublicam nostram inundarunt, ut in hominum quotidiano sermone nihil sit frequentius & usitatum magis. Itaq; si quis præditus esset ijs omnibus, quas dixi, uirtutibus, magnò

sit re-

ſit redimendus, ac omnibus alijs præ=ferendus, & illuſtri loco nati principes, non ſint ægre laturi, ſi uoluntate regis, imperio illius obtemperent. Sed quoniam difficile eſt inuenire, qualem deſideramus, relinquitur, ut eos, qui proximè ad perfectionem accedunt, eligamus. Cicero putat in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, uirtutem, authoritatem, fœlicitatem. Ad hæc igitur reſpiciendum eſt, cum aliquis deligitur, tametſi quod de authoritate dixit, ſuperuacaneum eſſe uidetur. Nam qui duo illa ſolum habet, quæ primo loco dicuntur, hunc neceſſario ferè comitatur authoritas, ſi modo rex illius uirtuti tribuit quantum oportet. Ex his autem duobus utrum antecellat, nunc diſpiciendum eſt. Quæritur enim, cum duo ſunt, quorum unus ſcientia rei bellicæ, alter autem uirtute excellit, uterſit præferendus. Cicero uidetur ita ſentire, ut exiſtimet uirtuti eſſe præferendam ſcientiam: nobis autem ſecus apparet. Virtute enim, quæ ſit adiuta fideli conſilio, longè plus effici poteſt, quàm ſola ſcientia, quæ uirtute ca=

reat. quod in Alexandro, Hannibale, Scipione, satis demonstrari potest, qui iuuenilibus annis præfecti summæ imperij, non poterant per ætatem, tantis rebus gerendis idoneam aut satis magnã habere scientiam: sed quoniam innata fuit ipsis præstantissima quædam uis animi, multò fecerunt illustriora, quàm alij, in armis quidem & usu militari plurimis annis exercitati, uerum ea, quam diximus, uirtute destituti. Duobus igitur in medium adductis, quorum alter sit rei bellicæ peritissimus, uim autem illam animiq; fortitudinem non habeat, alter uerò non magnum quidem habeat usum armorum, animo uerò sit excellenti, & ad omnia subeunda parato: hunc certè longè illi præposuerim, tũ propter ea quæ diximus, tum quòd hic scientiam exercitatione, ille autem robur animiq; præsentiam uix ullo tempore sibi comparare posse uidetur. Sed quoniam uix est, ut qui pluribus annis militiæ studuit, & rem omnem perspectam habet, non sit etiam animosus, & quia multi uicissim reperiuntur, animo quidem paratì ad quiduis, minimè uerò periti rei militaris: hanc esse puto causam, cur Cicero

cero scientiam illam interea, quæ in imperatore requirit, primo loco numerarit. Dignitas autem atq; splendor familiæ, magnam tum authoritatem tum beneuolentiã imperatori cõciliat. Cum ergo uirtute præditus est aliquis illustri loco natus, præferri debet alijs inferioribus: quod tamen sic accipiendum est, si in uirtute nihil sit temeritatis, quæ sapientum & peritorum hominum consilia repudiet. In eo enim tantò plus est periculi, quantò maiorẽ ille potestatem obtinet. Verum si moderato sit ingenio, & quos peritos esse cognouit, eos libenter audiat differentes de rebus, & si iudicium habeat, ut disceptata causa, quod optimum est, eligat, eiq; facultati uim etiam animiq; promptitudinem adiungat: omnibus alijs, meo quidem iudicio, debet anteponi, eiq; sunt attribuendi uiri prudentes, qui quod in eo forsitan desiderabitur, suppleant. Et quanquam hæc propiè ad legatum regis pertinent, cui demandata est summa rerum, tamen, cum rex ipse bello intererit, etiam si magna sit præditus experientia, ualde cauebit, ne rem ullam maioris momenti, nisi communicato prius consilio,

faciat. Alterum, quod in belli duce inesse oportet, in Galliis fere contemnitur, ut sit eloquens, & omnis generis historias tàm ueteres quàm recentes habeat exploratas. Cum enim grauius aliquod tempus incidit, cũ magnę res difficultatis atque periculi obiicitur, elegans atq; prudens imperatoris oratio uehemẽter inflammat militum animos: quòd si uerò nihil eiusmodi interueniat, remollescit eorum uirtus, ut in C. Cæsaris commentariis non uno loco uidere licet. Quid enim oratio posſit firmis adiuta sententiis, declarauit idem Cæsar, cum ad Vesontionem Sequanorum oppidum, aliquandiu moratus, aduersus Ariouistum Germanorùm regem, cum exercitu proficisceretur. Hoc genus alia testimonia multa reperiuntur in Xenophontis libro, qui de Cyri profectione in Persiam est conscriptus, quẽ librum in nostrã linguam ipse conuerti: reperiuntur item quàm plurima in Salustio, Tito Liuio, Q. Curtio, & omnibus pariter historicis. Quamobrem ità statuo, quòd si consuetudo illa uetus concionandi ad militem reuocaretur in usum, & ab imperatoribus

nostris recoleretur, non mediocrem ex ea re commoditatem posse ad Rempublicam redire. Et hæc quidem de imperatoris aut legati regis officio satis dicta sint: nunc uerò quid regem inuicem facere oporteat, paucis demonstrabo. Quem ergò suis copijs præfecit, huic omnem authoritatem administrandi belli tribuet, sic ut nemo sit in castris atque exercitu, qui non ei pareat: qui uerò secus fecerint, in eos grauiter uindicabit, & quò maiori est potentia is qui detrectat imperium, & quò plures ad idem facinus impellere potest: eò seueriori pœna mulctari debet. Nisi enim authoritatem belli dux obtineat, & nisi in honore ipsum habeant, ac dicto sint audientes milites, nihil unquam laude dignum efficiet. Hinc est, quòd suprà diximus, non probari Venetorum institutum, qui cum in continente bella gerunt, legatos adiungunt, qui exercitus imperatori præscribant. Si prælio sit dimicandum, si quod oppidum obsidendum, si mittenda subsidia, si dimittendi milites aut etiam conducendi, si facienda sit oppugnatio, si deditione capiendi qui obsiden-

tur

tur, si puniendi facinorosi, si remunerandi & præmijs ornandi aliqui propter uirtutem, si constituendi præfecti, in his rebus omnibus, quid agendum sit, illi pręfiniunt. In quo sane ualde peccatur. nec enim ullum aut collegam aut maioris authoritatis aliquem, qui non sit in re bellica exercitatus, attribuere oportet imperatori. Quantum uerò ad reliquam administrationem attinet, nō me latet, opus esse pluribus, partim ut belli dux non distineatur alijs occupationibus, partim, quòd eiusmodi munera sunt ab eius remota professione. nam alij sunt ad alias res magis idonei. Sed eius tamen, qui summæ rerum præficitur, authoritas, intra hos fines includi debet, ut quoties aliquid maioris incidit momenti, quod celeritatem non requirit, ab ipso rege petatur consiliū. In eius quidem potestate non erit, nouum aliquod excitare bellum, aut pacem induci aſuè longiores facere cū hoste, nisi iussu ac uoluntate regis, aut nisi magna quędam interueniat necessitas. Tunc enim licet, atq; ut paucis absoluam, pro conditione hominis, atq; causæ, & pro magnitudine interualli, tribuenda est illi

potestas.

potestas. Sic enim Romani, consulibus ad longinqua bella proficiscentibus, maiorem concedebant potestatem, quàm cum in Italia bellum gerebatur: sæpe etiam, pro eius, qui mittebatur, uirtute, plus minusue tribuebant. In summam uerò difficultatem rebus adductis, creabant Dictatorem, penes quem erat omne arbitrium. Qui plura uolet cognoscere de his, quæ in belli duce requiruntur, facilè sibi ipse collegerit ex plærisq; libris ea de re scriptis, et ex historijs, ijs præsertim, quæ clarissimorum hominum res gestas commemorant, cuiusmodi fuerunt Cyrus, Alexander, Pyrrhus, Hanibal, Marcellus, Fabius, Scipio, Themistocles, Lisander, C. Cæsar, & id genus alij, quorum facit mentionem Plutarchus. In ijsdem quoq; libris reperire licet abundè, quicquid ad disciplinam militum pertinet, quod est alterum mei propositi caput. & quanquam à superiori dependet, tamen separatim de eo loquar, non multa quidem, sed ea solummodo, quæ ad nostrũ tempus propriè pertinent, quæq; & ipse uidi, & ab hominibus earum rerum peritis cognoui. Sunt autem tria potissimum eius disciplinæ præcepta: ex

ijs primum est, ut milites imperatori suo pareant, de quo satis antea. Scipionis Africani dictum celebratur, Mille milites obsequentes, præstare decem millibus non obtemperantibus. Ab ipso autem duce pendet hæc obedientia; Nam si nomini ac professioni suæ respondet, si rex illi, quam oportet authoritatem tribuit, non dubium est, quin dicto sit habiturus illos audientes. Nec enim ulla reperitur hominum natio tam barbara, tã efferata, quę legibus atque pœnis non possit ad officium & ęquitatem adduci. Hæc autẽ seueritas inprimis est necessaria militiæ. nisi enim interueniat, tumultuosè ac perturbatè omnia fient. qua quidem in re quantum sit malorum, quis omniũ ignorat? Valde sunt igitur reprehendendi præfecti, qui conciliandi fauoris causa, uel ut benigni atque clementes uideantur, nimis leuiter militibus ignoscunt, ac sæpe etiam delicta dissimulant, in quo tantò magis peccatur, cum uel imperatori non est obtemperatum, uel aliquid contra leges aut militiæ morem admittitur: quæ cum dimittuntur impunita, summam adferunt licentiam, ac disciplinam omnem

eneruant.

eneruant. Seueritas enim magis, quàm facilitas atque mobilitas imperatorem decet. Erat Iulius Cæsar in cæteris rebus omnibus clementissimus: belli uerò tempore non item, neq; tamen idcirco milites eum oderant, imò uehementissimè amabant. ferè enim fit, ut qui nimium militibus indulgent, eblandiendi fauoris atq; gratiæ causa, tandem ob hoc ipsum uituperentur & inodia plurimorum incurrant: qui autem in officio illos continent, hi et amentur, & magnis celebrentur laudibus. Vt ergò legibus pareant, & pro scelere ipsorum puniantur milites, imperatoris est prouidere, tunc inprimis, cum uel singularis aliquis, uel complures etiam priuati, aliquid animaduersione dignum admiserunt. Cum enim aut totus exercitus, aut pars eius aliqua deliquit, dissimulandum est nõnunquam pro tempore, maioris uitandi motus causa: uerum ubi nullum est amplius periculum, dabit operam, ut aut ulciscatur factum, aut ità se comparet, ut omnes intelligant, iniquissimo se animo ferre, quicquid contra maiestatem imperij, remq; publicam admissum sit, neque in poste-

rum eiusmodi petulantiam esse dimissu-
rum inultam, Cauebit etiam, ne quam
militibus det causam seditionis: quod
erit, si de ipsorum iure nihil diminuat, si
nihil cupidè nihil auarè committat, si li-
beralitate iuuet eos, qui uidebuntur esse
digni. sed inprimis cauendum est, ne
quam fraudem in stipendijs faciat, & ut
ad certum diem ea dependat, neq; solu-
tionem differat, & cum in promptu non
erunt pecuniæ, dolere sibi demonstret,
simul operam det, ut acceleretur, atq; in-
terim omnem humanitatem illis præ-
stet. Si qua uerò sit commeatus inopia,
confirmabit eos, quibuscunq; poterit ra-
tionibus, ac se quoq; in eadem esse diffi-
cultate ostendet, inq; rebus omnibus a-
morem suum in ipsos declarabit, eo-
rumq; incommodis non secus atq; pro-
prijs affici atq; commoueri se præ se fe-
ret, sic tamen, ut sui muneris atq; loci di-
gnitatem seruet, neq; nimium se demit-
tat, ad illos præsertim, qui sunt seditiosi
& minus obtemperantes. Duces autem
atq; præfectos, & centuriones & præci-
puos quoq; milites, amãter ac familiari-
ter habebit, & ex omnibus copijs unam
aliquam cohortem, de qua maiorem

uirtu-

uirtutis opinionem habebit, singulari beneuolentia complectetur, & quanti eam faciat quantumq; tribuat, significabit, quod tamen ea dexteritate fieri debet, ut reliqui non inuideant, sed ad æmulationem excitentur ac uirtute cum illis contendant. Facilè hoc efficiet ac consequetur, si meritis honos ille ac beneficentia tribuatur, sicut C. Cæsarem erga legionem decimam fecisse constat. Hanc rationem si sequatur imperator, non temere nascentur seditiones, aut natæ, minimo negocio componentur. Alterum eius disciplinæ præceptum est, ut milites honestè ac sobriè uiuant, quorũ illud ad pietatem & ad Rempublicam pertinet, ne uidelicet Deum offendant. Non est ergo concedendum illis, ut nomini diuino contumeliam ullam faciant; ne qua uis etiam sacris inferatur locis & Ecclesiasticis & uiduis & pupillis et alijs id genus calamitosis hominibus, imperatoris est prouidere, suosq; à libidinibus & raptu & stupris, magna cõstituta pœna, prohibebit. Eiusmodi enim maleficijs irritatus Deus, graues nonnunquam plagas immittit, ut tam sacræ quàm prophanæ historiæ testãtur. Scor

tis igitur nullum in castris locum permit-tet, ut Scipionem Africanum in Hispaniis fecisse legimus. Quod si autem grauioris incommodi uitandi causa concedendum est, quemadmodum in ciuitatibus fieri uidemus, curabit tamen, ne numerus modũ excedat, et tum uerbis tum reipsa militibus demonstrabit, impurũ illud uitę genus displicere sibi uehementer, & qui eo sunt contaminati, leuiter aestimabit, eos uerò qui temperanter & honestè uiuunt, magni faciet. Quia enim maximam temporis partem in uitae periculo uersantur, idcircò decet eos pietas atq; modestia. sed & uehementer in eo peccant nostri homines, pręsertim pedites, ac uitae turpitudini hoc etiam scelus adijciunt, quòd magnis iniurijs nomen diuinũ afficiunt, idq; adeò nunc obtinuit, ut nullius ferè sit prętij, et ignauus esse putetur, qui non in eo maximè excellat. quò minus debet uideri mirum, quod nihil egregiè perficiant. Cauendum est etiam, ne qua simultas inter ipsos oriatur, uel ut orta statim sedetur, uitandi causa maioris periculi. quod maximè tum solet euenire, cũ in exercitu sunt non unius gentis atq; linguae homines. Optimum igitur

igitur est, ut qui moribus et lingua et institutis inter se differunt, non contineantur iisdem castris, uerum ut alij separentur ab alijs, nec ulla præbeatur ipsis occasio miscendi se, quod fieri cōsueuit, cum uel annona distribuitur, uel ad direptiones atq; prædam concurritur. Ad eam rem ualde confert pręfectorum atq; centurionum mutua inter ipsos notitia & beneuolentia. Continenter etiam atq; sobriè uiuendum esse militibus, antea diximus, ut scilicet in uictu quotidiano & uestibus omnem luxum defugiāt, neq; se mollitiei dedant, quod nunc per totam ferè Europam fieri uidemus, maximè uerò per Galliam, ubi sic assueuerunt delitijs, ut in castris non minus copiosè & lautè & molliter uiuant, quàm si domi essent. Ex ipsis plęriq; nunquam ferunt arma, nisi cū necessitas urget, cum uel metuunt, uel dimicandum est prælio, et ne tunc quidem laborem adhuc subeunt, sed armorum partem maiorem suis calonibus atq; seruulis ferēdam tradunt, qua quidem in re multum sanè est incommodi. Primum enim, remittitur eorum uirtus, ac relanguescunt animi & effœminātur, quod Hannibali eiusq; co

pijs, dum Capuæ ac in reliquis Campaniæ locis moraretur, ſcimus accidiſſe. Deinde, maximo commeatu opus eſt illis, et ſumma rerum copia. neq; enim rebus ad uictum neceſſarijs contēti ſunt, ſed exquiſitiſsimos etiam cibos requirunt, & ſi quid deſit, agunt ſeditioſè, & propter mutatum uitæ genus conſuetum, incidunt frequenter in morbos, quòd minimè fieret, ſi ſobrietati perpetuo ſtuderent. Ad hęc, propter calonum & iumentorum multitudinem, quæ cibaria & impedimenta perferunt, annonæ caritatem & inediam excitant, & belli adminiſtrationem impediunt, & cùm prælio decertādum eſt, magnis ſunt defendendi præſidijs, & non rarò fit, ut equites, quum ſuarum rerum iacturam metuunt, ordines deſerant, & ſuis, qui ſunt cum impedimentis, auxilio proficiſcantur. Poſtremò, ſumptibus exhauſti milites, quandò è ſtipendijs nihil habent reliquum, prędę ſtudent atq; rapinis, & populum quem defendere debebāt, magnis adficiunt incōmodis, ideoq; uulgo ſunt odioſi, & cum bellum incidit, non minus quàm hoſtes ipſi metuuntur, & hominibus cauſam ſæpe præ-

bent

bent deserendi sedes, alioq́; commigran di. Huic autem malo facienda est medicina, ut ne uoluntates hominum alienentur, neue alij deterriti nostrum imperium detestentur & exhorrescant, totisq́; uiribus huc incumbendum est, ut nostrę lenitatis ac moderationis fama, longè lateq́; apud finitimos excitetur. neq́; enim dubium est, quin bene constituta republica, plerìq; omnes nostrum imperium quibuscunq; alijs anteponāt. Postquam ergo de republica tàm domi quàm foris administranda, diximus, reliquum est, ut quemadmodū rex erga uicinos principes atq; populos gerere se debeat, tàm pacis, quàm belli tempore, exponamus, quo quidem in argumento plus est difficultatis, quàm in cæteris. Quomodo enim domi gerenda sint omnia, & quæ sint eius rei rationes, non pauci præstantes uiri cognitum habent atque perspectum: sed magnæ prudentię est atq; industrię, cognoscere, quomodo sint in amicitia retinendi populi externi, quibus Gallia est undiq; cincta, Itali, Sabaudi, Heluetij, Angli, Belgæ, Hispani, Germani. Tenere enim rationem atq; modū gubernandi quos noueris, quiq;

tuo ſint ſubiecti imperio, non tam eſt difficile, quàm pacem poſſe colere cum ijs, quorum ingenia non ſatis perſpexeris, & in quos nullum habeas imperiũ. Atq; interim tamen hæc ratio ſic eſt neceſſaria, ut ad regni ſalutem inprimis pertineat. Habet autem difficultatem magnam, non ad agendũ modo, ſed ad cognoſcendum etiam, ut uidelicet rectè aliquis & idoneè præfinire poſsit atq; docere, quid in eo maximè cõueniat. Nam ad exterorum mores, ingeniũ, negocia, et quę ſepe incidit in his omnibus, mutationem, accommodanda ſunt conſilia: neq; raro fit, ut quibus aliquando ſumus uſi pacatis & amicis, ab ijſdem nunc, ut ab hoſtibus, cauere nos oporteat: cõtrà, quos olim ſumus experti nobis aduerſarios, ut ijs fauorem ac beneuolentiam omnem præſtemus. Et quia ſit futurũ odioſum, ſpeciatim de his rebus loqui, quæ mea ſit ſententia, in genere proponam. Primum igitur eſt, ut qui principatum obtinent, pacem cum uicinis omnibus & exteris colant, niſi forte uel natura gentis uel religio diuerſa repugnet. Semper enim paci conſulendum eſt, quæ firma ſit atq; conſtans, & quæ nihil habitu

ra ſit

ra ſit inſidiarum, & in ſuſcipiendo bello nihil tribuendũ eſt ambitioni, nihil gloriæ cupiditati, nihil animi perturbationibus; ſed cum noſtra uel repetimus, uel iniuriam aliquam ulciſci cogitamus, ad uim cõfugiendum eſt, ſi diſceptatione uti non licet. item defendendi cauſa uicinos & propinquos et amicos, aduerſus uim & iniuriam, arma etiam capimus. Inprimis autem ut à nobis ipſis & ab ijs qui noſtro ſubiecti ſunt imperio, uim propulſemus. Quo in genere quid ſit obſeruandum & agendũ prius, quàm ad arma ueniatur, in præſentia non dicam, quia non eſt noſtri propoſiti. Sed quoniam homines natura ſunt uitioſi, & in principibus uiris plærunq; exiſtunt honoris, imperij, potentiæ & gloriæ cupiditates, diligenter obſeruandum eſt, quid agant aut moliantur uicini, & prouidẽdum, ne facultatem habeant ullam nocendi, in eaq; re pro tempore & loco, & eius quem metuimus, conditione, agi oportet. Nam qui ad faciendã iniuriam inſtructus eſt, qui uel actionem contra nos habet, uel alioqui ueteres nobiſcũ exercet ſimultates, ab hoc multô diligentius cauendum eſt, quàm ab eo, qui

neq; magna potentia præditus eſt, neq; maleuolentiæ cauſam ullam habet, aut ex iis altero deſtituitur, ſic etiam, ab eo qui uerſutus eſt atq; callidus, & in quo cupiditas ambitioq; dominantur, magis ut nobis caueamus oportet, quàm ab eo, in quo nulla eſt fraudis iniuriæq; ſuſpicio, & qui non eſt ea uel uirtute uel potentia, ut uim ullam nobis inferat. Cũ illis igitur à quibus iniuria metuitur, uiuendũ eſt amicè, pacis tẽpore, ſic, ut nullam habeant doloris cauſam, & agendũ liberaliter, ut intelligant plurimum ipſis tribui & confidi. Quòd ſi uerò callidè & ſimulatè nobiſcum agere, & ſi facultates atq; uires habeant, aut etiam oblata occaſione, damnum allaturi nobis atq; bellum ſuſcepturi uidebuntur, impediendi ſunt quibuſcunq; licet honeſtis rationibus; id enim iure tàm diuino quàm humano conceſſum eſt. Cuiuſmodi autem ſint hæ rationes, breuiter exponam; non quidem omnes, uerum eas, quarũ in hoc tempore meminiſſe poſſum, ex iiſq; reliquas erit non difficile intelligere. Primum ergo, non eſt permittendum iis, quos diximus, uicinis, quantumuis etiam uideantur eſſe amici, ut in Galliis

aliquid faciant aut experiantur, quod ipsis occasionē deinde præbeat muniendi se aduersum nos. Eius generis sunt, ne ipsis aut transire cum copijs, aut commorari diutius, aut annonam & arma præter modum exportare liceat, neue concedatur, ut nimis magnum habeant usum ac familiaritatem, aut sua consilia communicent cum nostræ ditionis hominibus, ijs præsertim, qui fines incolunt & præfecti sunt oppidorum custodijs. Alterum est, ut fines bene muniantur, ne qua uis inopinātibus adferatur. Nam occasio & facultas perficiendi, sæpe homines inuitat, eos præsertim, qui propter emolumentum non dubitant uiolare fidem, & allicit, ut aliquid tentent & audeant, quod alioqui minimè sint facturi, si proposita difficultate, frustrà se conaturos uiderent. Tertium est, ut eos, qui fidelem operam nobis præstiterunt, rebus asperis, non deseramus ullo tempore, tuncinprimis, quando cum hoste paciscimur, neq; prędæ aut periculo fortunas eorum atq; salutem obijciamus, uerum ijsdem conditionibus complectamur, quas nobis ipsis pacti sumus. Nam alioquin & facultas illis au-

fertur opitulandi deinceps, ac simul cau sa præbetur, ut à nobis deserti atque proditi, rationes ineant, quemadmodum reconciliati ad hostem transeant. in eoque quantum sit incommodi, facilè quiuis intelligit. Nam & inimici confirmantur, & complures alij exemplo perterriti, recedunt ab amicitia, nisi imperio aut necessitate prohibeantur. Hæc etiam est causa, quamobrem populi iniurias rex minimè negligere debeat, eorum præsertim qui sunt in finibus. hos enim acerrimè propugnabit, ut ad uirtutem inflammet, & ad omnia sui causa perferenda reddat alacriores. Quartum est, ut ei, quem diximus, uicino suspecto, impedimentum semper aliquod inferatur, ne nouis amicitijs atque facultatibus crescat. Cum enim periculum est, ne nouis accessionibus amplificatus, nobis noceat, impedire conatus illius licet atque tardare. Et sicut Paulum fecisse constat, excitata simultate atque dissidio inter Iudeos, qui in ipsius perniciem coniurauerant: ad eundem quoque modum licet occultè factiones & diffidentiam & dissidium alere inter eos, qui conciliati & amicitia coniuncti, nobis incommoda-

commodare poſſent, nec id modo, uerumetiam in ipſo, quem ſuſpectum habemus, eiuſq; populo idem eſt faciendum, ſic tamen ut nullum turpe uel immane facinus interueniat. Neq; uerò ſo lum impediendus eſt, ut ne potentior euadat: ſed ineundæ ſunt etiam rationes, ut ſumptibus exhauriatur, & ſeipſum infirmiorem reddat, & ut amicitiæ illi omnes atq; præſidia, quibus ad noſtram pernitiem uti poſsit, detrahantur. Inprimis autem elaborandum eſt, ut qui ſunt in eius familia uiri prçſtantes conſi lio et uirtute, ad noſtras traducantur par tes. quod quidem nemo facilius quàm Galliæ rex, efficere poteſt, propter omnis generis prçfecturas, & munera pu blica, quorum infinitus eſt numerus, ideoq; fit, ut exteri, poſteaquam copias et emolumenta Galliæ ſemel experti ſunt, inuitiſsimi redeant ad ſuos. imò, non ſemel compertum eſt, illos, quum pro uirtute ac merito honeſtè & liberaliter eſſent à nobis habiti, non minorem nobis fidem præſtitiſſe, quàm noſtrç originis atq; linguæ homines. Beneficijs enim noſtris et humanitate capti, agros et poſ ſeſſiones, quas domi habent, ſæpe relinquunt,

quunt, et nobis sese totos tradunt, et perspecta eorum uirtute, grauissimas aliquando præfecturas à regibus obtinẽt, & prouincijs finibusq; tuendis præponuntur, & præclarè de repub. sæpe meriti sunt: ac docere possim, quibus temporibus illi, quum suam operam nobis detulissent, repudiati, maximis incommodis Galliam adfecerint. Hoc autem non eò pertinet, ut existimem ab initio statim illis fidendum, aut ullam rem maioris momenti commitendam esse: uerum ut beneuolè recipiantur, & ubi suæ uirtutis ac probitatis fidem fecerint, ornentur & augeantur. Hæ ferè sunt rationes, quibus utendum esse puto pacis tempore erga uicinos, quorum de fide & amicitia dubitamus, in eoq; sic agendum est, ut quàm minimum offendantur. Cum autem ad uim illos & inferendam iniuriam spectare uidebimus, cum sese munient, & quæ necessaria sunt ad bellum, præparabunt, primum monendi sunt, ut ab armis abstineant, & æquitate rem gerant, & adhibendi uiri boni, tanquam arbitri, qui controuersiam minuant. Qui enim hanc rationem sequitur, quoniam sibi displicere contentionem

nem

nem omnem, & pacis cupidum se profitetur, is & Deum sibi reddit propitium, & hominum beneuolentiam conciliat, & populum suo subiectũ imperio promptum efficit et alacrem, et amicos omnes habet sui propositi adiutores, & aduersariorum animos impetumq́ refringit. Nihilò secius tamen interim sese communiat, ut à rebus omnibus sit paratus, & ut non modo bellum illatum defendat, uerumetiam, si sit opus, inferat & hostem lacessat. Nam ad impetrandam pacem nihil est utilius, quàm ut ad bellum aliquis habeat omnia parata & instructa, nec ullam significationem metus præbeat. Infirmitas enim uirium & animi imbecillitas in aliquo deprehensa, uehementer ad inferendum bellum excitare solent. Cauendum est ergo regi, ne ad hostem timidè se atq; demisse gerat, presertim, si qua sit affectus contumelia, neue pacẽ sollicitet, nisi extrema coactus necessitate, eoq́ magis cauere debet, cũ hostis est aut cupidus aut ambitiosus aut superbus. Huic enim augescit animus illa demissione, & alij cum timorem animaduerterint, relanguescunt, suisq́ rebus incipiunt desperare, & durissimis

ſimis ferè conditionibus paciſcendum eſt, quoties ad hunc modũ pax ambitur ac uelut emendicatur. Eius rei documenta peti poſſunt ab Athenienſibus, quando Perſarum reges bellum ipſis inferebant, et à Romanis, quũ grauiſsimis eſſent implicati bellis, præſertim aduerſus Hannibalem. In ſummis enim anguſtijs cõſtituti magnã ſemper animi fortitudinem atq; conſtantiam præ ſe ferebant, neq; turpem ullam aut indignam pacis conditionem admittebant. quæ ſanè uirtus animiq; magnitudo regem aut principem uirum non paulò magis quàm ciuitatem aut populum aliquem decet. Præter id, quod diximus, de muniendis locis, uidendum eſt etiam, quomodo illi quàm plurimum noceri poſſit, ante bellum. Nam ſicut ignauiæ tribuitur, ſi trepides ac hoſtem metuas: ità quoque temeritatis eſt, contemnere illum, & imprudentiæ, non prouidere ſuis rebus in tempore. Valde enim eſt indecorum, ubi prẹter opinionem aliquid accidit, dicere uulgatum illud, Non putaram, præſertim ſi res fuit eius generis, ut præuideri poſſet atque caueri. Neq; uerò dubium eſt, quin conſilium

idoneè

idoneē ſuſceptum, & diu multumq; deliberatum in rebus bellicis, tanti aut etiam maioris ſit momenti, quàm robur ipſum & uis armorũ atq; copiarũ. Hac enim ratione bellum non modo defendi, uerumetiam aliò, ac in ipſum quoq; hoſtem deriuari poteſt, quod ad regni ſalutem inprimis pertinet. Nimis enim multa ſunt pericula, quum in noſtris finibus & agris bellum geritur. quòd ſi uerò bellum ipſe inferas, & hoſtem inuadas, nihil earum rerum tibi ſit metuendum. Animaduertit hoc Scipio Africanus, qui Carthaginem deleuit, & author fuit Romanis, tunc uehementer afflictis ab Hannibale, ut in Africam profecti, Carthaginenſibus bellum facerent. qua quidem re factum eſt, ut omni depulſo ab Italia periculo, Romanum imperium, uires ac dignitatem priſtinam recuperaret, illa uero populi Romani æmula ciuitas funditus euerteretur. Hoc ipſum deinde Hannibal, Antiocho regi, ad quem profugerat, bellum gerenti cum Romanis, ſuaſit, & prudenter quidem: ſed ille cum non obtemperaret, in maximas incidit calamitates. atqui nihil eſt opus antiquitate,

ad ea

ad ea demonstrāda, quandò nostri temporis exempla satis declarant uerum esse quod dicimus. Putant nonnulli, si bellum sustineatur in finibus regni per annos decem, multò id esse tolerabilius & minus perniciosum reipublicæ, quàm si foris & apud exteros unò tantum anno geratur, idq; sic existimant propter pecuniæ magnitudinem, quæ profunditur & è Gallijs exportatur: sed eorum est iampridem explosa & repudiata sententia. Sic enim omnes prope statuunt, decē annorum bellū, administratū à nobis in Italia, multò minus reipublicæ nocere, quàm si per unum duntaxat annū in finibus geratur. Non nego equidem, unius arcis aut oppidi possessionem acquisitam in finibus, modo ut fieri possit absq; grauiori motu, magis esse commodam & opportunam reipublicæ, quàm si foris & longè à finibus multa simus adepti. uerum ea de re postea sum dicturus. Qui igitur & authoritatem ad uicinos retinere, & illis uolet uti pacatis, ordinem rebus omnibus adhibeat, & sit in omnem euentum atq; casum, siue repentinum siue deliberatum, instructus atq; paratus, & amicitias conseruet, & ratio-

nes

nes ineat, quibus aut bellum aliò transferat, aut is qui uim inferre cogitat, tardetur & impediatur. Et quanquam Gallia præ cęteris regionibus facilè potest inferentibus bellum resistere, partim propter omnium ordinum obsequentiam & affectum ergà regem, partim propter colligendæ pecuniæ facultatem, partim etiam propter amplissimum & perpetuum equitatum; tamen ex usu & dignitate reipub, sit futurũ, si mari quoque plurimum possemus, quandoquidem & ad Oceanum & ad mediterraneum mare Gallia pertinet. Sic enim fieret, ut non modo ciuitates ac populi maritimi, ualde locupletes atque copiosi, regis imperio subiecti, sed uicini quoque omnes, metu periculi, in fide & amicitia permanerent: mercatores etiam multò liberius atque tutius cõmearent, & maximas reipublicæ commoditates adferrent, & orto bello, nauigatione hostes facile possent propter nostræ classis magnitudinem, prohiberi, & omnibus in locis, quò nostris nauibus pateret aditus, militum præsidia disponere, & sumptum facere cogerentur, nostramque oram maritimam minimè auderent diuexare. Nam

una ſolum claſsis bene munita rebus neceſſarijs, propter commoditatem nauigationis uſui & auxilio eſſe poteſt multis regionibus, longo ſeparatis interuallo, quod terreſtris exercitus minimè poteſt. Etenim noſtra ætate, quomodo Veneti ac Genuenſes creuerint, ſuoſq; fines dilatarint ſcientia & uſu rei maritimæ, nihil attinet commemorare, & hiſtoriæ plærçq; teſtantur, eos qui mari plurimum poſſent, celeritate & magnitudine rerum geſtarum, præſtitiſſe alijs, qui in continente ſolum alerent exercitus. Exemplo ſunt Athenienſes, Carthaginenſes, Romani, qui tunc demum, ubi mare ſibi patefeciſſent, uehementer ſuum auxerunt imperium, longiſsimeq; ſunt progreſsi, Cn. Pompeius inprimis, qui ſexaginta dierum ſpacio, totum illud mare à prædonibus liberauit, & ciuitatibus omnibus atque ſocijs populi Romani tutam præſtitit nauigationem, cum ante id tempus, in ipſo propè conſpectu urbis Romæ, piratæ graſſarentur, nec quiſquam, niſi illorum beneficio atque permiſſu, auſus eſſet mari ſeſe committere; Terra certè nihil eiuſmodi fieri potuiſſet, niſi plurimis exercitibus &

bus &

bus & longissimo tempore. quò m agis uidere l cet, quanti sint momenti nauigationes illę. Nam ij quos diximus, prędones, etsi humilis erant conditionis atque fortunæ; tamen freti sua scientia, non socios tantum populi Romani, sed & ipsam urbem Romam, in eas redegerant angustias atq; difficultates, ut nisi Pompei uirtus atq; fœlicitas interuenisset, tempestas illa uix ægrè propulsari potuisset. Non me quidem latet, maximos ad eam rem sumptus requiri, & fore, ut populi fiat dispendio, propter nouas exactiones; ueruntamen, si quod bellum maritimum incidat, necesse erit ut ità fiat. hæc enim ætas atq; memoria docere nos possunt, quantò sit factum reipub. nostrę periculo & incommodo, quòd idoneam ad resistendum classem nullã haberemus. Quòd si belli non sit ulla suspitio, fateor aut nullum, aut non maiorem sumptum ijs locis faciendum esse, quàm populus commodè ferre possit. at profectò, quemadmodũ equitatus ille perpetuus est non solũ ornamento & pręsidio toti regno, sed hostibus etiã terrori: ad eundem quoq; modũ, si classem haberemus instructã semper & amplam

pro magnitudine & facultatibus nostris, tutam atque pacatam undique simus habituri Galliam, & ad summam peruenturi potentiam breui tempore. Nam & ad regis facultates maxima fieret accessio, & priuatim ad uniuersum populum ingentes redirent commoditates, mercaturæ studio, quod plærique, depulso non solum periculo, sed metu etiam periculi, sectarentur. Iam uerò, quoties aliquid de tumultu & incursione repentina nunciatur ab oris maritimis, magna trepidatione concursatur, & nō nisi maximo sumptu uix tandē resistitur. Hoc autem incommodum, parata classe, facilè posset uitari. Aut enim ab iniuria & maleficio abstinerent omnes, aut si quid conarentur, minimo negocio possent, antequam nocerent, profligari. quòd si etiam plures coniuratione facta nos lacesserent, ex ijs singuli à nobis correpti & exagitati non posśint auxilio alij alijs adesse. Quare sic statuo, etsi initio quidem populo uidetur futurus esse grauis hic apparatus: tamem si commoda spectemus & emolumenta, non debere quenquam eius sumptus pœnitere. Sed interim hæc esset adhibenda cautio, ut

maritimæ ciuitates & illi, ad quos maxi-
ma pars commoditatum atq; quæstus
reditura sit, maiores etiam sumptus par-
tem sustineant, & amplius contribuant,
quàm qui mediterranea loca incolunt.
sumptus aūt pro magnitudine belli &
temporum conditione erunt moderan-
di. Quòd si etiam præter publicam clas-
sem, singulæ priuatim ciuitates mariti-
mæ, naues haberent instructas, ualde sit
profuturum in commune. patefactis e-
nim omnibus uijs, & sublatis periculis,
multi exēplo & lucri magnitudine pro-
uocati, naues ad exercendam mercatu-
ram construerent, quarū deinde sit futu-
rus etiā usus ad bellū. Diligenter hoc &
studiosè quibusdam à populis, fieri ui-
demus. Et ut ne nimium res differatur,
optimum fuerit, si rex cōmunicato con-
silio cum hominibus earum rerum peri-
tis, rationem ineat quàmprimum insti-
tuendi operis. Quantum ad me perti-
net, neq; ullam in eo scientiam mihi ar-
rogare possum, neq; etiam est instituti
mei, ut prolixius de eo loquar, & sunt
alij complures, qui rectè in medium con
sulere possunt. Vnum solummodo di-
cam, quod & usitatum esse uideo uici-

tuo sint subiecti imperio, non tam est dif ficile, quàm pacem posse colere cum ijs, quorum ingenia non satis perspexeris, & in quos nullum habeas imperiũ. Atq; interim tamen hæc ratio sic est necessaria, ut ad regni salutem inprimis pertineat. Habet autem difficultatem magnam, non ad agendũ modo, sed ad cognoscendum etiam, ut uidelicet rectè aliquis & idoneè præfinire posit atq; docere, quid in eo maximè cõueniat. Nam ad exterorum mores, ingeniũ, negocia, et quę sepe incidit in his omnibus, mutationem, accommodanda sunt consilia: neq; raro fit, ut quibus aliquando sumus usi pacatis & amicis, ab ijsdem nunc, ut ab hostibus, cauere nos oporteat: cõtrà, quos olim sumus experti nobis aduersarios, ut ijs fauorem ac beneuolentiam omnem præstemus. Et quia sit futurũ odiosum, speciatim de his rebus loqui, quæ mea sit sententia, in genere proponam. Primum igitur est, ut qui principatum obtinent, pacem cum uicinis omnibus & exteris colant, nisi forte uel natura gentis uel religio diuersa repugnet. Semper enim paci consulendum est, quæ firma sit atq; constans, & quæ nihil habitura sit

ra sit insidiarum, & in suscipiendo bello nihil tribuendũ est ambitioni, nihil gloriȩ cupiditati, nihil animi perturbationibus; sed cum nostra uel repetimus, uel iniuriam aliquam ulcisci cogitamus, ad uim cõfugiendum est, si disceptatione uti non licet. item defendendi causa uicinos & propinquos et amicos, aduersus uim & iniuriam, arma etiam capimus. Inprimis autem ut à nobis ipsis & ab ijs qui nostro subiecti sunt imperio, uim propulsemus. Quo in genere quid sit obseruandum & agendũ prius, quàm ad arma ueniatur, in præsentia non dicam, quia non est nostri propositi. Sed quoniam homines natura sunt uitiosi, & in principibus uiris plærunq; existunt honoris, imperij, potentiȩ & gloriȩ cupiditates, diligenter obseruandum est, quid agant aut moliantur uicini, & prouidẽdum, ne facultatem habeant ullam nocendi, in eaq; re pro tempore & loco, & eius quem metuimus, conditione, agi oportet. Nam qui ad faciendã iniuriam instructus est, qui uel actionem contra nos habet, uel alioqui ueteres nobiscũ exercet simultates, ab hoc multô diligentius cauendum est, quàm ab eo, qui

neq; magna potentia prǽditus est, neq; maleuolentiǽ causam ullam habet, aut ex ijs altero destituitur. sic etiam, ab eo qui uersutus est atq; callidus, & in quo cupiditas ambitioq; dominantur, magis ut nobis caueamus oportet, quàm ab eo, in quo nulla est fraudis iniuriǽq; suspicio, & qui non est ea uel uirtute uel potentia, ut uim ullam nobis inferat. Cũ illis igitur à quibus iniuria metuitur, uiuendũ est amicè, pacis tẽpore, sic, ut nullam habeant doloris causam, & agendũ liberaliter, ut intelligant plurimum ipsis tribui & confidi. Quòd si uerò callidè & simulatè nobiscum agere, & si facultates atq; uires habeant, aut etiam oblata occasione, damnum allaturi nobis atq; bellum suscepturi uidebuntur, impediendi sunt quibuscunq; licet honestis rationibus; id enim iure tàm diuino quàm humano concessum est. Cuiusmodi autem sint hæ rationes, breuiter exponam; non quidem omnes, uerum eas, quarũ in hoc tempore meminisse possum, ex ijsq; reliquas erit non difficile intelligere. Primum ergo, non est permittendum ijs, quos diximus, uicinis, quantumuis etiam uideantur esse amici, ut in Gallijs

aliquid faciant aut experiantur, quod ipsis occasionẽ deinde præbeat munien di se aduersum nos. Eius generis sunt, ne ipsis aut transire cum copijs, aut com morari diutius, aut annonam & arma, præter modum exportare liceat, neue concedatur, ut nimis magnum habeant usum ac familiaritatem, aut sua consilia communicent cum nostræ ditionis ho minibus, ijs præsertim, qui fines inco lunt & præfecti sunt oppidorum custo dijs. Alterum est, ut fines bene munian tur, ne qua uis inopinãtibus adferatur. Nam occasio & facultas perficiendi, sæ pe homines inuitat, eos præsertim, qui propter emolumentum non dubitant uiolare fidem, & allicit, ut aliquid ten tent & audeant, quod alioqui minimè sint facturi, si proposita difficultate, fru strà se conaturos uiderent. Tertium est, ut eos, qui fidelem operam nobis præsti terunt, rebus asperis, non deseramus ul lo tempore, tunc inprimis, quando cum hoste paciscimur, neq; prędæ aut pericu lo fortunas eorum atq; salutem obijcia mus, uerum ijsdem conditionibus com plectamur, quas nobis ipsis pacti su mus. Nam alioquin & facultas illis au-

fertur opitulandi deinceps, ac ſimul cau ſa præbetur, ut à nobis deſerti atq; prodi ti, rationes ineant, quemadmodum re- conciliati ad hoſtem tranſeant. in eoq; quantum ſit incommodi, facilè quiuis intelligit. Nam & inimici confirman- tur, & complures alij exemplo perterri- ti, recedunt ab amicitia, niſi imperio aut neceſsitate prohibeantur. Hæc etiam eſt cauſa, quamobrem populi iniurias rex minimè negligere debeat, eorum præ- ſertim qui ſunt in finibus. hos enim a- cerrimè propugnabit, ut ad uirtutem in- flammet, & ad omnia ſui cauſa perferen da reddat alacriores. Quartum eſt, ut ei, quem diximus, uicino ſuſpecto, im- pedimentum ſemper aliquod inferatur, ne nouis amicitijs atque facultatibus creſcat. Cum enim periculum eſt, ne no uis acceſsionibus amplificatus, nobis noceat, impedire conatus illius licet at- que tardare. Et ſicut Paulum feciſſe con ſtat, excitata ſimultate atque diſsidio in- ter Iudeos, qui in ipſius perniciem con- iurauerant: ad eundem quoque mo- dum licet occultè factiones & diffidenti am & diſsidium alere inter eos, qui con ciliati & amicitia coniuncti, nobis in- commoda-

commodare possent, nec id modo, uerumetiam in ipso, quem suspectum habemus, eiusque populo idem est faciendum, sic tamen ut nullum turpe uel immane facinus interueniat. Neque uerò solum impediendus est, ut ne potentior euadat: sed ineundæ sunt etiam rationes, ut sumptibus exhauriatur, & seipsum infirmiorem reddat, & ut amicitiæ illi omnes atque præsidia, quibus ad nostram pernitiem uti posit, detrahantur. Inprimis autem elaborandum est, ut qui sunt in eius familia uiri prestantes consilio et uirtute, ad nostras traducantur partes. quod quidem nemo facilius quàm Galliæ rex, efficere potest, propter omnis generis prefecturas, & munera publica, quorum infinitus est numerus, ideoque fit, ut exteri, posteaquam copias et emolumenta Galliæ semel experti sunt, inuitissimi redeant ad suos. imò, non semel compertum est, illos, quum pro uirtute ac merito honestè & liberaliter essent à nobis habiti, non minorem nobis fidem præstitisse, quàm nostre originis atque linguæ homines. Beneficijs enim nostris et humanitate capti, agros et possessiones, quas domi habent, sæpe relinquunt,

quunt, et nobis sese totos tradunt, et perspecta eorum uirtute, grauissimas aliquando prefecturas à regibus obtinēt, & prouincijs finibusq; tuendis præponuntur, & præclarè de repub. sæpe meriti sunt: ac docere possim, quibus temporibus illi, quum suam operam nobis detulissent, repudiati, maximis incommodis Galliam adfecerint. Hoc autem non eò pertinet, ut existimem ab initio statim illis fidendum, aut ullam rem maioris momenti commitendam esse: uerum ut beneuolè recipiantur, & ubi suæ uirtutis ac probitatis fidem fecerint, ornentur & augeantur. Hæ ferè sunt rationes, quibus utendum esse puto pacis tempore erga uicinos, quorum de fide & amicitia dubitamus, in eoq; sic agendum est, ut quàm minimum offendantur. Cum autem ad uim illos & inferendam iniuriam spectare uidebimus, cum sese munient, & quæ necessaria sunt ad bellum, præparabunt, primum monendi sunt, ut ab armis abstineant, & æquitate rem gerant, & adhibendi uiri boni, tanquam arbitri, qui controuersiam minuant. Qui enim hanc rationem sequitur, quoniam sibi displicere contentionem

nem omnem, & pacis cupidum se profitetur, is & Deum sibi reddit propitium, & hominum beneuolentiam conciliat, & populum suo subiectū imperio promptum efficit et alacrem, et amicos omnes habet sui propositi adiutores, & aduersariorum animos impetumq́ refringit. Nihilò secius tamen interim sese communiat, ut à rebus omnibus sit paratus, & ut non modo bellum illatum defendat, uerumetiam, si sit opus, inferat & hostem lacessat. Nam ad impetrandam pacem nihil est utilius, quàm ut ad bellum aliquis habeat omnia parata & instructa, nec ullam significationem metus præbeat. Infirmitas enim uirium & animi imbecillitas in aliquo depręhensa, uehementer ad inferendum bellum excitare solent. Cauendum est ergo regi, ne ad hostem timidè se atq́ demisse gerat, pręsertim, si qua sit affectus contumelia, neue pacē sollicitet, nisi extrema coactus necessitate. eoq́ magis cauere debet, cū hostis est aut cupidus aut ambitiosus aut superbus. Huic enim augescit animus illa demissione, & alij cum timorem animaduerterint, relanguescunt, suisq́ rebus incipiunt desperare, & durissimis

ſimis ferè conditionibus paciſcendum eſt, quoties ad hunc modũ pax ambiatur ac uelut emendicatur. Eius rei documenta peti poſſunt ab Athenienſibus, quando Perſarum reges bellum ipſis inferebant, et à Romanis, quũ grauiſsimis eſſent implicati bellis, præſertim aduerſus Hannibalem. In ſummis enim anguſtijs cõſtituti magnã ſemper animi fortitudinem atq; conſtantiam præ ſe ferebant, neq; turpem ullam aut indignam pacis conditionem admittebant. quæ ſanè uirtus animiq; magnitudo regem aut principem uirum non paulò magis quàm ciuitatem aut populum aliquem decet. Præter id, quod diximus, de muniendis locis, uidendum eſt etiam, quomodo illi quàm plurimum noceri poſſit, ante bellum. Nam ſicut ignauiæ tribuitur, ſi trepides ac hoſtem metuas: ità quoque temeritatis eſt, contemnere illum, & imprudentiæ, non prouidere ſuis rebus in tempore. Valde enim eſt indecorum, ubi pręter opinionem aliquid accidit, dicere uulgatum illud, Non putaram, præſertim ſi res fuit eius generis, ut præuideri poſſet atque caueri. Neq; uerò dubium eſt, quin conſilium

idoneè

idoneẽ susceptum, & diu multumq́ deliberatum in rebus bellicis, tanti aut etiam maioris sit momenti, quàm robur ipsum & uis armorũ atq; copiarũ. Hac enim ratione bellum non modo defendi, uerumetiam aliò, ac inipsum quoq; hostem deriuari potest, quod ad regni salutem inprimis pertinet. Nimis enim multa sunt pericula, quum in nostris finibus & agris bellum geritur. quòd si uerò bellum ipse inferas, & hostem inuadas, nihil earum rerum tibi sit metuendum. Animaduertit hoc Scipio Africanus, qui Carthaginem deleuit, & author fuit Romanis, tunc uehementer afflictis ab Hannibale, ut in Africam profecti, Carthaginensibus bellum facerent. qua quidem re factum est, ut omni depulso ab Italia periculo, Romanum imperium, uires ac dignitatem pristinam recuperaret, illa uero populi Romani æmula ciuitas funditus euerteretur. Hocipsum deinde Hannibal, Antiocho regi, ad quem profugerat, bellum gerenti cum Romanis, suasit, & prudenter quidem: sed ille cum non obtemperaret, in maximas incidit calamitates. atqui nihil est opus antiquitate,

ad ea

ad ea demonſtrāda, quandò noſtri temporis exempla ſatis declarant uerum eſſe quod dicimus. Putant nonnulli, ſi bellum ſuſtineatur in finibus regni per annos decem, multò id eſſe tolerabilius & minus perniciosum reipublicæ, quàm ſi foris & apud exteros unò tantum anno geratur, idq; ſic exiſtimant propter pecuniæ magnitudinem, quæ profunditur & è Gallijs exportatur: ſed eorum eſt iampridem exploſa & repudiata ſententia. Sic enim omnes prope ſtatuunt, decē annorum bellū, adminiſtratū à nobis in Italia, multò minus reipublicæ nocere, quàm ſi per unum duntaxat annū in finibus geratur. Non nego equidem, unius arcis aut oppidi poſſeſsionem acquiſitam in finibus, modo ut fieri poſsit abſq; grauiori motu, magis eſſe commodam & opportunam reipublicæ, quàm ſi foris & longè à finibus multa ſimus adepti. uerum ea de re poſtea ſum dicturus. Qui igitur & authoritatem ad uicinos retinere, & illis uolet uti pacatis, ordinem rebus omnibus adhibeat, & ſit in omnem euentum atq; caſum, ſiue repentinum ſiue deliberatum, inſtructus atq; paratus, & amicitias conſeruet, & ratio-

nes

nes ineat,quibus aut bellum aliò transferat, aut is qui uim inferre cogitat, tardetur & impediatur. Et quanquam Gallia præ cęteris regionibus facilè potest inferentibus bellum resistere, partim propter omnium ordinum obsequentiam & affectum ergà regem, partim propter colligendæ pecuniæ facultatem, partim etiam propter amplissimum & perpetuum equitatum; tamen ex usu & dignitate reipub. sit futurũ, si mari quoque plurimum possemus, quandoquidem & ad Oceanum & ad mediterraneum mare Gallia pertinet. Sic enim fieret, ut non modo ciuitates ac populi maritimi, ualde locupletes atque copiosi, regis imperio subiecti, sed uicini quoque omnes, metu periculi, in fide & amicitia permanerent: mercatores etiam multò liberius atque tutius cõmearent, & maximas reipublicæ commoditates adferrent, & orto bello, nauigatione hostes facile possent propter nostræ classis magnitudinem, prohiberi, & omnibus in locis, quò nostris nauibus pateret aditus, militum præsidia disponere, & sumptum facere cogerentur, nostramque oram maritimam minimè auderent diuexare. Nam

una ſolum claſsis bene munita rebus neceſſarijs, propter commoditatem nauigationis uſui & auxilio eſſe poteſt multis regionibus, longo ſeparatis interuallo, quod terreſtris exercitus minimè poteſt. Etenim noſtra ætate, quomodo Veneti ac Genuenſes creuerint, ſuoſq; fines dilatarint ſcientia & uſu rei maritimæ, nihil attinet commemorare, & hiſtoriæ plæręq; teſtantur, eos qui mari plurimum poſſent, celeritate & magnitudine rerum geſtarum, præſtitiſſe alijs, qui in continente ſolum alerent exercitus. Exemplo ſunt Athenienſes, Carthaginenſes, Romani, qui tunc demum, ubi mare ſibi patefeciſſent, uehementer ſuum auxerunt imperium, longiſsimeq; ſunt progreſsi, Cn. Pompeius inprimis, qui ſexaginta dierum ſpacio, totum illud mare à prædonibus liberauit, & ciuitatibus omnibus atque ſocijs populi Romani tutam præſtitit nauigationem, cum ante id tempus, in ipſo propè conſpectu urbis Romæ, piratæ graſſarentur, nec quiſquam, niſi illorum beneficio atque permiſſu, auſus eſſet mari ſeſe committere; Terra certè nihil eiuſmodi fieri potuiſſet, niſi plurimis exercitibus &

bus &

bus & longissimo tempore, quò m agis uidere l cet, quanti sint momenti nauigationes illę. Nam ÿ quos diximus, prędones, etsi humilis erant conditionis atque fortunæ; tamen freti sua scientia, non socios tantum populi Romani, sed & ipsam urbem Romam, in eas redegerant angustias atq; difficultates, ut nisi Pompei uirtus atq; fœlicitas interuenisset, tempestas illa uix ægrè propulsari potuisset. Non me quidem latet, maximos ad eam rem sumptus requiri, & fore, ut populi fiat dispendio, propter nouas exactiones; ueruntamen, si quod bellum maritimum incidat, necesse erit ut ità fiat, hæc enim ætas atq; memoria docere nos possunt, quantò sit factum reipub. nostrę periculo & incommodo, quòd idoneam ad resistendum classem nullã haberemus. Quòd si belli non sit ulla suspitio, fateor aut nullum, aut non maiorem sumptum ÿs locis faciendum esse, quàm populus commodè ferre possit. at profectò, quemadmodũ equitatus ille perpetuus est non solũ ornamento & pręsidio toti regno, sed hostibus etiã terrori: ad eundem quoq; modũ, si classem haberemus instructã semper & amplam

pro magnitudine & facultatibus nostris, tutam atque pacatam undique simus habituri Galliam, & ad summam peruenturi potentiam breui tempore. Nam & ad regis facultates maxima fieret accessio, & priuatim ad uniuersum populum ingentes redirent commoditates, mercaturæ studio, quod plærique, depulso non solum periculo, sed metu etiam periculi, sectarentur. Iam uerò, quoties aliquid de tumultu & incursione repentina nunciatur ab oris maritimis, magna trepidatione concursatur, & nõ nisi maximo sumptu uix tandẽ resistitur. Hoc autem incommodum, parata classe, facilè posset uitari. Aut enim ab iniuria & maleficio abstinerent omnes, aut si quid conarentur, minimo negocio possent, antequam nocerent, profligari. quòd si etiam plures coniuratione facta nos lacesserent, ex ijs singuli à nobis correpti & exagitati, non possint auxilio alij alijs adesse. Quare sic statuo, etsi initio quidem populo uidetur futurus esse grauis hic apparatus: tamen si commoda spectemus & emolumenta, non debere quenquam eius sumptus pœnitere. Sed interim hæc esset adhibenda cautio, ut

maritimæ ciuitates & illi, ad quos maxima pars commoditatum atq; quæstus reditura sit, maiores etiam sumptus partem sustineant, & amplius contribuant, quàm qui mediterranea loca incolunt. sumptus aũt pro magnitudine belli & temporum conditione erunt moderandi, Quòd si etiam præter publicam classem, singulæ priuatim ciuitates maritimæ, naues haberent instructas, ualde sit profuturum in commune. patefactis enim omnibus uijs, & sublatis periculis, multi exẽplo & lucri magnitudine prouocati, naues ad exercendam mercaturam construerent, quarũ deinde sit futurus etiã usus ad bellũ. Diligenter hoc & studiosè quibusdam à populis, fieri uidemus. Et ut ne nimium res differatur, optimum fuerit, si rex cõmunicato consilio cum hominibus earum rerum peritis, rationem ineat quàmprimum instituendi operis. Quantum ad me pertinet, neq; ullam in eo scientiam mihi arrogare possum, neq; etiam est instituti mei, ut prolixius de eo loquar, & sunt alij complures, qui rectè in medium consulere possunt. Vnum solummodo dicam, quod & usitatum esse uideo uici-

nis circũm populis, & à rege multo posſit commodius, quàm ab illis, fieri. hoc autem eſt eiuſmodi, ut rex nullum genus annonę uel mercium exportari nauibus permittat. Eſt enim copioſa et rebus omnibus abundans, Gallia, ſic ut alioꝝ rum commercijs multò facilius, quàm illi noſtris, carere poſsit. Quod etiam illi nobis denegant, quanam ratione poſtulent hoc ſibi à nobis concedi? niſi forte pactionibus aliter ſit conſtitutũ, quanquam ſanè & hoc emendari poſsit. Gallia enim multas habet agendi facultates, quibus aliæ regiones ſunt deſtitutæ, ac ſatis eſt mihi, uel leuem aliquam eius rei mentionem intuliſſe; ut qui ſunt peritiores, occaſionem habeant diligentius de eò cogitandi. Nam ſi animũ ſemel rex adijciat, multos eſt habiturus conſilij & inſtituti ſui adiutores. Reliquum eſt, ut exponam, quemadmodum extra Galliæ fines bello ſint acquirendæ prouinciæ & conſeruandæ. quicquid enim hactenus dictum eſt, ad regni ſolũ adminiſtrationem pertinet. Quia uerò tempus nonnunquam incidit, ut rex aliqua graui de cauſa bellum ſuſcipiat, longè a finibus; & quoniam non hoc ſolum

tempore

tempore, sed paulò etiam suprà hanc memoriam, id genus bella, maximis iacturis facultatum & multorum præstantium uirorum, à nobis fereadministrātur, deinde, quoniam occupatas sæpe regiones, facili momento rursus amisimus, non absq; ludibrio & ignominia: res ipsa postulat, ut demonstretur, quid à nobis peccatum, & quid deinceps cauendū sit atq; agendū, si forte uel amissa recuperare cogitamus, uel etiā noua comparare. Atque ut suprà fecimus, generatim de his rebus omnibus loquar, nec ullius honorem aut existimatiōem lędam. Inprimis ergo diu multumq; rex deliberet, an graues atq; ueras habeat suscipiendi belli causas, & suorum audiat de eo sententias. Nisi enim legitima subsit causa, non est quòd speremus, Deum iustitiæ uindicem, adfuturum esse nostris conatibus. qui etiamsi fortasse fœlicem successum atq; uictoriam concedat, & eos quibus bellum infertur, pro scelere ipsorum ulciscatur, & finibus omnibus atque possessionibus eijci permittat: tamen illos, qui iniustam uim adferunt, & aliorum facultates occupant, non dimittit impunitos, uel in hac mortali,

uel in illa sempiterna uita, Postquam uerò de causa belli constiterit, proximũ est, ut deliberetur, quomodo sit agendum, an aliquid impediat, an absq; magno dispendio fieri posit, an uerò plus in eo sit metuendum periculi, quàm spectandum emolumenti. Maioris enim aliquando detrimenti uitandi causa, necesse est tentare fortunam, præsertim, si quid istud ad rem cõferre uidebitur. Verum ubi nulla cogit necessitas, & quando uoluntarium est bellũ, & solum commodum atq; lucrum est propositum, nihil temere tentandum est, nisi probabile sit, perfici posse quod instituimus. nullum enim bellum geri potest, in quo nõ sit periclitanda fortuna: cumq; res in eum casum incidit, longè præstat differre, quàm festinare nimium atq; celeriter procurrere. Cùm autem non commodum, sed honos agitur & existimatio, cuius facienda sit iactura, si nimium res differatur: tum certè, quemadmodum reliquas iniurias persequimur & uim à nobis depellere solemus, minimè cunctandum est: honoris enim atq; famæ multò grauius est, quàm opum atq; bonorum, dispendium. Idem faciendum esse

puto,

puto, cum periculum est, ne mora dilatioque belli magno aliquo damno remp. adficiat, cum uidelicet metui oportet, ne quis alius eam regionem, quam nobis adiungere cogitamus, præoccupet, ex eaque plurimum deinde nobis incommodet. Hæc autem omnia consistunt in actione, neque tàm doctrina, quàm usu & experientia opus est, ut scilicet rex cognoscat, quid à suis, quid ab amicis expectare debeat, quo sint ingenio, quibus facultatibus atque uiribus hostes eorumque socij, item quanti sint faciendi sumptus, quomodo corrogandæ pecuniæ, quæ sit eius regionis, quam debellare instituit, natura, quæ loca, qui aditus, & id genus alia multa, quæ rei bellicæ periti homines intelligunt. Caueat autem, ne temere fidem habeat uel caussis parum firmis, uel hominibus aliquo perturbatis affectu & imperitis; item, ne quid suæ priuatim cupiditati atque desiderio tribuat, sed omnia potius metuat, & plena difficultatis atque periculi sibi fingat & persuadeat ipse. cumque ijs rebus ad concilium delatis, ex usu reipub. uisum fuerit, ut ad actionem ueniatur, considerandum est, an regio, cui bellum fa-

certè decreuit, defendi posſit, item an idonea ſit & opulenta ſatis, ut ſe ipſa ſuis uectigalibus atque copijs tueatur. Nam ſi cõſtat eam defendi non poſſe atq; retineri, ualde ſit ineptum & inconſultum, ſubire diſpendium rei familiaris & temporis et exiſtimationis. Videndũ eſt igitur, an impedimentum illud, ante quam ad arma deſcenditur, uel etiam belli tempore poſsit auferri: quòd ſi tolli non poteſt, deſiſtendum eſt negocio & cogitandum de alijs, unde plus emolumẽti atq; gloriæ ſperare liceat. ſic quoq; faciendũ eſt, quum aut belli ſumptus, aut ipſa loci defenſio uidebit̃ excedere fructus annuos atq; commoda, quę quocunq; modo percipi poſsint. Nam et hac de cauſa Romani ſępe repudiarunt prouincias, quę in fidẽ ipſorũ ultrò ſeſe permitterẽt. Dixi aũt de commodis non ſimpliciter, ſed quæ quoquo modo prouenire poſſint. Fieri enim poteſt, ut ſumptus maiores ſint fructibus, et tamẽ regionis natura ſituſq; tanti ſint momenti, uel ad reliquam regni partem tuendam, uel commeatus adituſq; cauſa, ut impenſæ rationem habere non oporteat. Deinde, cum alicuius regiõis occupatio uel defenſio,

magnis

magnis iacturis constitit, spes aũt est, breui post tempore, sumptus posse minui, fructus aũt amplificari, non est anxiè de eò, quod impeditur, cogitandum. Huc enim si quis respiciat, nihil unquam acquisiturus sit bello, proptereà quòd initio fructus plerunque non respondent sumptuum magnitudini. Breuiter, etiamsi quod instituimus, facile factu uidetur: tamen non presens modo tempus, uerum etiam futurũ, neque tàm quid utile, quàm quid sit honestum, considerandum est, ac omninò faciendum, ut solent ij, qui agrum aut prædium sibi comparant, aut præfecturam aliquam atque sacerdotium ambiunt. Hi enim nõ solum magnos suscipiunt labores, uerum etiam, an quod cupiunt, sint impetraturi, & ubi impetrauerint, an sine lite & controuersia posśint eò frui, in dubio uersantur. Postquam ergò re omni disceptata, placuit suscipiendum esse bellum, nõ est amplius differendũ, sed rebus necessarijs procuratis, ad actionem ilicò ueniendum est. Nam interiecta mora, spaciũ et tempus datur hostibus communiendi se & conciliandi amicos, & quod arcanũ esse oportuit, effertur in uulgus, & relanguescunt

ſcunt animi, & augetur ſumptus, & rei bene gerendæ occaſio amittitur, neq; rarò fit, ut quod inſtitutum eſt, prorſus cõcidat. Neq; tamen tumultuoſè aut inconſideratè agendum eſt, uerum ubi ad quemlibet caſum inſtructa erunt atq; parata omnia, tota mente & animo incumbendum eſt actioni, & utendum hominibus peritis atq; induſtrijs, in eoſq; diſtribuendæ ſunt præfecturæ ac reliqua munera, ſicut alter alterũ non impediat, & deligendus imperator, eiq; tribuenda poteſtas & authoritas, ut ſuprà diximus. Quòd ſi rex non intereſt ipſe admíniſtrationi belli, quoſdam è ſuis deliget, ijſq; negocium dabit, ut poſtpoſitis omnibus occupationbus, in ea ſolum re ſtudium & operam omnẽ ponant, cunque aut reſpondendum erit aut agendum aliquid maioris momenti, coniunget ſe illis, & rẽ unà cognoſcet, ut promptè & idoneè ſingula gerantur, quod in bello maximè requiritur. Ineundæ ſunt autẽ quæcunq; rationes, ut hoſti quàmplurimum noceatur, nec ullum ſubſidij genus reijciendum eſt, ut te communias, illum autem infirmiorem redigas. neq; uerò ſumptui parcendum eſt, &
quò

quò celerius rem conficias, duplicandæ sunt potius impensæ. Nam ut de periculis & uarijs incommodis, quæ solent euenire, cum interponitur mora, nihil dicam, multò sunt etiam faciendi maiores sumptus. Galli autem inprimis operam dabunt, ut confestim expediant quod propositũ habent. est enim ipsis innata quędam alacritas et ardor, qui paulatim relanguescit & prope extinguitur. Cùm igitur pecunijs & donis & pollicitationibus aut id genus alijs artibus confici res potest, eo est utendum adminiculo, neq; differendum, donec ui consequaris quod optas. Et quanquam homines earum rerum periti, quid in eo sit agendum, satis intelligunt: tamen quoniam hac memoria sæpius in eo grauiterq; peccatum est, magno cũ reipublicę detrimento, putaui aliquid de eo mihi dicendum esse. Nunc deinceps, quomodo sint tuendæ ac conseruandæ prouincię, bello acquisitę, explicãdum est. Quamuis autem ex usu & tractatione rerum præteritarum, & ex monumentis librorum atq; historiarum, quas diximus, facilè cognosci potest, quid sequi oporteat: tamen secutus morem meum, quod

mihi

mihi uidetur ad pręsentem ętatem congruere, & quid in eo sæpe nostri homines peccauerint, amissis, quas bello uicissent, regionibus, breuiter exponam. Vt igitur parta conseruemus, duabus in rebus positum est, in armis atq; legibus, Et armis quidem opus est initiò, neq; discedendũ est ab ijs, etiamsi populus magnã pręstet obsequentiam, eoq; utendum est pręsidio, donec pacata erunt omnia, & in eũ casum res deducta uidebitur, nulla ut sit deinceps metuenda rebellio. Cõstituta deinde republica bonis legibus & administratione iuris, dimittendus est exercitus, uitandi sumptus & recreandę regionis causa, uerum interim, quoad de populi uoluntate compertũ sit, & pacati omnes circũm uicini, presidio sunt relinquendæ nonnullę copię, partim, si qua noua res oblata sit, ut resisti posit, partim, ut pręfecti omnes in officio contineantur. In ipsa uero iurisdictione, magna quadam opus est diligentia & seueritate, quoniã munus hoc est perpetuũ, ab eoq; reliqui omnes ordines dependent. Quę uerò suprà diximus, de cõseruando regno, deq; disciplina militari, huc etiã pertinent, ideoq; non repetam,

ſed ut prouinciam nuper adiunctam tuę ditioni, tuearis, in eo plus eſt difficultatis, quàm ut uetus patrimoniũ ac hęreditatem conſerues. Primum igitur cõſideranda ſunt omnia pericula & caſus, quibus amitti poſsit, quod nuper acquiſitum eſt, et prouidendũ in tempore, quomodo ijs occurri debeat, et inter alia conſiderandum eſt, an qui ſuis finibus expulſus eſt, aut ipſe adhuc ſuperſit, aut aliquem ſuę ſtirpis atq; familię ſuperſtitem reliquerit, qui litem atque turbam excitare poſsit: an deuictæ regionis populus uniuerſus eam familiam amet, an uerò pars aliqua populi, & quota: deinde, an uicini circũm principes atque populi, ſint amici, nec ne, an uero neutri parti ſtudeant, an regio ſit natura & opere munita, an frumentaria & copioſa, cęteriſq; rebus ad defenſionẽ neceſſarijs, abũdans: poſtremo, an finitima ſit & mittẽdis auxilijs opportuna, an uerò longẽ à tuis finibus remota. His omnibus animaduerſis, ſi ad eius tuitionem uidetur nihil opus eſſe magna cuſtodia, deducendi ſunt milites, & quàm minimũ ibi relinqui debet pręſidiorũ, partim minuendi ſumptus cauſa, et ne populus nimium

um grauetur, ut antea diximus, partim ut ne qua uis atq; turba moueatur. Milites enim natura sunt contentiosi, & uitam hac ratione tolerant, ideoq; perfacile sit, ut uicinis causam aliquam offensionis præbeant, unde postea sit oriturum graue aliquod bellum. deinde, etiamsi liberaliter cum ipsis agatur, uix tamen ab iniurijs & maleficio sibi temperant, & multa proterue ac libidinose faciunt. breuiter, ita sese comparant, ut nisi summa in necessitate, nemo societatem eorum expetat. Sin autem aliqua subest causa, quamobrem sit opus magno præsidio: certus est adhibendus modus atq; cautio. Nam si frequens est eius regionis populus, & exercitatus in armis, aut si uicini sunt potentes ac inimico in nós animo, collocandi sunt in præsidijs homines externi. quæ sane res maximos sumptus requirit, ac multas adducit incommnditates. Ex his enim, qui rem familiarem auxerunt, & militiæ facti sunt diuites, cupiunt semper hoc ipsum, q̃d adepti sunt, asportare domum: qui uero sunt tenuioris fortunæ, quando legibus ac institutis, quod inprimis est necesse, uiuere ipsos oportet, quia stipendium

non

non satis est ipsis ad uictum, stationem fere deserunt, & si forte pudore adducti manserint, tamen honeste discedendi occasionem circumspiciunt. & totius regionis iacturam atque defectionem leuiter ferunt. Populus etiam, cum inuitos illos apud se commorari, & molestię plus adferre quàm emolumenti, animaduertit, non solùm ab illis liberari cupit uerumetiam aduersarijs operam suam ut illi profligentur, pręstat. & quanquam hoc ipso maiorem aliquando seruitutem sibi comparant, tamen excæcati odio uix tandem agnoscunt. Est igitur summæ res difficultatis, eiusmodi prouincias ab hostibus defendere, cumque pręuideri potest ea difficultas, neque spes apparet ulla tuendæ regionis, absque perpetuo præsidio, consultius foret non suscipere bellum, sed pacisci potius cum aduersario, uel occupatæ prouinciæ dominum aliquem præficere, qui tibi sit propter acceptum beneficium deuinctus. quod Alexandrum Magnum, populumque Romanum multis in locis fecisse cõstat. Quòd si uerò patrimonij et regni tui salutis causa, necesse est regionem illam habere in tua potestate, faciendus est quantumlibet

bet magnus sumptus, & ineundæ rationes ut quicquid est impedimenti, quantum fieri potest, tollatur. Ex ijs autem primum est, ut ex militibus plerique & potiores incipiãt amare prouinciam. quod fiet, si uel possessiones illis dentur, quas uendere non liceat, aut uxores. quod Gulielmum Normanniæ Ducem, occupata Britannia, fecisse legimus, magna parte facultatum & agrorum in suos distributa. quo factum est, ut hi ipsi magno studio & alacritate regionem illam tuerentur. Idem à Romanis atque Græcis factum esse constat, qui deuictis prouincijs, in ea ferè parte, quæ omnium maximè uidebatur opportuna et fructuosa, exædificabant urbes, eóque transferebant suæ gentis atque originis homines, eísque domos & agros attribuebant, quos colerent. Hi consuetudine ipsa & conuictu morem eius regionis omnem condiscebant, & benignè sese ergà uicinos gerebant, sic interim animo parati, ut quæcunque fortuna incideret, eorum à quibus erant missi, dignitatem atque salutem defenderent. Idem erat studium atque uoluntas aliorum, qui cohabitandi causa sese ipsis adiunxissent, pro-

pterea

pterea quod eodem iure, ijsdem utebantur legibus, & eundem sese populum esse cum illis iudicabant. Alij quidam, cum de populi nuper deuicti uoluntate ergà se desperarent, migrare illos atque sedes aliò transferre cogebant, & aut suę linguæ & ditionis homines, aut etiam exteros aliunde ascitos ibi collocabant, quod & Alexander magnus, ac ipsius deinde successores multis in locis fecerunt. sed non modo inhumanum est istud, uerum factu quoq; difficile: alterum autem multò est commodius. Quia uerò parum sit futurũ in eis præsidij, ad sustinendam uim ullam maiorem, præmijs ac pollicitationibus inuitandi sunt ad uirtutem atq; constantiam: interim tamen in eos, qui uel non impetrata dimissione discedunt, uel alios ad discedendum sollicitant, grauiter est animaduertendum. Et hæc quidem de militibus, qui præsidio relinquuntur. Ad incolas uerò quantum pertinet, ijs persuadendum est, ut impositum onus æquè ferant, et desiderium suum leniant emolumentis: ad ipsorum pertinere salutem ea militum præsidia, ne uidelicet ab inimicis diripiantur; ubi fidem suam atq;

beneuolentiam semel approbarint, fore ut liberentur. Ipsius autem præfecti siue legati comitas & mansuetudo plurimũ eò conferet, si & amorem illis præstet, & ipsorum iniurias minimè se neglecturum esse demonstret, neq; passurum, ut aut ipsis aut ipsorum liberis & uxoribus & facultatibus ulla uis inferatur. Quòd si rex etiam ipse per aliquod tempus ijs in locis moraretur, suamq; beneuolentiam hominibus declararet atque testatam faceret, non dubium est, quin uehementer commoueret, ad suiq; amorem inflammaret. Apud ueteres mos erat, ut ijs populis, quos bello uicissent, obsides imperarent, pro cuiusq; ciuitatis magnitudine, quò reliquos in fide et amicitia continerent. Hac etiam ratione nobis uti, & honestam aliquam causam inuenire liceat, cur ità fiat, linguæ scilicet perdiscendæ causa, uel simile aliquid. Atq; his remedijs utendum est, cum illi aut rebellaturi uidentur, aut bello sunt inutiles. uerum si spes ulla sit, permansuros in fide, stipẽdijs excitandi sunt, meo quidem iudicio, & attribuendi reliquis copijs, ut nostrum militiæ genus condiscant, nostrisq; moribus paulatim assuescant,

ſcant, & gentem noſtram adamare inci-piant. qui ſunt etiam ex ipſis primi ordinis & maioris dignitatis, amplificandi ſunt præfecturis. Nec enim ij ſolum, quibus datur ſtipendiū, ſed ipſorum quoque neceſſarij & amici, hac ratione conciliantur; & alij in ſpem ueniunt eadem conſequendi; & quia fidem ſibi haberi intelligunt, ualde adficiuntur. huc accedit, quòd minori & ſtipendio & detrimento aliorum, uitam tolerare poſſunt, quàm exteri. atque ut initio non ſint noſtris uirtute & exercitatione conferendi, paulatim tamen maiorem uſum armorum ſibi comparant, nobiles præſertim, & quicunque ſunt honeſtiori loco nati. Hanc rationē ſecuti ſunt Romani, Græci, & quicunque alij rebus geſtis claruerunt. Neque enim uideo, quemadmodum prouincia ulla, ubi præſidijs opus eſt, diu conſeruari poſsit, niſi incolas etiam traducamus ad noſtras partes, eorumque utamur opera. Vidit hoc Turcarum Cæſar, eius, qui nunc præeſt, auus, ideoque deuictâ Græcia multiſque alijs locis captis, cum animaduerteret non ſe poſſe illa tueri ſuis copijs, noſtræ religionis hominū liberos delegit in ijs ipſis,

quas expugnauerat, prouincijs, eisq; ad suam militiam assuefactis, utebatur. Hi sunt, quos uulgò Ianizaros appellant. sed crudele est hoc institutum & immane, & futurum aliquando perniciosum atq; exitiale Turcico imperio. Ianizari enim milites, pertæsi tandem dominatum illum tyrannicum & inhumanum, excitata rebellione, summam imperij inter se partientur olim, idq; eò magis, quòd nullas habent possessiones, & stipendijs tantummodo uitam tolerant. Illa igitur, quam suprà dixi, ratio, multò est & humanior & ad diuturnitatem utilior. Alterum est, ut quæ loca uidebuntur posse defendi, præsertim quæ posita sunt in finibus, muniantur rebus omnibus necessarijs, ut uel totum annum obsidionem sustinere possint, in eoq; magna est adhibenda diligentia, & si quid negligenter administratum erit, in eum, cuius culpa factum est, seuere uindicandum. Eiusmodi locis præficiendi sunt egregij duces & imponendi milites, quantum satis uidebitur, exercitati quidem illi, & ad omnia ferenda parati, qui deditionem minime faciant, quandiu subsidij spes ulla erit reliqua.

& qui conditionem nullam ab hoste recipiant, nisi extrema inopia & necessitate adducti. Quapropter externo milite utendum est, qui nullas habeant ijs locis facultates aut agros. hi enim fraudi atque corruptelæ minus sunt expositi. Ipsum uerò ducem oportet magna præditum esse uirtute, quem milites obseruent & reuereantur, quem peritiæ rei militaris nihil lateat. Sunt enim qui excellant, quum prælio dimicandum est, qui tamen ad tolerandum obsidionem & procurandum ea quæ sunt in angustijs necessaria, minimè sint idonei. Sed præter eam, de qua sæpe iam diximus, experientiam, requiritur etiam in duce prudentia, ut ijs, quæ ad quanq; occasionem incidere solent, mederi possit, ut militibus animum addat, eosq; ab omni factione atq; turba prohibeat, ut annonam atq; cibaria rectè et idoneè distribuat, & id genus alia procuret. Liberaliter autem habendi sunt duces, ne uel inopia coacti, uel per iracundiam, turpiter aliquid faciant, & prouidendum est, ne sint cupidi & auari. nam id genus homines, etiam ut fortasse non turpem aliquam deditionem faciant, pecunijs

corrupti, quod inprimis est metuendum; tamen quia sunt ad rem familiarem intenti, sumptus necessarios saepe praetermittunt, & minus accepti sunt militibus, & amplificandi sui causa foris et ad hostem multa faciunt, quae periculo non carent. Nihil igitur his, praeter loci defensionem, committi oportet, neque concedendum est; ut in ciuili administratione aliquid sibi sumant, imò consultißimum erit, ut & ipsi & milites, nisi graui de causa, non prodeant longius, et minimè sint familiares oppidanis, nec in suas munitiones quenquam admittant, nisi quantũ opus erit ad usum quotidianum. Congressus enim illi & colloquia magnis saepe incommodis occasionem praebent. Et haec quidem hactenus dicta sint, quomodo ui & armis conseruanda sint quae bello cepimus: nunc autem de legibus atque iure quaedam nobis dicenda restant. Haec enim disciplina in eiusmodi prouincijs, multò magis, quàm in priscis atq; auitis posseßionibus est necessaria, tametsi diuersum fere fieri uidemus. Et quanquam ex ijs, quae supra commemorauimus, satis intelligi potest, quomodo sit administranda

ſtrāda iuris dictio, quomodo aſſuefaciendi ad diſciplinam milites, quomodo de commeatu cæteriſq; rebus prouidendum, & exercenda mercatura, & minuendæ controuerſiæ: tamen ſpeciatim & diſtinctè quędam mihi ſunt explicanda. Generale præceptum eſt, quòdq; latiſsimè patet, ut multitudinis & populi commoditatibus inſeruiatur, quantum quidem abſq; regis & occupatæ prouincię detrimento fieri poſsit. Primò igitur, cum ius redditur, nihil eſt tribuendum perſonis, ſed æquabiliter omnibus illud eſt communicandū, ad eamq; rem conſtituendi ſunt homines idonei. Hoc enim & ad placandum Deum, & ad conciliandam multitudinis beneuolentiam pertinet, eorum etiam, qui priuatim ſibi aliquid tribui, & ab æquitate deflecti uolunt. Nam hi cùm non impetrant, quod cupiebant, errorem ſuum agnoſcunt, & iudicem propter integritatem magni faciunt. Alterum eſt, ut in ijs rebus, quæ nihil aut parum ad principem ſpectant, populo cōcedatur uiuere ſuo more, prǽſertim initiò, neq; cogantur aſſuetum uitæ genus mutare, imò conſultum erit, ut exteri, qui cum ipſis uiuunt, eorum

ſeſe moribus uitæꝗ modo accommodent, quantum poſsint, niſi forte illi ſua ſponte noſtris inſtitutis ſeſe tradant. Hanc rationem ſecutus Alexander magnus, ſummopere ſibi conciliauit atque deuinxit animos eorũ, quos bello uiciſſet. Cum enim ipſorum ingenijs atꝗ naturę conuenienter ſeſe gereret, hoc effecit, ut illi quàmplurimum ſibi ab eo tribui, & magnopere ſe diligi iudicarent. Veruntamen ſi temporis conditio feret, ſenſim reuocandi ſunt comitate quadam ad noſtrum uiuendi morem, ut ſuę conſuetudinis obliti, æquabiliter nobiſcum uiuant, quod Romanos feciſſe conſtat. Quòd ſi regi ipſi non ſit integrum diutius apud eos cõmorari, prę ſe feret tamen ſitum atꝗ naturam regionis ualde ſibi placere, & quandiu per occupationes atque negocia ſibi liceat, libenter ibi permanſurum eſſe, & pro ipſorum ſalute, nulli ſe labori, nullis impenſis atque periculis uelle parcere. ſed interim ijs locis aliquem præficiet, cui propter uirtutem plurimum poſſe tribui confidit. Hic autem prouincię præfectus, ut ſit liberalis & ſumptum faciat, utꝗ ſibi familiares habeat lectiſsimos ui

ros, oportet, qui tàm pacis quàm belli rationes intelligant, & consilio iuuare possint. Huic etiam ut ampla tribuatur authoritas à rege, necesse est, ut obsequentem & officiosum habeat populũ, et in rebus non magnis indulgere possit atque condonare ijs qui deliquerint. cum enim eiusmodi est facinus, quod ad rempub. pertinet, regis arbitrio reseruandũ est, ut suprà quoq; diximus, Constituendi sunt autem uiri prudentes atque boni, legumq; periti & consuetudinis patriæ, qui ius dicant. Et quoniam exteri non tàm facilè regionis morem & instituta percipiunt, res ipsa postulat, ut ex incolis eligantur, qui probitatis atq; doctrinæ laudem inprimis habent. His omnibus præficiẽdus est aliquis externus, qui sit magnæ uirtutis, qui reliquos in officio contineat, nec ullius hominis causa uel periculi metu, ab æquitate deflectat. Hunc & rex ipse et regionis præfectus fauore & ope subleuabunt, nec ullo modo iurisdictionem impedient, & cũ opus erit, authoritatem quoq; suam interponent. Hac enim ratione conciliatur hominum uoluntas: quòd si uerò negligenter atque remisse agitur,

aut si iudices præfectiq; suis priuatim commodis, plus quàm reipub. student, magnus oritur populi non fremitus modo, sed & contemptus. Tertium est, ut rex cæteriq; pręfecti, honore & omni humanitatis genere adficiant eius regionis incolas, eos pręsertim, in quibus aliquid est dignitatis atq; consilij, & quorum operam sperant utilem ipsis fore. In hos aut in ipsorum liberos, propinquos & amicos distribuendæ sunt plæręq; tàm Ecclesiasticæ, quàm ciuiles præfecturæ, ad quas idoneus quisq; uidebitur. Quæ uerò sunt maioris momenti, quæq; ad reipub. salutem ac dignitatem inprimis pertinent, eas non nisi probatissimis uiris, qui populo sint accepti, tribui oportet. Si qui sunt etiam præstantes in ea prouincia, ac bene de repub. meriti homines idonei ac populares, ijs rectè committentur maiora quædam munera, uel etiam summa rei, quandiu ipsorũ operę atque fidei nos nõ pœnitebit. Natura enim sic comparatũ est, ut ei, qui sit eiusdem originis atque linguæ, qui eisdem assueuerit legibus atq; institutis, multò libentius omnes, quàm externis, obtemperent. uerum incidit aliquando tempus,

pus, ut secus faciendum sit. Sunt enim quibusdam in populis factiones, eoq; fit, ut utriq; malint externi alicuius dominatum ferre, quàm alterius partis legitimo subesse imperio. Cum igitur in eum casum res deuenit, pręficiendus est aliquis externus, ijs, quas antea commemoraui, præditus uirtutibus, aut ad eas quàm proximè accedens. deinde, operam rex dabit, ut offensionem omnem tollat, & utranq; factionem sibi conciliet, si quidem fieri potest. sin autem, prouidebit, ne illorum odia prorumpăt, neue reipub. noceant. Neutris uerò sese dabit, sed in quibus maiorem fidem atque uirtutem perspexerit, eos magni faciet, & hoc quidem, cum ab utrisq; amari se intellexerit. Verum si certis indicijs cognoscat, non esse ipsorum eandem erga se uoluntatem, tum eos, qui animo sunt beneuolo, modis omnibus amplificabit, sic tamen ut ne cui faciat iniuriam. Amplificandi autem & ornandi hę sunt rationes, ut præfecturas & honores & emolumenta in ipsos conferat, & agris atq; possessionibus augeat, pro cuiusq; merito, & quanti ipsos præ cæteris faciat, non obscurè declaret. Qua tamen in re

hæc eſt adhibenda moderatio, ut nihil affectui uel ſtudio priuato, ſed meritis atque officijs omnia tribuere uideatur. nam ſi qui ſunt alterius factionis non mali, ijs conſimilem quoq; beneuolentiam præſtabit, ut reliquos ad ſe pelliciat. In cæteris autem rebus omnibus parui momenti, præſertim, in iuris adminiſtratione, ſeruabit æquabilitatem. quibus autem in rebus plurimum eſt honoris atq; commodi, in ijs præferet quos maximè ſibi fideles arbitratur. Eam enim factionem, cuius explorata ſit fides, & à qua certum ſubſidium expectatur, in amicitia continere, alteram uerò quæ ſit inimica, humilem atque infirmam redigere, ne poſsit nocere, multò præſtat, quàm illam deſerere, debilemq; efficere, hanc uerò, quam adiungere tibi non poſsis, quæq; alieno ſit animo, pati ſuperiorem exiſtere. Nam ſi utriq; cauſam habeant offenſionis, futurum ſit aliquando, ut reconciliati coniuratione aliquam faciant. Opus igitur hîc eſt non mediocri dexteritate, & quod ſuprà quoq; diximus, neutris adhærendũ eſt, niſi quantum reipub. ſalus requirit. Conſiderandum eſt etiam, an quę nobis

aduerſa-

aduersatur factio, plus quàm altera possit, an uerò minus. Nam si est infirmior, aut ijs, quas exposui, rationibus, ad officium & æquitatem facilè adducetur; aut si recuset, non magnam nocendi facultatem habebit. Verum si opibus & potentia superat, neque benignitate adiungi potest, tum certè altera factio sic est cohonestanda beneficijs, ut & hi, cur in officio permaneant, & illi, cur ad tuas accedant partes, causam habeant. atque interim tamen ità sunt arctandi, licet dissimulanter, ut minimùm nocere possint, & obseruandi studiosè, quid agant, quid moliantur, quibuscum sua consilia communicent, præsertim quando tempus metu atque suspitione non carebit: ac si quid animaduersione dignũ admiserint, seuerè sunt uindicandi. Quod si etiam probari factum non satis idoneè possit, interim tamen graues intercedant suspitiones, licet illos uel relegare aliquò, uel iubere satisfacere atque cauere, datis fideiussoribus, & occupatis ipsorum, si quas habent munitionibus: uerum ità, ne quo adficiantur damno, si nihil in eis residebit culpę. Atque hæc ferè sunt, quę in administratione

tione reipub. nostræ consideranda mihi uidentur, quæ quidem præcepta si rex imitabitur atque sequetur, non dubium est, quin suorum maiorum gloriam sit obscuraturus, ac sperare licet, eò rem deduci posse, ut quas prouincias nobis eripuerunt religionis hostes, hę beneficio Dei recuperentur.

MAGNIFICO ET SPECTABILI VIRO, D. GVILhelmo Pageto, Serenissimi regis Angliæ, consiliario, Equiti, & primario regiæ domus œconomo, Ioannes Sleidanus, S. D.

VANTA SIT VIS ingenij, & lumen illud naturę, diuinitûs accensum in animis hominũ, & quousque ratio progredi possit, uir amplissime, manifestũ nobis fecit Deus, cum in alijs nonnullis, tum in Platone potissimũ: qui Dei quidem cognitionem non habuit, quæ nobis ministerio spiritus atq; uerbi est demonstrata, sed tamen doctrina & ratiocinatione ad summum fastigium & ad metam peruenit, quam humana mens nulla possit excedere. Quis enim ante ipsum, aut sensit præclarius, aut plura scriptis prodidit de illo rerum omnium fabricatore Deo, & animę immortalitate? quis autem sanctiora dedit instituendæ uitæ præcepta, cum priuatim tum

publicè, si paucula quædam mutentur: quis de supplicijs malorum & præmijs bonorum, post hoc uitæ curriculum, ma iori grauitate scripsit: planè relucet ingenium ex oratione, ac uidetur magno quodam affectu et desiderio, beatiorem sedem, ab hac erumnosa uita, expectasse. Quod cùm ità sit, nos certè maximas immortali Deo gratias agere debemus, qui, disiectis tenebris & dissipata caligi ne, quæ præstantissimorum hominum mentes obtexerat, Solem ipsum ut intueamur, nobis est largitus: ità quidem, ut licet Platonis et aliorum acumen, uidea tur admirandum: tamen, quantum ipsis ad ueram atque perfectam cognitionem defuerit, facilè perspicere possimus. Ma gnus est campus, & multa hic copiosè di ci possent de nostra fœlicitate, quibus tantũ beneficiũ Deus impertiuit: sed ha benda est mihi ratio tui, ad quẽ ista scribo, qui multò rectius hæc atque plenius, quàm ego, cognoscis. Iam uerò, quanquam Christi philosophia nobis ad omnem ui tæ rationem prælucere debet, tamen quæ sunt etiam apud Ethnicos, morum atque ciuilis uitæ præcepta, minimè sunt aspernanda, cuiusmodi sunt Platonis, de

republica

republica & legibus, libri. quos in opu-
sculum istud contraxi, & quæ potissima
sunt in ijs, ac rebus gerendis accommo-
data dogmata, breuiter annotaui. Tibi
autem Magnifice Domine, dicandam
esse hanc qualemcunque operam putaui,
tanquam munus quoddam ordini ac cō
ditioni tuæ aptissimū. Propter eruditio-
nem enim ac singularē uirtutem, Hen-
ricus Angliæ rex, octauus, optimum de
te iudicium fecit, & quandiu uixit, inter
paucos ualde habuit familiarem: mo-
riturus etiam, ut insignem locum apud
filium regem obtineres, reique publicæ
partem non minimam administrares,
diligenter cauit. Vt igitur scriptum hoc
boni consulas, tibique proprium esse pu-
tes, ac uelut testimonium quoddam ac-
cipias meæ erga te obseruantiæ, quam
humanitati beneuolentiæque tuæ debe-
beo, magnopere oro. Vale. Ar-
gentorati, mense Iunio,
Anno domini
M. D. XLVIII.

SVMMA DOCTRINÆ Platonis de Republica & legibus.

N LIBRO PRIMO Socrates cum aliis nonnullis amicè ac familiariter cõfabulatur de senectute, & per occasionem sermonis incidit quæstio, quidnã sit illud, quod Iustum appellatur: plerique sic definiebant, ut dicerent Iustitiam esse uirtutem quę suũ cuique reddat. Eam definitionẽ impugnat Socrates, et ait ad iustitiam pertinere, depositũ reddere: sed tamen furioso minimè reddendum esse quod deposuit. non esse igitur idoneam satis atque firmam hanc definitionem. Erat qui diceret, Iusticiam esse, quæ bene faceret amicis, male autem inimicis. Hoc ipsum quoque Socrates refellit, & more suo per minutas interrogatiunculas colligit atque demonstrat, esse pręter officium uiri iusti, nocere cuiquam. Tertia fuit sententia Thrasymachi, Iustum esse nihil aliud, quàm quod homini præpotenti, & qui magi-

stratum obtineat, sit utile. Socrates autem hoc euertit, ac multis in medium adductis argumentis ostendit, uirum bonum, qui sit cum magistratu, non suam priuatam, sed communem eorum, quibus præsit, utilitatem spectare. Cumq; Thrasymachus incaluisset, ac suę opinionis confirmandæ causa diceret, Iniustitiam esse firmiorem iustitia, & hominem iniustum ex rebus omnibus percipere plus emolumenti quàm iustum: Socrates ne hoc quidem concedit, & exponit quemadmodum qui iniustè agunt, consistere nō posśint, ac necessario tandem corruant. Confutata Thrasymachi sententia, Glauco & Adimantus fratres multa differunt pro iniustitia, et ille quidem ait omnes homines natura eò propendere, ut iniustè agant: et per occasionem recitat fabulā de Gyge pastore Lydio, cuius & Cicero meminit in libris officiorum. Adimantus uerò Iustitiam ab omnibus laudari dicit propter honores atq; prędmia, quę tamen uberius multò consequatur is, qui iusticiæ solum opinionem habeat, re autem ipsa sit uersutus atq; callidus. Hæc autem ideo disputantur ab eis, ut Socratem ad ampliorem iu

ſticiæ defenſionem excitent. quod ille quidem diligẽter facit, ac tandem oſten dit, quomodo conſtituatur ciuitas, & quàm uarijs in ea ſit opus artificibus, quorum alij ſint neceſſarij, alij uerò ad uoluptatem comparati, creſcente ciuiũ luxu atq; mollitie. qua quidem ex re dicit oriri bella, quando ſcilicet aucta multitudine fines noſtros dilatare uolumus, ut ne quid ad omnem luxuriam no bis deſit. facta deinde quadam digreſſi one, explicat quomodo ſint inſtituendi, qui rempub. aliquãdo procurabunt, in Gymnaſtica nimirum & Muſica. Libro tertio utrunq; declarat, & adoleſcen tum inſtitutionem eò referendam eſſe dicit, ut de Deo bene ſentiant, eumq; bo norum, non etiam malorum authorem eſſe putent. Ex Poëtis igitur alijſq; fabu lis ea ſolum eſſe proponenda iuuentuti, quæ ipſos reddant audaces, & ad ſubeundũ uitę diſcrimẽ intrepidos. quo qui dem in loco multa recitat ex Homero, alijſq; poëtis, à quorum lectione uult abſtineri adoleſcentes, ne teneris annis ullam deprauatam ſententiam imbibant. Muſicam dicit conferre animis ad uirtutem formãdis, Gymnaſticen uerò

corporis ualetudini, quam ut consequamur, ad continentiam atque sobrietatem hortatur. Nostris enim moribus atque luxu fieri, quod animaduersoribus & Medicis carere non possumus, & signum esse male constitutæ reipublicæ, quæ tam multis opus habeat curatoribus. Vtrunque uero studij genus pariter exercendū esse præcipit. nam eos qui Gymnasticæ tantum studeant, euadere ferociores ac induere mores agrestes: qui uero solam sectētur Musicen, remollescere ac quodammodo effœminari. Iucundo deinde figmento demonstrat, alios esse natos ad imperandum, alios ad auxiliandum, alios ad agriculturam & artificia, eósque omneis distinguit per aurum, argentum, æs atque ferrum, & non raro fieri dicit, ut ex aureo patre nascatur ferreus, & nonnunquam e ferreo procreetur aureus. Diligentem itaque curam in eo adhibendam, & accommodandos esse liberos quam ad rem maxime uidētur esse à Deo & à natura formati. Pręfectos etiā reipublicę iubet ex ęrario cōmuni tolerare uitam, nihilque possidere proprium, ut ne, dum rei familiaris amplificationi studēt, ciuitatis negligant salutē. Eo qui

sequitur

sequitur libro respōdet, Adimanto, qui hæc impugnauerat, & ostendit mediocrem fortunam omnium esse optimam, & inopiam non minus quàm copiam atq; opulentiam habere sua incommoda: ex illa enim nasci maleficium & illiberalitatem, ex hac autem delitias & desidiam & seditiones & rerum nouandarum studium. Inprimis uerò curandum esse dicit, ne ciuium mores deprauentur: eius autem rei summum ac precipuum momentum esse positum in educatione. Postea descendit ad definitionem Iustitiæ, prudentiæ, fortitudinis ac temperantiæ, & collatione facta, quis prudens, iustus, fortis atq; temperans haberi debeat, item, quæ ciuitas ab his uirtutibus laudanda sit, demonstrat. Postremo, fundamentum reipub. dicit esse, ut quisq; naturā sequatur ducē, & quam ad rem natus esse uidetur, in ea plurimùm ut elaboret, neq; nature repugnet. Post hec admonitus à Glaucone, quod superiori libro dixerat de communione rerum, explicat, & ait fœminas, etsi natura sint imbecilliores, tamen esse non ineptas ad ea discenda & peragenda, quæ uiri discunt & faciunt, ad Musicam ui-

delicet, ad Gymnasticen, ad rem militarem. Et quò ciuitati semper suppetant uiri ac mulieres egregij, censet ex omni numero deligendos esse optimos iuuenes ac speciosissimas fœminas, qui liberis dent operam: sed eam commixtionẽ debere per magistratum indici, ac subtili quadam ratione per sortes ità disponi, ut robustissimi cum optimis, deteriores uerò cum sui similibus conueniant; sortibus autem utendum esse, uitandæ causa offensionis. Masculos iubet liberorum procreationi studere ab anno tricesimo usq; ad quinquagesimum quintũ, puellas aũt ab anno uicesimo usq; ad quadragesimum. simul modestię ac uerecundię maximam esse rationẽ habendam dicit, et qui cum quibus rem habere possint, exponit. Liberos autem ad hunc modum procreatos, publicò sumptu nutriendos esse in ciuitatis parte separata: qui uerò nati sint ex deterioribus, nõ esse unà cum reliquis educandos, & cuiq; suum uult ignotum esse parentem, & matribus quoq; filios, promiscuè autem ab omnibus usurpari nomen patris, matris, filij atque filiæ, pro ætatis cuiusq; ratione. Sic enim fore, ut maximus

mus oriatur amor atq; consensus inter ciues, quando quidem quod uni alicui accidit, omnes ad se pertinere putabunt, sicut in corpore humano si q̃d membrũ male sit affectũ, cętera dolorem hunc ad se proprie pertinere putant, operamq; dant ut illi subueniant. Ciuitatem uerò melius cõstitui non posse, quàm ut talis perpetuò sit inter ciues consensus. Vtendum etiam ipsis inter se familiaribus et amicis appellationibus, et qui reipublicæ præsunt, non principes, uerum auxiliatores ac seruatores à ciuibus nominandos esse, ciues autem ab illis, præbitores atque nutritios. Vult enim quod & suprà dictũ est, reip. præfectos nihil habere proprium, sed ali ex publico, ne cupiditate & auaritia adducti, ciuitatem perturbent & exhauriant. Multas præterea refert commoditates, quæ ex ista rerum communione proueniunt, inprimis autem, quòd controuersiæ, cuiusmodi solent oriri plurimæ de agris, possessionibus, liberis, propinquis, nullæ prorsus existunt, nec etiam uis ulla, quando pudor et metus in officio singulos continent. Monet etiam, ut uiri unà secũ ad bellũ educant mulieres acq; ado

lescentes

lescentes, quò sint spectatores ipsorum uirtutis, & à puerilibus annis ad militiæ laborem sese durent. Post hęc addit quędam præcepta, ad rem militarem atq; disciplinam pertinentia, de non deserendo ordine, de non abijciendis armis, de fortiter pugnando, neq; dedendo se hosti uiuum, de cohonestandis ijs, qui fortiter in hostem pugnando ceciderunt. Sed belli genus distinguit. Aliter enim esse dimicandum aduersus exteros, aliter aduersus Græcos: & adeo quidem clemens uult esse Græcorũ inter ipsos bellum, ut ne bellum quidem appellari debeat, sed seditio, atq; ità gerendum ipsis esse bellum quasi non multò pòst futuri sint amici. Græcos enim omneis necessitudine quadam contineri & inter se deuinctos esse: uerum exteros atque barbaros natura esse hostes. Itaq; nato dissidio, uel ea, quam diximus, seditione, abstinendum esse à depopulationibus agrorũ, ab incendijs & alijs id genus immanibus factis. Interpellatus deinde socrates, difficillimũ esse, talem cõstituere rempublicã, respõdet, ut maximè fieri non possit, tamen præclaram fore ciuitatem quæ ad eam formam, quam

ipse de-

ipſe deſcribat, proximè acceſſerit, nec ulli reip. bene ſperandum eſſe, quam non regant philoſophi. ſimul, qui ſit philoſophus, definit, & ait eum eſſe ueritatis cupidum, & amare ſcientiam, qua notior ei fiat ea natura, quæ ſemper eſt, atq; permanet, neq; generatione uel corruptione mutatur. Libro ſexto philoſophi naturam prolixè deſcribit, qui corporis oblectamenta contemnat, animi tantum uoluptates quærat, qui ſit temperans et moderatus in rebus omnibus, ac minimè auarus, deniq;, qui ueritatis diligentiſsimus ſit inueſtigator. Huic ergo remp. poſſe rectiſsime cōmitti. Sed Adimantus obijcit, philoſophię deditos conſeneſcere in eo ſtudio & inutiles uadere ad remp. gubernandam. Ei reſpondet Socrates, & fatetur uerum quidem eſſe, ipſos autem Philoſophos non eſſe reprehendendos, ſed illos potius, qui philoſophis non utantur. Minimè enim illos eſſe gloriæ cupidos, nec facere aliquid ad oſtentationem, ideoq; latere ac prope contemni. Cur etiam in philoſophiæ ſtudio nonnulli nequiores euadant, oſtendit, & uitioſam educationem in cauſa eſſe dicit, ubi ſimul &

ſtatum

ſtatum ſui temporis et mores corruptiſſi mos perſtringit, & niſi diuino quis beneficio conſeruetur, uix poſſe fieri, ut in ijs moribus & temporum cõfuſione laudem probitatis retineat. Opes etiam & ea quę uulgò bona putant, impedimentum adferre philoſophię ſtudioſo, quem liberum eſſe oporteat ab omnibus alijs occupationibus, & natura duce perſeuerare in his ſtudijs, neq; ſermonibus hominum ab inſtituto reuocari. Tandem cõcludit, ut antea quoq;, niſi aut Philoſophi ciuitatibus pręſint, aut qui pręſunt, philoſophiæ dent operam, non fore beatam remp: Poſt hęc diſputat de eo, quod appellatur Bonum, neq; tamen definit, tantum hoc dicit, Solem eſſe filium ſummi illius boni, rerum omnium authoris. Libro ſeptimo ſimilitudinem adducit de ſpecu ſubterraneo, in quem modicum lucis illabitur, cuius inhabitatores nullam eſſe putent beatiorem uitam, è quo ſi quis in apertam lucem eductus ſit, ægerrimè poſsit intueri ſolem: ubi uerò paulatim aſſueuerit, admodum deploret eorum miſeriam, qui in ſubterraneis illis locis uitam degunt. Eam uerò ſimilitudinem accommodat ad

animum

animum, qui eruditione excultus, ea solum cogitat & meditatur quę longè sunt supra res humanas, corruptioni obnoxias. Exponit deinde, quę potissimũ artes necessariç sint uolẽtibus ad perfectionem hanc peruenire. Ponit aũt Arithmeticam, Geometriam, Astronomiam, & postremo, Dialecticen, quam ualde magnis extollit laudibus, eamq; finem esse dicit ac ueluti summam reliquarum artium, ideoq; non nisi postremo loco tradẽdam esse iuuenibus iam natu grandioribus. Diligenter autem præcipit, ut adolescentes liberaliter, & non coacti, sed ueluti per ludum instituantur, quòd liberum ingenium non deceat, artem aliquam more seruili condiscere. In Dialecticis autem reprehendit morem illum captiosè atq; sophisticè disputandi. Quare non omneis indifferenter huc recipiendos ait, sed uiros tantum graues ac moderatos, qui ueritati studeant, non autem id agant, ut captiose omnia subuertant. Qui enim eo sint ingenio præditi, hoc est, qui uersute ac insidiosè disputent, fluctuare animis, nec ullam tenere certam sententiam. Et quemadmodum adolescentes,

itàquoq; puellas institui iubet atq; formari, eas nimirum, quæ sint his rebus idoneæ. Libro octauo recenset formas reipub. & prçstantissimam quidem esse dicit optimatum gubernationem, sed hanc facilè degenerare in Ambitiosam, ex eaq; deinde nasci paucorum potentiam, quam dicit esse plurimis malis plenam rempublicam ex ista deinde administrationem popularem seu multitudinis, ex eaq; demum tyrannidem, quartum ciuitatis & extremum morbum. Post hæc interpellatus Socrates à Glaucone, qui diceret eiusmodi remp: qualem antea descripserit, nō facilè posse in suo statu perturbari: respondet id quidem esse uerum, sed quoniam omne quod genitum est, corruptioni sit obnoxium, ideo quoq; talem reipub. constitutionem non posse perpetuam esse. Turbari autem respublicas & commoueri per seditionem, cuius originem esse dicit ex dissimilitudine morum & ingeniorum. Liberos enim plærunq; degenerare, quòd parentes aptum atq; legitimum procreandi tempus non obseruent. Itaq; fieri, ut ex aureo patre nascatur ænea uel ferrea proles, atq; hanc esse

causam,

causam, cur ciuitatum conditio semper euadat deterior. Ambitiosam gubernationem uocat eam, quæ est media inter optimates ac paucorum potentiam, & ubicunque ea nascitur, ait illam quæ fuit antea, rerum communionem dissipari, & unumquenque id operam dare, ut statim & quàm plurimum ditescat. Ex eo deinde sequi Oligarchiam, in qua Magistratus et munera publica, pro magnitudine census & opum distribuãtur, exclusis omnibus, qui sunt re tenuiori: eiusmodi autem remp. nec bonam esse posse nec diuturnam. Quemadmodum enim si naui præficiatur aliquis locupletior, imperitus tamen, uectores in magno sint futuri periculo: sic etiam non posse non infœliciter administrari ciuitatem, in qua non uirtuti, sed opibus sit ad honores patefacta uia. Sic enim fieri, ut dum pauci quidam student quocunque modo fieri quàm locupletissimi, complures alij redigantur ad inopiam: Inter eos autem, qui sunt re minus lauta, esse complures, qui furtis, latrocinijs, sacrilegijs, & id genus alijs flagitijs dent operam: hos tandem indignè ferre suam fortunam, & quoniam multitudine ac nu-

mero uincunt, oligarchis illis aut necatis aut in exilium eiectis, rempub. inter se partiri, atq; hunc esse popularem statum, in quo summa sit ac propè nimia libertas, propter scelerum impunitatem, eoq; nomine reprehendit Athenas. Et sicut in oligarchia præcipuum bonum esse creditur, diuitiarum copia, sic in democratia libertatem ab omnibus flagitari: Eius uerò status exitum esse dicit, tyrannidem. populus enim, inquit, ut ijs, qui nimia freti libertate, suis planè seruiunt commodis, resistat, ex omni multitudine sibi aliquem deligit, eumq; facultatibus amplificat. Is deinde lupi naturam induit, & principio quidē excogitata calumnia, tollit è medio quos timet, ac quò tutior sit, corporis sui satellites à populo requirit ac impetrat, fit blandus & mansuetudinem simulat ad tempus, multis aliquando bene facit, ut gratiam sibi conciliet, sed & operam dat, ut excitatis bellis, ipsius opera maximè sit necessaria, quibus in bellis eos interim obijcit hosti, quos uidet liberali præditos ingenio, quosq; suum imperium detrectaturos putat. Diligenter enim prouidere ipsum oportet, ne

quem

quem bonum et prudentem uirum, à cuius uirtute sibi metuere possit, reliquum faciat, planè dissimilis à medicorum instituto, qui quod uitiosum est in corpore, solummodo tollunt. nisi enim ità se comparet, non possit dominari: Sed & stipatorum atque satellitum suorum auxilio, ciuibus eripit omnia tela, qui nimium serò fortunam suam tandem deplorant & intelligunt, quàm uiruẽltam bestiã educarint in sinu, quam non temere possint, cum uolunt, excutere. Nono libro demonstrat, tyrannum esse omnium hominum longè miserrimum, & quô diutius in tyrannide uiuat, eò fieri deteriorem, & agitari perpetuo uarijs multisq; timoribus & cupiditatibus, ac ueluti carcere clausum cõtinere se domi intra muros: itaq; uerè seruum esse & expertem omnis humanitatis ac beneuolentiæ; quod si etiam ipsius flagitia laterent deos & homines, tamen esse miserrimum. Pòst ingreditur in locum philosophicum & communem, ostendens, neminem frui sincera uoluptate, nisi uirũ prudentem & temperantem: eos uerò qui corporis uoluptatem sequantur, omnium esse mi

ferrimos, & illam qua frui uidentur, uoluptatem, esse fluxam & umbratilem: Tyrannum etiam, qui legum seueritatem & uincula fugit, qui rationem minime sequitur ducem, esse remotum & alienum ab omni uoluptate honesta: uirum autem prudentem cogitare inprimis, quemadmodum optimis rebus animum exornet, nec ullum suscipiat honorem aut uitæ genus, quod animum deprauare, & à constantia remouere possit. Ridens deinde subiungit, nullam extare eiusmodi ciuitatem, qualem ipse describat, & hoc se spectare tantum, qualis esse debeat. Supra libro tertio, ubi de Musica loquitur, quam diuidit in orationem, harmoniam, & rhythmum, poëtarum quoque mentionem facit, & ostendit quæ potissimum loca sint ex ijs proponenda iuuentuti: neque enim promiscuè illis omnia esse tradenda. Eandem sententiam repetit libro decimo, propter eos, qui Homerum & quosdam alios poëtas Tragicos ità commendabant, ut ad ipsorum præscripta, cum priuatim, tum publicè uitam instituendam esse dicerent. Hoc autem refellit, & ait hymnos, quibus uel deorum uel hominum

minum laudes celebrant, admittendos, reliqua uerò omnia, quibus uarios hominũ adfectus depingunt, adeò nihil cõferre ad ciuitatis institutionem, ut etiam bonorum uirorum animos deprauare possint, atq; hoc locis aliquot ex Homero desumptis ostendit. Homerum quoq; dicit, nec rempub. ullam bonis legibus formasse, ut Lycurgus fecit, neq; beneficium aliquod in ullam ciuitatem contulisse, neq; consilio bellum ullum gubernasse, neq; posteris reliquisse pręclara morum & officiorum, quæ omni uitæ conueniant, præcepta, sicut Thales Milesius & alij quidam, neq; fuisse alicuius disciplinæ uitæq; ducem, ut Pythagoras fuit. His igitur de causis concludit, poëtas tantum esse imaginum uirtutis imitatores, ad ipsius autem ueritatis intimam perfectamq; cognitionem minimè penetrare. Modestè tamẽ hunc locum tractat, sibiq; petit ignosci, quòd sententiam suam dissimulare non possit: esse quidem philosophis quoddam uetus odium ac simultatem cum poëtis, uerum eò nihil commoueri se, neq; tribuere aliquid affectui, & inde à puero uereri se cumprimis & amare optimum

authorem, Homerum: hoc etiam profiteri, poësim esse uoluptatis & recreationis non inhonestæ ministram, & hunc illius usum esse posse, uerum ut in remp. recipiatur, & in rebus grauibus authoritatem obtineat, minimè committendum esse. Post hęc ingreditur disputationem de animæ immortalitate, cui post hanc uitam proposita sint æterna uel præmia uel tormenta, pro cuiusq; bene uel male factis, ubi & fabulam inserit de quodam Ero Pamphilio, qui resuscitatus à morte, commemorabat hominibus, qualis esset animarum status atque conditio post hanc uitam, & quemadmodum sint adfectę. Libro primo de legibus, conueniunt Atheniensis, Cretensis & Lacedæmonius, qui de patrijs legibus inter se disputant: & Atheniensis quidem rogat ex Cretensi, cur conuiuia publica, gymnasia et armorum tractatio sit apud eos instituta. Eius rei explicata ratione, alter dicit, in ferendis legibus & in omni guberatione spectandum esse in primis ad ea, quæ uocantur bona diuina, prudentiam, Iustitiam, fortitudinem, temperantiam: deinde uerò ad inferiora bona, sanitatem,

formam

formam, uires, diuitias. Paulatim deinde accedit ad rem ipsam, & tam Cretensium quàm Lacedæmoniorũ leges pon derat. Nam edicto cautum erat, ne quis iuuenis in leges inquireret, ipsis autem senibus licebat, remotis adolescentibus, de legum authoritate sermonem conferre ac disceptare. cum igitur soli con uenissent hi senes, oblatam quęstionem tractant. Et de compotationibus quidem initio loquitur Atheniensis, deq; alijs uoluptatibus, & Cretensium morem grauiter reprehendit, qui Iouem, rapto Ganymede, mali cuiusdam exempli ferebant authorem ipsis extitisse. Hic uerò Lacedæmonius abrumpit ser monem, suæq; ciuitatis morem laudat, quæ neq; temulentiam nec aliquid prę terea admittat, quod uoluptatis irritamentum esse possit, imô grauissimè pu niat ebrietatem. Tum Atheniensis, rectum quidem hunc esse morem ait, sed tamẽ in eiusmodi collocutionibus non ità subitò uel laudandum uel uituperandum esse aliquid, & prius inspiciendum, quid qua ratione sit institutum. Et quamuis ebrietatem ipse uituperet, eò quòd rebus gerendis inepta sit, quòd

omnis generis adfectus uehementissime inflammet, quòd memoriam & intelligendi uim omnem extinguat, tamen si quis ciuium suorum mores atque naturam, leui & minime noxio experimento cognoscere uelit, nihil ad eam rem esse conuenientius, quàm compotationes atq; uinum. Pòst, inserit ualde illustrem sententiam, et ait eos qui in aliqua re sint præ cæteris futuri excellentes, oportere à teneris annis, ad eam rem, ueluti per ludum assuescere & exerceri. Quod eò pertinet, ut demonstret, disciplina homines uel probos effici uel uitiosos, ut quæ maximam uim atque momentum in omnem uitã adferat. Vini aũt hanc dicit esse uim atq; naturã, ut qui bibit, primò fiat alacrior, deinde, quò plus hauserit, eò sit ampliore spe, tantoq; de se preclarius ipse sentiat, & tandem confidenter ac animosè quiduis & dicat & faciat. Libro secundo multam denuo mentionem facit Musices, quam ad componendos & formandos animi motus omnino uult referri. Postea subiungit, adolescentibus abstinendum esse à uino, ad annum usq; xviij, nec igni addendum esse ignem, quoàd incipiant perferre ac

subire

ſubire laborem. Ab ea demum ætate, ualdè moderatè utendum eſſe uino, uſq; ad annum triceſimũ, & magno ſtudio cauendũ ab ebrietate: Poſt annum uerò quadrageſimum copioſius bibendum eſſe, in honorem diuorum, inprimis autem Bacchi, qui uinũ ſit largitus hominibus, tanquam remediũ, quo ſenectutis moleſtiæ omnes abſtergi poſsint, ut et reuiuiſcere quodammodo uideamur, & grauiores cogitationes à nobis depellamus, et ut animus, uino, tanquam igni, calefactus & exhilaratus, flexibilior fiat, ſicut ferrum uidemus in igni molleſcere. Compotantibus autem iuuenibus oportere quendam adeſſe, uelutì cuſtodem, qui mores illorum & ingenia, ſobrius ipſe, contempletur & obſeruet, & cùm indecorè uel impudenter aliquid fiet, corrigat, tunc, quum bibẽdo animi facti ſunt molliores & obſequentiores. Breuiter, ità iubet uti uino, ut uerecundiæ ſemper meminerimus, & ut corporis uires atq; ſanitas augeſcant. Quòd ſi ad eum modum compotetur, nihil eſſe uitij: ut autem omnes promiſcuè conueniant, remotis arbitris morumq; magiſtris, minimè concedendum eſſe, ac tunc

potius laudandum esse Carthaginensium morem, ne quis uidelicet in castris uinum bibat. Rectè facturos etiam magistratus, quando reipublicę uacabunt, si à uino sibi temperent, item coniuges, cum liberis daturi sunt operam. Postremò redit ad illud quod superiori libro dixerat, Bacchi patris munus nõ ità simpliciter uituperandum esse, quasi procul è ciuitatibus eliminandum sit. Lacedæmonius enim reprehenderat hunc compotandi morem, & alteri temulentiam obiecerat, in ipsorum republica receptã. Post hęc inquirit et expendit, cur ciuitates nonnullæ, ex paruis initijs & humili loco factæ sint potentes, aliæ uerò, postquam aliquandiu floruerunt, redactæ sint ad tenuitatem & inopiam. Repetit autem paulò altius, nimirum ab eo tempore, quo maxima pars orbis terrarum ingenti illo diluuio uastata fuit. Tum ait inter eos, qui pauci admodum reliqui fuerunt ex ea calamitate, maximum fuisse amorem & summam beneuolentiam, propter solitudinem illam horrendam & paucitatem ipsorum, quando nec in magnis copijs nec inopia, seditionis ullam haberent occasionem.

nem. In quocunque enim hominum cœtu nec inopia nec diuitiæ sint, ibi iustissimos mores uigere, quòd & iniuria & inuidentia procul absint. Illos ergo tum homines, ut literarum & artium nullam habuerunt cognitionem, & sicut ab omni contentione fuerunt alieni, sic quoque fuisse cùm primis rectos & simplices et modestos, & primis aliquot temporibus habitasse diuersos, & unumquenque suæ familiæ, uxori & liberis imperasse, consuetudinem suorum maiorum moresque secutum: cum deinde paulatim excolerentur, plures una conuenisse, qui iunctis domiciliis, ut à ferarum iniurijs essent tutiores, sepimentis alijsque se rebus communierint: & quoniam è sua quisque domo atque familia, tanquam ex patria regione, leges & mores auitos adferret, necesse omninò fuisse, ut certi quidam, diuersis omnium legibus inspectis & dijudicatis, quod optimum esset, eligerent: eos tum fuisse legumlatores, qui coactæ alicui hominum multitudini leges dederint: tandem uerò multos eiusmodi cœtus & oppida principem aliquem uirum sibi delegisse, à quo regerentur, aut etiam

ex ipsis

ex ipsis unum aliquem populum fuisse reliquis præfectum, & inita inter ipsos fœdera, de tuenda libertate & propulsanda iniuria communi, & tale quidem fœdus ait fuisse inter Lacedæmonios, Argiuos & Messenios, Peloponnesi ciuitates. Ità quoq; natura ferè comparatum esse dicit, ut senes adolescentibus, uiri fortes, ignobilibus & ignauis, parentes liberis, prudentes insipientibus dominentur. sed & illum principatum, qui sorte contingit, numerat: eum uerò principatum, quando uiri prudentes rerum summæ præficiuntur, omnibus alijs anteponit. Duas præterea gubernationum ciuilium ueluti parentes esse dicit, Monarchiam & Democratiam: ex ijs enim reliquas omneis manare. Et monarchiam quidem ait apud Persas uiguisse, democratiam autem apud Athenienses. Ingreditur deinde locum pulcherrimum & planè historicum, de regibus Persarum, Cyro, Cambyse, Dario, Xerxe. & Cyrum quidem bonum fuisse ducē fatetur, sed in eo ualde peccasse, quòd filios molliter inter fœminas educarit, qui grandiores facti, & ab assentatoribus corrupti, cū ipsorū auribus plærisq;
seruirent,

seruirent, mortuo patre, alter alterũ interfecerint, Cambyses etiam à puero uitiosè educatus, regnum propè subuerterit. Post hunc regnasse Darium, populariter quidem & satis modestè, sed in eo errasse non mediocriter, quòd & ipse filium Xerxem molliter educarit, qui similem habuerit, ut Cambyses, uitæ exitum, ab eoq́ tempore nullũ fuisse Persarum regem magnum, nisi solo nomine: Quod ipsum non fortunæ quidem tribuendum sit, sed deprauato uitæ generi, quod regum ac tyrannorum filij ferè complectantur, qui neq́ pueri, neque uiri, neq́ senes ad bonam frugem peruenire possint, impediti plurimis uitiorum illecebris. Hęc autem eò dicit, ut demonstret, Persarum regum Imperium occidisse, quòd nimis magna seruiture populum constringerent, & Atheniensium rempublicam esse labefactatam, quòd populus nimis magna frueretur libertate. Nam in utroq́ seruandum esse modum, eoq́ refert illud præclarum Hesiodi dictum, Dimidium plus toto, quo præcipit, moderatum esse pręferendum immoderato, & tã in Monarchia quàm democratia seruandam mediocritatem,

eoq; nomine taxat Messenam & Argiuos, qui nimia libertate lasciuiebant minimè secuti uestigia Lacędemoniorum, quos magnopere laudat, quòd in ipsorum republica nobilium administratio esset temperata xxviij. uiris natu grandioribus, ac prætcrea ipsis Ephoris, qui luxuriantem principatum cohercerent. Sub finem superioris dialogi, Cretensis dixerat, bonam Cretensium partem uelle coloniam deducere, eiusq; rei curã esse demandatam Gnosijs, & sibi Gnosio ciui cum alijs nonnullis datum esse negocium, ut ex omnibus Cretensium legibus, neq; solum ex ijs, uerum etiam ex peregrinis & exteris colligerent, quas iudicarent optimas, quibus noua colonia institueretur. Hoc igitur est argumentum & occasio eius colloquij, quod nunc inter se habent. Et primũ quidem Atheniensis rogat Cretensem de uarijs rebus, an ea colonia sit futura maritima, an portuosa, an oppidũ aliquod habeat uicinum, an regio sit fertilis, an abundet materia fabricandis nauibus? Cumq; ille dixisset eã aliquantò longius à mari abesse, nec admodum esse fructuosam, sed neq; arbores ibi prouenire

construc

cōstruendis nauibus aptas; alter respondet, bene rem habere, eamq; urbem hoc ipso esse aptiorem ad uirtutem, quòd, quibus uitijs maritimæ ac portuosæ urbes propter cōmertia multarumq; gentium aditus, opportunæ sunt, ijs nō facilè corrumpi possit & effœminari. Quòd etiam ædificandis nauibus nulla sit ibi materies, hoc eò pertinere, ut ciues fortissimè dimicent cum hoste, quando profugiendi nullam sint habituri commoditatem, atq; eo loco recitat, quantum Athenienses à pristina uirtute degenerauerint, postquam cœperunt adornare classem, quod fuit post illatum ipsis bellum à Minoë. Reprehensum quoq; dicit Agamemnonem ab Vlysse, quòd quo tempore Troiam acriter oppugnabant Græci, classem ipse pararit. Post hæc rogat, quænam sit illa futura colluuio & turba colonorum, an omnes Cretenses, an uerò & alij Græci, his permixti. Plurimum enim referre, an sint unius gentis & moris & regionis homines, an sponte migrent propter angustos fines, an uero seditiōe coörta, uel bello pulsi discedant: sed & hoc, an ex omnis generis hominibus conflati sint: nam alios a-

lijs facilius posse cohiberi legibus. Quęrit etiam ex Megillo Spartano, quæ sit forma reipub. Lacedæmoniorum ? Ille dubitanter respondet, ac tandem conuenit, esse mixtam, & quantum ad Ephoros pertinet, tyrannicam. Idem dicit Cretensis de Gnoso, & ambigue respondet. Postea de Saturni temporibus loquitur, & explicat fabulam. Saturnum enim, quòd uideret hominem in magistratu positum, præsertim regem aliquē aut Monarcham, efferri nimiū, neq; posse tenere modū, præfecisse ait suis ciuitatibus, non homines, uerum Dæmones, qui prudenter & continenter illas regerent. Nec enim hominibus uoluisse pręficere homines, uerū pręstantius aliquod genus, quemadmodū uidemus boues & capras, non ab eiusdem generis animantibus regi, uerum à nobiliori aliquo custode, nimirum ab homine. Hoc aūt eò dicit (fabulam enim esse fatetur) ut demonstret, eos qui pręesse debeāt reip. oportere magnis uirtutibus & eximijs dotibus esse præditos. Addit insuper, leges debere condi, non pro salute unius modo partis, uerum totius reipub. corporis causa, & eos qui secus faciant,

non

non esse ciues, uerum homines seditiosos, ideoque magistratum appellat legum ministrum. Hæc locutus de legislatoris officio, ac ueluti præfatus, ostendit, quemadmodum legislator, nouam coloniam aut populum legibus formaturus, cohortari ipsos debeat ad uirtutem, & diligenter eis inculcare pœnas malorũ, præmia uerò bonorum, etiam ab hac uita: item, qua ratione & ordine sint uenerandi Diui, quis honor parentibus, quis amicis debeatur. Postremò, pulcherrime demonstrat, oportere populum non minus persuasionibus quàm ui aut seueritate quadam ad leges obseruandas excitari. Eius rei tale est exemplum. Mandat iuuenibus legislator, ut post annum ętatis tricesimum quintum uxores ducãt, nisi faciant, mulctam constituit & ignominiã. Acerbum est istud atque durum; iam qui uolet huic seueritati adhibere tanquam lene quoddam pharmacum, utetur persuasione: commendabit matrimonium & studiũ procreandi, tanquam rem maximè naturalem, quæ nobis quandam immortalitatem pariat, relictis post nos hæredibus, qui nostri tum imaginem tum memori-

am repræſentent. Hanc eſſe commodiſ-ſimam rationem alliciendi populi ad a-morem & obſeruationẽ legum: ſed eam dicit ab omnibus prope legislatoribus prętermitti, quod reprehendit, monens ut ſingulis legibus præponatur exor-dium aliquod, quo deuinciantur homi num mentes. Antequam ueniat ad fe rendas leges, pręfatur multa de Animo, quem dicit poſt deos maximè colendũ eſſe & honorandum, quod illius poſ-ſeſsio ſit uerè diuina: Tunc autem ue-rè coli & honorari, quum ex deteriori fit melior, cũ ratio prauis affectibus domi natur, cum nec uoluptarij ſumus, nec a-uari, nec iniuſti, ſed modum in rebus o-mnibus tenemus. Exponit deinde, quan tum corporis cultui & bonis fortunę tri buendum ſit, quemadmodum ſenes de beant uitę morumq́ innocẽtia pręire et tanq́ prælucere iuuenibus, quomodo ſint complectendi propinqui & conſan guinei, quomodo amici et ſodales, quo-modo peregrini, quos ab omni iniuria uult eſſe tutos, propter uindicẽ Deum: quomodo ſupplices, quibus parcẽdum eſſe iubet, quomodo ab alijs depellenda iniuria, cum poſſumus, quomodo bona

quæ poſſi

quæ posſidemus, cõmunicanda cum a-
lijs. Duplícem quoq; naturam in homi-
ne, præſertim in magiſtratu, oportere in-
eſſe, ut uidelicet ſit ſeuerus & clemens;
quorũ illud erga præfractos, alterum ue
rò ergà tractabiles ac emendationis cupi
dos ualere debeat. Fugiendũ eſſe autem
nimium ſui amorem. qui enim eo uitio
laborent, quid iuſtum, quid pulchrum,
quid honeſtũ ſit, non rectè poſſe iudica
re. In ijs etiam, quæ in hanc uitam inci-
dunt, in gaudio, mœrore, ſimilibuſq; re
bus tenendũ eſſe modum, & quoſcunq;
uitæ caſus animo forti perferendos. Re-
citat deinde, quantũ oporteat eſſe nume
rum ciuium, et agricolarũ nouæ coloniæ,
nimirum ad quinq; millia et quadragin
ta, inter quos diſtribuẽdi ſint agri. Quod
autem Socrates in ſua republica diſpu-
tat de communione rerum, idem hic re-
petit Plato, confirmans nullam poſſe co
gitari ſanctiorem aut fœliciorem remp.
quæuè propius ad deorum immortali-
um uitam accedat, quàm eam, in qua nõ
modo rerũ omnium et poſſeſsionum ſit
cõmunio, uerum etiam, in qua quæ pro-
pria ſunt cuiuſq; hominis naturæ, com-
munia ſint, oculi, aures, manus, ut qui

uidet, audit, agit aliquid, in communem usum uideat, audiat, agat, ubi rebus ijsdem omnes lætentur & doleant, tanquam ad omneis indifferenter pertinentibus. At uerò, quòd eiusmodi resp. nec fuerit unquam, neq; futura speretur, contentus ostendisse formam & imaginem illius aliquam, transit ad eam reip. formam, quæ inter homines constitui potest. Et principio quidem optimum esse dicit, ut ciues, alter alterum agnoscant, ut quisq; sciat, quantum alterius uirtuti tribuendum sit, & quos mereatur honores atq; munera. Cuiq; suum agrum diligenter esse colendum, neq; ciues oportere illũ, quem supra posuit, numerum excedere. Vt etiam is, qui multos habet filios, unum aliquem ex ijs, quem uelit, possessionum & domus constituat hæredem, præcipit, reliquos uerò det adoptandos ijs qui liberos non habent, utq; filiæ matrimonio collocentur. Multas autem dicit esse rationes uel prohibẽdæ uel augendæ procreationis liberorum, quando scilicet uel honor uel dedecus proponitur, & senum ad iuuenes cohortationes accedunt. Sed cum eum, de quo dictum est, numerum excedit foe-

dit fœtura ciuium, iubet deduci coloniam, cunq; uel morbo uel quauis alia calamitate numerus hic imminutus est, ait non temere admittendos esse, qui sunt in alia disciplina instituti. Ciues omneis uult sordidum & infamem quæstum uitare. fœnerationem adeo improbat & prohibet, ut ne sortem quidem illi qui mutuauit, reddendam esse dicat. Post hæc, eorum refutat sententiam, qui ciuitatē cupiunt esse quàm ditissimam, ac latè dominari terra mariq;, cōfirmans fieri non posse, ut probitas & iustitia sint coniunctæ cum magnis diuitijs, & in ciuitate, quæ seditionem effugere uelit, oportere nec inopiam esse neq; diuitias. Pecuariam & agriculturam ualde probat, ut honestos acquirendi modos. huc deniq; spectat, ut demonstret, primum animi bona esse comparanda, secundo loco, corporis bonam ualetudinem, tertium ac postremum studium oportere esse pecuniæ: urbem etiam commodo loco ponendam esse & opportuno: permagnam enim uim, neq; leue momentum esse positum in ipsius natura loci. Libro sexto dicit, etiamsi optimis legibus constituta sit respub. non posse ta-

men rectè gubernari neq; diu cōsistere, nisi idoneus sit magistratus, qui inde à primis annis rectè sit institutus. Tradit postea, quomodo sint creandi legū pręfecti, quomodo ciuium nomina conscribenda, & cuiusque census annotandus, quomodo eligendi exercitus duces, magistri equitum, tribuni militum & ordinum præfecti. Magistratus uerò creationem debere ità fieri, ut media sit inter unius & populi potestatē: seruos enim & dominos, item probos & improbos nō posse coälescere, si cōmunio sit inter ipsos honorum: Laudandam quidem esse æqualitatem, sed illud sic accipiendum, ut illa demū sit uera & iusta ęqualitas, cum pro cuiusq; uirtute animiq; pręstantia distribuuntur honores: Vitandę autem offensionis causa, nonnullis in rebus utendum esse sorte. Constituendos etiam ædiles, qui uias & ædificia publica, qui portus, fora, fontes, deorū phana & id genus alia procurent: item quæstores atq; custodes sacræ pecuniæ, & curatores agrorum atq; limitum, qui dent operam, ut aduersus hostilē impetum regio sit munita, fossis atq; uallis in eum usum circumductis, item ut fon-

tes atque flumina ędificijs & arboribus exornentur. Rerum uenalium curatores uocat Censores, qui fori ordinem lege sancitum seruant. His omnibus accedunt Musices atque Gymnastices magistratus, qui præsint, alij disciplinæ, alij exercitationis causa. Iubet autem ut omnes magistratus, officij sui & administrati muneris rationem reddant. Post hæc uenit ad iudices causarum, quandoquidem, nisi iudicia fuerint legitimè constituta, ciuitas nulla diu consistere possit. Iudicum alios esse dicit, qui de priuatorum litibus cognoscunt, alios qui publica negocia tractant, alios autem arbitrarios, utriusque partis uoluntate receptos. Ad publicas accusationes, hoc est, cum aduersus rempublicam aliquis deliquit, uult omneis admitti, eò quòd ad omneis crimen & iniuria pertinet. Ostendit etiam, quomodo magistratus debeat instituere atque formare adolescentes, qui post ipsos aliquando preęrunt reipublicę, nimirum ut modis omnibus incumbant in ea, quæ ciuitati sint profutura. quo loco & illud sanctissimè dicit, sic erudiēdos esse ciues, ut gloriosum et honestum putent, mori pro pa

tria, & ut quiduis patiātur potius, quam uelint aut euersam uidere patriam, & in seruitutem redigi, uel fuga ipsam deserere. sed & illud recte dicit, nō posse statim ab initio singula comprehendi legibus, uerum qui succedunt alijs, magistratus usu commonefactos, debere statuere atq; etiam corrigere, quę à maioribus uel prætermissa fuerunt uel minus idoneē constituta. Venit deinde ad nuptias, tanquam ad seminarium ciuitatis, ubi hoc inprimis cōuenire ait, & esse ex usu reipublicæ, ut iuuenes neq; pauperū affinitatem fugiant, neque diuitum sectentur: deinde, ut ferociores iuuenes in matrimonium ducant sedatorum & quietorum ciuium filias, quo soboles utriusq; parentis naturam referat. Ad eam uero rem non cogendos quidem esse illos, sed persuasionibus adducendos. Eum, qui post tricesimum quintum ætatis annum, celibem uitam agit, pecunia quotannis mulctari, & in cœtu iuuenum esse iubet inhonoratum. Ad conuiuium nuptiale pauculos quosdam amicos & propinquos debere conuocari, ne crescat impensa, cumq; per omnem uitam ebrietas uitanda sit, ait coniuges

operam daturos liberis, oportere esse minime omnium uino grauatos, ut semper ex quàm maximè sobrijs & moderatis propagentur liberi. Quantum ad dotem pertinet, iubet æqualitatem in eo seruari, uitandæ causa offensionis. Vrbem iubet ędificari rotundam, & in loco eminentiore, quò & munitior sit & purior. muris autem non debere cingi. quòd ea res ad ignauiam & securitatem ciuium ualde pertineat, eoq; Lacedęmoniorum morem commendat, qui muris carebāt. Possessionum omnium difficillimam ait esse seruos, propter ipsorum improbitatem atq; nequitiam. Præcipit autem, ne nimium uel seuere uel etiam molliter habeantur. tunc enim cuiusq; uirtutem et moderationem maxime perspici, quando aliquis cauet, ne quam ijs iniuriam faciat, quibus facilè posit ac propemodum impunè. Ob impotentiam generandi iubet diuortium fieri, nō tamen subitò neq; temerè. Eo qui sequitur libro ait hominem esse animal mansuetum, & si cum natura fœlici rectè instituatur, euadere excellentissimū, sin minus, nihil eo deterius existere. Et sicut libro superiori tractauit de magi-

ſtratibus, ita hic agit de inſtitutione pu-
erorum. Niſi enim priuata rectè procu-
rentur, non eſſe quòd publica poſſe con
ſiſtere quis ſperet. Plurimum ergo refer
re, quomodo ſobolem quis domi nutri-
at, inq; remp. emittat. Recta uero educa-
tione poſſe tũ corpus tum animũ quàm
pulcherrima & optima reddi. Corpori
ualde conferre motum, & agitationem
nõ laborioſam: ſed & fœtus cum adhuc
in utero geſtantur, uult moueri, nimi-
rum, ut grauidę frequenter deambulent
nec ocio torpeſcant, item, ut nutrices cir
cumferant pueros, donec per ſe firmiter
inſiſtant, quod ad triennium uſq; facien
dum eſſe dicit. Mox à puerili ætate uel
infantili potius, iubet illos paulatim
aſſuefieri ad diſcendum aliquid, ac de-
inde cum adoleuerint, uult inſtitui in
Gymnaſtica & Muſica, quarum illa
corporis, hæc autem animi diſcplinam
contineat. Inprimis autem monet, ut
ambæ manus, à teneris annis, ad omne-
is res pariter & æquè exerceantur, &
aſſueſiant: hanc enim ad defenden-
dum, illam nobis ad cædendum eſſe tri-
butã: itaq; neutrã oportere uel ocioſam
eſſe uel inexercitatam. Poſt hæc agit de
V   Muſica

Musica, quo quidem in loco per occasionem interserit insignem sententiam: omnem uidelicet mutationem, præterquàm in malis, esse periculosissimam, in temporibus, in uentis, in curatione ualetudinis, in moribus, breuiter, in omnibus rebus præterquàm in malis, & simul explicat, quòd quemadmodum corpus humanũ offenditur noua et insolita ratione uictus, ità etiam homines abhorrere à nouis legibus, neq; temere illas mutare, in quibus educati sint, præsertim si longo temporum spacio sint confirmatæ, & nostri temporis memoriam antecedant. Hæc autem eò dicit, ut ne permittatur pueris mutare ludos et alia, quæ ad ludos pertinent, à maioribus, ueluti per manus tradita. Nam eâ consuetudine ipsos fieri inconstãtiores, paulatim eis uetera omnia sordere & noua placere: quæ quidem res maximam pestem in ciuitatem inferat. In media urbe iubet collocari gymnasiorum ædificia publica, ubi iuuentus ad arcum & telorum iactum exerceatur, in suburbijs autem & foris, equestria. Deinde non uult in parentum potestate esse, ut liberos uel disciplinæ tradant, uel non tradant.

dant,sed cogendos ait,ut tradant, quòd respublica plus habeat iuris in filios, quàm ipsi parentes. Idem iudicat de mulieribus atq; puellis, quas in eisdem rebus iubet exerceri atq; institui, ut adolescentes, neq; permittendum ut delitijs remollescant, et lanificiũ modò tractent sed curandum magis ut sciant arma tractare, sicut Amazones, uel Sauromatides ad Pontum Euxinum; idq; uel eò saltem, ut urgente necessitate, uiris omnibus in militiam profectis, urbem ipsæ mœniaq; defendant. Hoc enim esse multò præclarius & utilius, quàm si in ocio educatę, imminente hoste atq; periculo, statim ad aras & phana deorum confugiant: ità fore, ut pro simplici uirorum subsidio, duplum respublica percipiat. Sub gymnasiorum autem nomine complectitur omnem exercitationem & scientiam bellicam, & quicquid ad equestrem disciplinam pertinet. In his omnibus ait tàm puellas quàm adolescentes debere institui per magistros, reipublicæ sumptu conductos. Ad uigilantiam deinde hortatur, quòd somnus & ualetudinem offendat, & animi uigorem extinguat. Arithmeticam autem & ge-

ometriam

ometriam & Mathematicen ait esse discendas pueris. De uenatione postea loquitur, eamque diuidit in aquatilem, uolatilem & terrestrem, et hanc solum probat, quoniam & equis & canibus & corporis uiribus agitur, reliquas, ut minus industrias & propemodum ociosas & illiberales, minus laudat. Octauo libro præcipit, quemadmodum sacra sint facienda diuis, etiam Plutoni, tanquam ei qui generi hominum semper faueat & sit salutaris, eò quòd animæ corporisque coniunctio, nullo modo sit melior quàm dissolutio. Deinde docet, quomodo ciues in armis aliisque certaminibus sint exercendi, scilicet ut singulis mensibus uirium & artis periculum faciant. neque enim belli tempus expectandum, sed in ipsa pace ad rem bellicam assuefaciendos. Itaque uult à magistratibus institui ludos & sacrificia, in quibus committantur pugnę, quàm proximè imitantes uera prælia: & si quis non studio neque dolo malo, sed casu fortuito in iis occumbat, iubet esse impunè percussori. paucis enim quibusdam ità mortuis, reliquos esse futuros non deteriores. timorem etiam in animis ciuium extin-

guendum esse. Quód autem perpaucæ ciuitates hunc morem obseruant, duas adfert causas: ex ijs primam esse dicit, quòd plærique opum accumulandarum cupiditate, rem solũ familiarem curant, & ijs tantum artibus, unde sperant emolumentum, incumbunt. Alteram esse ait ipsius reipublicæ statum atque formam, oligarchiam uidelicet aut tyrannidem. hos enim ferre non posse, ut in aliqua re ciues excellant. Cum autem eius coloniæ, quam instituit, longè alia sit ratio, putat gymnica certamina locum ibi habere, ac in usum reuocari posse. Hinc digreditur ad corruptos sui temporis mores atque libidines, quas tamen ait posse refrenari ijs, quas antea sanciuit, legibus, tum & ipsius magistratus diligentia et seueritate uitęque exemplo. Adulteros & id genus alios impuros homines iubet esse infames, nec ullum eis honorem uult communicari, si modo de scelere constet. postea transit ad leges agricolarum, in quibus ea prima est, de nõ mouendis agrorum finiumque terminis, de pascuis, de apibus, de deriuandis aquis, de percipiendis colligendisque frugibus & autumni fructibus, de non corrũpen-

dis fontibus. Quantum ad opifices atti
net, uetat ne quis duo tractet artificia,
sed uni tantum incumbat. Pro ijs quæ
uel exportantur uel importantur, nul-
lum uult dependi uectigal. Rerum ex-
ternarum nihil uult importari, præter
ea, quibus omninò carere non possit ci-
uitas, nihil etiam exportari, quod inco-
lis & regioni sit necessarium. Rebus ue-
nalibus præficit Censores, qui prouide-
ant, ne qua fraus committatur. In-
sequenti libro tractaturus de iudicijs et
pœnis maleficiorũ, utitur pręoccupati-
one, quasi minus decorum sit atq; etiam
superfluum, de eiusmodi rebus aliquid
præcipere in ea ciuitate, quæ iam sit opti
mis sanctissimisq; legibus informata,
ubi non sit credibile, futuros homines a-
deò flagitiosos, ut ijs legũ uinculis eos
cohercere sit necesse. Quoniã uerò dete
riora sint tempora, quàm fuerunt olim,
& quia cum hominibus non cum diuis
negocium sit, ait hanc quoque partem
disciplinæ prætermitti non posse. Et
principio quidem de sacrilegijs agit, a-
liamq; seruis, aliam ciuibus pœnam irro
gat. Postea de seditiosis et legum euerso
ribus, item de furibus & proditoribus,
& fures

& fures quidem eodem modo uult puniri, siue magnum siue paruum sit furtum. Cumq; hoc nonnihil absurdum uideretur Cliniæ, existimantis pœnam debere infligi pro magnitudine delicti, pulcherrimam disputationem ingreditur de diuersitate maleficiorum & iniuriarum. Ait enim quædam ab hominibus fieri, ui & apertè, quędã clam et fraudulenter, quædam consultò, quædam inconsultò, nonnulla per iram, & eam quidem aut subitam cum pœnitentia facti, aut præmeditatam sine pœnitentia. Ad hunc modũ distinguit omnia, confirmans pro hac diuersitate pœnam esse irrogandam. Pòst transit ad cædem, & aliam dicit esse uoluntariam, aliam minus, aliam ex ira committi, et ea quidem duplici. Non uoluntariã primo tractat, cum quis uel in publicis gymnasijs aliquem, uel medicus ægrotum, uel liber seruum, uel seruus liberum, uel liber liberum, uel ciuis peregrinum, uel peregrinus ciuem, uel peregrinus peregrinum non sponte interficit. Deinde ad eam, quæ fit per irã, descendit, in eiusq; cognitione magnam esse dicit difficultatem, an sit uoluntaria, necne. Quę per
subitam

ſubitam & uehementiorem iram fit, ei mitiorem pœnã ſtatuit; ſeruum tamen, qui herum ſuum, aut filium, qui parentem ſic interfeciſſet, capitis pœnam ſubire iubet. Voluntariam uerò capite plectit, ſiue quis ipſe, ſiue per alios eam perpetrarit. Parricidium autẽ commiſſum ex induſtria, ſic punit, ut poſt ſumptum de percuſſore capitis ſupplicium, nudum cadauer extra urbem protrahatur, atq; ibi omnes qui ſunt cum magiſtratu, lapidem in illius caput conjiciant, poſt, extra fines regionis pertractum, dimittatur inſepultum. Eos qui mortem ſibi cõſciſcunt ipſi, uult ſeparatim ſepeliri. Ignotum homicidium iubet præconis uoce proclamari, poſtea uerò homicidam deprehenſum capitis pœnam luere. Vbi de cęde tractauit, uenit ad uim & uulnera, quæ & ipſa dicit uel ſponte, uel ira, uel timore aliquo, uel nõ ſponte fieri, et pœnam horum omniũ augeri, tum ex perſona eius qui læditur, tum ex loco uulneris. Breuiter, nullum facinus atq; delictum uult impunitũ dimitti, ſed uel morte, uel uinculis, uel uerberibus, uel ignominia, uel mulcta caſtigari, & Iudices, qui de maleficijs co-

gnoscunt, iureiurando, quod Vestę deæ præstare debent, astringit, ut legitimè, quantũ in ipsis erit, pronuncient. Adijcit & hanc insignem sententiam, oportere leges ità conscribi, ut patris matrisq́ personam legislator repręsentet, atq; ut scriptæ leges amoris beneuolentiæq́ significationem quandam habeant, non autem ullius uel crudelitatis uel tyrannidis. ideoq́ præfationibus iubet demulceri ac pręmolliri hominum animos, antequam leges proponantur. Eos enim qui non sint omnino deplorati, uel non delicturos omninò, uel multò certè minus, partim metu, partim pudore. Quapropter et insanabiles iubet è medio tolli, quòd duplex inde commodum ad remp. redeat: primum, quod horum exemplo reliqui deterrẽtur, deinde, quod ab improbis liberatur ciuitas, ne quid ex contagione accipiat incommodi. prius tamen omnes alias rationes tentandas: modo ne crimen sit tàm atrox, ut sit nefas, eum qui deliquit, diutius intueri solem. Magnam uerò partem delictorum ex eo prouenire dicit, quod homines primum locũ tribuunt diuitijs, cum et animi & corporis dotes longè sint anteponen-

reponendæ. corpus enim esse creatum animi causa, diuitias autem, propter corpus. Post hæc ostendit, quàm sint necessaria legum uincula. nisi enim hæc interueniant hominum uitam, quæ quidem sint tempora, futuram esse immanissimam. Cuius quidem rei hanc dicit esse causam, quòd nullius hominis ingenium ità sit natura institutum, ut quæ ad publicam humanæ uitæ utilitatem conferunt, satis cognoscat, neque si cognoscat, id semper agere possit ac uelit, quod optimum esse uidet. Nulla autem re magis augeri & efflorescere ciuitates, quàm si publicam salutem procurent omnes: cum uerò priuatum quisque suũ spectat emolumentũ, dilabi illas & corruere. Quod supra dictum est de ijs qui se interficiunt ipsi, distinguit, & atrocius esse dicit, cum aliquis ignauia quadam hoc in se admittit, quàm cum uel pudore uel fortuito aliquo casu impulsus facit. Eũ qui uim alicui puellę facit atque fœminæ, iubet interfici ab eius, cui facta est iniuria, cõsanguineis & affinibus, patre, fratre, filio, marito. Post enumerata maleficia & horum pœnas, loquitur de omni ui, iniuria & cõtume-

lo, terra, mari uiuunt: ideoq; deorum plena esse omnia. Quòd autem nonnulli dicunt, Deos non curare humana, opinionem hanc ex eò prouenire ait, quod iniusti homines atq; improbi fœlicissimos habeant sæpe successus in rebus omnibus: nec enim deos alioqui permissuros, ut qui sunt impij, rebus omnibus sic augeantur & splendescant. Verum ipse demonstrat, in Deos non cadere uel timorem ullum, uel obliuionem, uel negligentiam, uel talem aliquem affectum, ut magna quidém curent, parua uerò negligant, sed ex æquo curare omnia, per eam, quę in ipsis est, prouidētiam. Cum enim medicus in curando corpore, uel architectus in ædificando, uel quiuis paterfamilias in sua domo, diligenter prouideat, ne quid omninò, quod suæ sit professionis & artis, negligat: non oportere credi, ipsos deos, qui sint sapientissimi, qui omnia tum possint, tum uelint, esse hominibus negligentiores, minusq; sollicitos: Sic igitur existimandum, non posse homines iudicium deorum effugere, sed pœnas aliquando suorum scelerum daturos. Atq; ut maximè fœlices hic esse uideantur impij, tamen nullam

hanc esse fœlicitatem, & fore, ut à morte grauissimè torqueantur. Eos autem, qui sacrificijs posse placari deos ab impijs, dicunt, non secus facere, ac si deos putent esse canes, quibus lupi partem aliquam rapinæ concedant, atque illi interim patiantur gregem dilacerari, aut esse ueluti nauis gubernatorem, qui uini suauitate captus, & tanquam sui oblitus, clauum deserat & nauim fluctibus agitari permittat. Quod cum ualde sit absurdum, & quoniam homines uel mediocriter iusti non patiuntur se muneribus corrumpi, ut ius & æquum prodant: non debere etiam quenquam existimare, Deos, optimos sanè custodes, hominibus esse deteriores. Ad hanc uerò disputationem ait se descendisse, ut homines melius & reuerentius de Deo sentiant: eum etiam qui de his rebus legem feret, ait hoc ueluti prœmio debere uti ad homines, ut impio uitæ genere relicto, ad pietatem sesè conuertant: deinde, lege cauendum esse, ut qui parum reuerenter et impie de Deo sit locutus, ad magistratum accusetur, et pro delicti conditione puniatur. Cum autem ex ijs tribus opinionibus, ab eo confutatis, diuersa

prouenìant peccatorum genera, dicit e-
os non simili pœna, sed alios duriore,
alios mitiore esse affligẽdos. Quosdam
enim, tametsi deos esse negant, tamen
naturæ quadam bonitate, uirtutem ama
re et improbitatem odisse: qui tales sunt,
esse tractandos paulò clementius, & car
cere cohibendos, & sermonibus bono-
rũ in meliorem sententiam adducendos.
Qui uerò prauę & impiæ sententiæ ma-
los coniungunt mores, & disputationi-
bus etiam sua propugnant, multò grauì
us debere puniri. Itaq; propter eos, qui
tàm faciles putant esse Deos & exorabi-
les etiam impijs, legem statuit, ne quis
in domo priuata sacellum habeat, neuè
sibi deos aut deorum sacra præter leges
fingat, sed ut ad publica quisq; sacrifi-
cia ueniat, quæ palàm sacerdotes pera-
gunt. uerũ antequam superiorem istam
disputationem ingreditur, ait esse ualde
arduum, rationibus confutare & perse-
quí receptam ferè ab omnibus, doctis pa
riter & indoctis, prauam illam atq; per-
uersam, de dijs et iustitia, persuasionem.
Libro undecimo uaria tractat, & primò
quidem de non surripiendis alienis the
sauris, eamquè ueluti regulam ponit.

Quæ non deposuisti, ne tollas: deinde, de non asportando eo, quod alicubi relictũ est ab aliquo. uult enim eiusmodi omnia suo loco relinqui, tanquam consecrata deæ itineris. Iubet etiam ut liberti suos patronos obseruent & reuereantur, nimirum ut singulis mensibus ter ad patroni domum ueniant, officium & obsequium illi suum deferant, illiusq; uoluntate uxores ducant, et ne maiores habeāt opes, quàm patronus ipse, aut quas habent ampliores, ut eæ patrono cedant. Posthæc transit ad emptionē & uenditionem, ac iubet, ut uenditor accepto precio rei uenditę, q̃d modo triginta drachmas excedat, decē diebus in urbe maneat, et emptor eius diuersoriũ nō ignoret, idq; propter uitium rei emptæ, si quod forte deprehendetur, quo quidem in loco prolixè agit de Redhibitoria actiōe, deq; ędilitio edicto, et diligenter distinguit, quid cui prę̃stādũ sit. Nā si medico uel gymnastę uenditus sit seruus uitiosus aut ægrotus, actionem illā ait nō habere locum, secus autem, cum earum rerũ imperito aliquid uenditur. Ipsam autem reticentiam, cum uidelicet uenditor emolumēti sui causa, quod
ipse

ipse scit, id eum celat, cuius intersit id scire, grauiter uituperat, & animaduersione dignam esse, & duplicatum precium emptori dicit esse reddendum. Cauet etiam, ne qui uendunt aliquid, aut adulterinum uendant, aut supra iustum precium aliquid exigant: sed & commendationem rei uenalis nullam, nec iusiurandum etiam uult interuenire. Qui uitiatam & non synceram rem uendit, eum & mercis iacturam facere iubet, & totidem cædi uerberibus, quot drachmis illam uendidit. his rebus dijudicandis constituit ędiles atq; censores. Ad caupones deinde uenit, quod genus hominum ait propter auaritiam & rapacitatem haberi minus honestum et liberale, nō tàm ipsius rei causa, quæ sit pernecessaria, quàm ipsorum hominum uitio. Sic enim esse comparatum in rebus humanis, ut pauci admodum, etiam natura non mala præditi ac bene educati, cum uel egestate premuntur, uel alicuius rei tenentur cupiditate, continenter agant, & mediocri quæstu sint contenti. Quia uerò cauponibus omninò carere non possunt ciuitates, hoc consilij dat, ut quàm paucissimi sint, & peregri-

ni solum, atque hi, quàm minimè mali aut sordidi. Iubet autem, ut ædiles ac rerum uenalium curatores, & agris præfecti magistratus, collatis rationibus, emolumenti et sumptuū, qui in hoc genere uersantur, æquum lucrum & tolerabile cauponibus constituant. Opificibus hanc præscribit legem, ut ad constitutum tempus promissum opus perficiant, item ne quid corrumpant, neue pluris quàm æquum est, uendant. Fortes ac rei militaris peritos homines, qui reipub. profuerunt, iubet honoribus affici, ne iustam habeant offensionis & querimoniæ causam. Ad testamenta deinde uenit: non permittit autem liberam testandi facultatem, præsertim si testamenti factio dilata sit ad extremum usque uitæ tempus. Ait enim homines moribundos non solum esse difficiles atque morosos, uerumetiam sæpenumero testari contra leges atque mores, & eorum, quos inprimis curare debebant, utilitatem, & inepta quędam pręcipere non rarò, quando iam cū morte luctantur. hæc autem minimè seruanda esse, ac simul reprehenhit priscos legumlatores, quòd morientibus nimium indulserint. Itaque legem ipse consti-

constituit de successionibus uel ex testamento, uel ab intestato: et testatorem ait, posse ex filijs eum quem uelit, hæredem instituere, reliquis aut in adoptionem datis, aut bonorum aliqua parte legata. Quod si filias tantum habeat, iubet ut quem uelit generum, ei, cui uelit filiæ, adsciscat, eumq; hæredem faciat. Si nullum habeat filium, permittit, ut quem uelit, arroget. Cum quis moritur intestatus & filias relinquit, uult ut proximus agnatus aliquam ex eis in matrimonium ducat, & hæreditatem adeat. Quòd si nullis relictis liberis decesserit intestatus, proximis agnatis defert ius succedendi. Quantum ad tutores pertinet, eos qui testamento sunt dati, primo loco, deinde proximos agnatos, & postremò, datos à magistratu, iubet administrationẽ obtinere, ijsq; grauiter commendat salutem pupillorum, ut qui dijs facturi sint rem longẽ gratissimam, si bene, uehementer autem ingratã, si male in eo munere uersentur: nec enim minus debere illos complecti & amare, quàm suos ipsi liberos amant. Quòd si filius emendari nolit & sit intractabilis, iam patri licet conuocatis
primum

primum cõsanguineis atq; propinquis, eorumq; sententijs condemnatum abdicare, & e familia eijcere. Filio quoq; licet patrem decoctorem modestè ac reuerenter ad magistratum incusare, qui re cognita illum cohibeant, nec ei bonorum administrationem concedant. Diuortium permittit ijs, qui simul uiuere non possunt: uerum ita, ut si non habeant liberos, matrimonium denuo contrahant quicum uelint. Ne quis cum serua sua, neuè domina cũ seruo suo rem habeat, grauiter uetat, exilij pœna constituta. Parentibus iubet honorem impendi, & deos hoc officium à nobis flagitare, ut qui parentum preces, de liberis conquerentium, dubioprocul exaudiant. Eius rei documentum adducit, Oedipum, Amyntorem & Theseum: nam horum filios, propter imprecatiões ipsorum, in summas incidisse calamitates, demonstrat. Veneficos, qui uel hominibus uel iumentis & pecudibus, quacunq; ratione nocent, è medio tolli iubet. Maledicos & conuiciatores uult coherceri, legemq; statuit, ne quis conuicietur, uerum ut res corám iudice potius disceptetur. Atq; hic per occasionem meminit po-

nit po-

nit poëtarum comicorum & satyricorũ, quos etiam cohercet, nisi cum sine ira & iocosè ridiculum quid proferunt. Serium aũt & stomachosum, nequaquam admittit. Mendicos omneis iubet exterminari. Si quadrupes pauperiẽ fecerit, dominum iubet prestare damnum. Testem, eum uidelicet qui testificari possit, ait cogendum esse ut testimonium dicat, aut præstito iureiurando, quôd non posit, dimittendum. Qui ter falsum testimonium dixerit, eum capite plectit. Postremò, grauiter taxat rabulas forenses, qui uel auaritia uel ambitione adducti, calumnias nectunt, & litem ex lite serunt. Quod si ambitione faciant, iubet illis ad certum tempus interdici omni actione: si uero auaricia, distinguit, & peregrino quidem exilĳ perpetui pœnam indicit, ciuem uerò capite mulctat, atq; idem etiam statuit de eo, qui bis per ambitionem peccarit. Duodecimus & postremus liber uaria quoq; continet, & primò quidem iubet, ut qui mittuntur aliquò legati, bona fide mandata perficiant: qui secus fecerint, ut ĳ tanquam Iouis atq; Mercurĳ contemptores, pro magnitudine delicti puniãtur. Furtum,

siue

siue paruum sit siue magnum, pari supplicio plectit, & non tàm ipsum factum quàm uoluntatem punit. Seruum aut peregrinum, furem, iudicis arbitrio permittit: ciuẽ omnino uult capite mulctari, quòd in tali repub. institutus, tanto scelere se contaminauerit. Pecuniæ furtum illiberale esse dicit, rapinam uerò turpissimam. Vitam solitariam improbat, & societatem uult esse hominum inter se. Adolescentes ait inde à teneris annis assuefaciendos, ut quàm parcissime cibo utantur, ut frigus & æstũ & cubilis duritiem leniter ferant, ut ne caput atque pedes, alijs, quàm ijs quæ natura dedit, tegumentis corrumpant. Extrema enim illa membra, maximas toti corpori uires præbere ac cõmunicare, cum à sua natura non deducuntur. Eum, qui iubente imperatore militiam aut detrectat aut negligit, iubet à commilitonibus accusari, atque ita puniri, ut nec ad militiam ullam pòst admittatur, nec alios neglectæ aut desertæ militiæ, possit accusare. Qui militiæ fortiter ac præclarè se gessit, uult honorari donis & corona laurea, quam deinde belli duces in deorum templis cum inscriptione &

ne & titulo suspendant, ut sit perpetuum uirtutis monumentum. Qui militiam & ordines deserit, quiuè arma proijcit, grauiter punit: iudicibus autem & magistratui militari uidendum esse, ne quem temere puniãt, sed causam proiectionis armorum diligenter inquirant. qui enim aut casu fortuito uel coactus arma perdidit, eum absoluit. Exempli causa Patroclum adducit, quem interfectum, armis, nudauit Hector. hunc si quis deinde repertum sine armis criminatus fuisset ut ignauum & desertorem, magna sanè affecisset iniuria. Transit deinde ad repetundarum iudicium, cui qui præsideant, hos ait oportere esse homines integerrimos. Per occasionem postea meminit Rhadamanthi, eumq́ fuisse dicit incorruptum iudicem, & celeriter peregisse iudicia, & litigantes iureiurando in omnibus causis adegisse. Magnam enim tunc fuisse hominum integritatem, & periurium illos uehementer exhorruisse, propterea quòd de dijs optime sentirent, eosq́ & regnare, & humana respicere, & impietatem grauiter punire crederent. Nunc autem longè aliam esse rationem

obſeruandam in iudicijs, & quia mutatæ ſint hominũ de dijs opiniones, ac corruptiores facti mores, ait leges quoque mutandas. Nam ſi iurare cuiqꝫ liceat, fore ut plærıqꝫ omnes euadant periuri. Iudicem ergo non debere permittere litigantibus, ut uel iurent, uel male ſibi generiqꝫ ſuo precentur, uel turpiter & ignaue ſupplicent, uel muliebri quadam utantnr commiſeratione, uerum ut cauſam ſuam plane dicant. Peregrinis autem permittit iuſiurandum, nec enim eſſe metuendum, ut alios corrumpant, qui in ciuitate non poſsint inueteraſcere. Poſtea loquitur de peregrinationibus, et ait fieri non poſſe, quin homines ultrò citroqꝫ commeent: crudele etiam eſſe atqꝫ ſuperbum, uelle hunc morem inducere, ne uel aduenæ recipiantur, uel ipſi aliquò proficiſcantur, ideoqꝫ modis omnibus cauendum eſſe, ne qua ciuitas in uitium hoc & criminationem incurrat, ut & peregrinorum hoſtis, & difficilis & inhumana uocetur, neque contemnenda eſſe aliorum de nobis iudicia. Quapropter eos, qui ocio abundant, & aliorum hominum res atqꝫ mores uidere cupiunt, nõ uult lege ulla prohiberi

hiberi. Ciuitatem enim, quæ solitaria sit, & quid boni aut mali sit apud exteras gentes, ignoret, à perfectione ait longius abesse. Qui hominum cognoscendorum causa peregrinantur, uult esse non minores annis quinquaginta, neque diutius abesse, quàm decem annis. Vbi domum redierint, iubet diligenter explicare senatui, quid uel in legibus uel educatione uel disciplina egregium & memorabile uiderint apud exteros, ut hoc ipsum deinde, si probatum fuerit, in rempub. recipiatur. Aduenas igitur & peregrinos, ab alijs ad nos uenientes, iubet humaniter excipi. sed ex ijs quosdam esse dicit æstiuales, qui tempus idoneum nacti commeant huc illuc, alios bonarum artium causa proficisci: quosdam uerò publicè mitti legatos, ijsque magnum esse tribuendum honorem à magistratu. Quantum ad possesiones attinet, ità distinguit, ut qui in urbe, foro, sacris & palàm aliqua re fuerit usus, anni spacio, qui in agris, publicè, quinquennij, qui in urbe, domi, non apertè, triennij, qui in agris domi & occultè, decennij tempore, ius in eam rem præscriptionis habeat, neque post illud tempus do-

mino sit integrum, repetere, sed extra fines regionis ei liceat recuperare & apprehēdere, quouis etiam tempore. Qui rem furtiuam domi suæ receptat, in eodē est crimine, quo fur ipse. Qui proscriptum aut exulem recipit, eum capite plectit. quem enim ciuitas aut resp. inimicū pronunciauit, eum non licet ulli ciui habere pro amico. Cum uel de pace uel bello uel inducijs tractatur, debet interuenire communis omnium consensus. Iudiciorum alia dicit esse priuata, alia publica. inter priuata numerat arbitros uel conciliatores, uicinos & tribules. Publica, sunt magistratus, de quibus antea dixit, eosq; uult memoria tenere legum decreta, simul ostēdit esse quādam affinitatem et uocis et significationis inter νόμον legem, & νόον, mentem. Mortuis uult fieri parentationes, eorumq; sepulturę iubet deligi locum, non in fertili aliquo agro, sed eiusmodi, qui nulli præterea rei sit utilis. nec enim terrę matris fœcunditatem esse minuendam. Sumptus funebres uult esse moderatos, pro cuiusq; censu. non enim hominē ibi sepeliri, sed simulachrū hominis, corpus ipsum & cadauer: uerum autem hominem, animam uidelicet corpore solutā,

proficiſci aliquò ad deos, operum ſuorum rationem redditurã. Atq; hoc quidem in loco finem imponit legibus, ſed unum ait deſiderari, & illud quidem maximum. Nec enim ſatis eſſe, leges conſtitui, ſed oportere, ut firmę ſint, & magno ſtudio ſeruentur, & inſit illis quædam uis immutabilis. Cauſam uerò mutationis legum ait eſſe, quòd legumlatores nõ ſemper eundem ſcopum reſpiciunt. Alios enim eò ſpectare, ut pauci quidam in repub. dominentur, alios, ut ditescant, ſiue ſeruiant, ſiue non: alios, ut liberi ſint, alios ut non ſolum libertate fruantur, ſed imperium quoque ſuum amplificent, & uicinas urbes ſubigant. Monet autem, ut reſpublica ſibi propoſitum ſemper habeat unum aliquem finẽ, quo ſua omnia conſilia dirigat. ſimul hortatur, ut ex magiſtratu quotidie conueniant aliqui natu grandiores, qui ſinguli iuuenem aliquem, triginta natum annos ſecum adducant, & ante ſolis ortum prima luce ſermonem inter ſe conferant de republica, & ut iuuenes ea quæ ſenibus probantur, magno ſtudio diſcant. In Epinomi percurrit uarias artes atque ſcientias, hominum uſui neceſſa-

ſarias, agriculturam, piſtoriam, architecturam, fabrilem, figulinam, texturam, nauticam, uenatoriam, piſtoriam, militarem, medicam, iuridicam, & quęcunque ſunt aliæ, ſed eas inquit non hoc poſſe præſtare, ut aliquis euadat ſapiens. Arithmeticen uerò & Mathematicen & Aſtronomiam ait eſſe tales, ut qui in ipſis bonam operam nauarit, eum efficiant ſapientem, ut & de animæ immortalitate & de dijs rectè ſentiat. quo quidem nihil ſit præſtantius. Nullam enim in humano genere poſſe maiorem inueniri uirtutem, religione & pietate in Deum. His ergo, qui ſic inſtituti ſint, & naturam habeant non uitioſam, ait ſummos debere committi magiſtratus, cum ad ſenectutem peruenerint, et tales oporteree eſſe illos, qui in antelucanum concilium uenturi ſunt, in quo, uelut in anchora, ſalutem reipublicæ poſitam eſſe dicit. Atque ut deorum præſtantiam demonſtret, multa differit de animæ proprietate. Quinque autem ponit corpora, ex quibus ait cuncta prouenire, terram, ignem, aquam, aërem & ęthera. Pòſt, de planetis & ſyderum ratione uerba facit. eamque doctrinam ait à Barbaris ad Gręcos

eos esse deportatam, ubi & hoc addit, Græcos habitare in regione, ad uirtutem longè opportunissima, quòd inter hyemalem naturam & æstiuam media sit: & quòd ab æstiua serenitate longius ipsi distent quàm Barbari, idcircò tardius apud ipsos, ait hanc scientiam excitatam esse: Græcos tamen, quicquid à Barbaris accepissent, melius explicasse quàm illos. Postremò, in ijs, quæ ad Deorum sacrificia pertinent, non uult legislatorem immutare quicquam, & cauendum dicit, ne ad nouum minus certę religiōis cultū homines assuefiāt, sed quę patria lege uel cōsuetudine, de sacrificando confirmata sunt, ea iubet immota cō seruari. In eo dialogo, qui Minos inscribitur uel de lege, rogat ex Minoë quodam Socrates, quid sit lex? Ille respondet esse eam, quæ sit lege recepta & approbata. Definitionem hanc refellit Socrates, ut impropriam & absurdam. Tum ille, esse ciuitatis institutum atque decretum. Ne hoc quidem Socrates admittit. quædam enim esse bona, quędam uerò mala ciuitatis decreta. sed ipse demum definiens ait legem esse ueritatis inuentionem. Refutatur hoc à Minoę,

quòd homines non semper eisdem utantur legibus, longè enim alias esse per Græciam, quam in Africa, & maiorum leges multum esse diuersas ab ijs quæ nunc sint in usu. Respondet Socrates, & ait ea quę iusta sunt et honesta, ubiq; esse iusta et honesta. Legum uerò promulgationē non esse cuiusuis, uerum eius tantum, qui sciat quid in singulis rebus iustum & iniustum sit, qui teneat ciuitatis ordinem & gubernandi rationem. Idcircò enim esse et nominari leges, quòd constituantur ab ijs, qui peritiā habent: quemadmodum & medicorum & geometriæ & agriculturæ leges dicuntur, hoc est, decreta, quæ fiunt ab huiusmodi rerum peritis. Posthæc loquitur de Lycurgo, qui Lacedæmonijs dederit leges, mutuatus eas à Cretensibus, quorum fuerint præfecti Rhadamanthus & Minos, Iouis ex Europa filij. Cumq; ille diceret, Minoem male audire, ut agrestem & durum hominem atq; etiam iniustum: Socrates eum obiurgat, quòd de Deo minus rectè sentiat, eumq; demonstrat, optimum fuisse uirum, atque id probat authoritate Homeri, qui dicit eum per annos nouem fuisse ipsius Iouis ὀαριστὴς,

hoc est, collocutorem & auscultatorem. Qui secus hanc uocem interpretentur, eos errare, nec enim fuisse Iouis aut compotorem aut collusorem, & grauiter illum præcepisse Cretensibus, ne compotarent ad ebrietatem. non esse ergo credibile, ut cum turpem iudicaret temulentiam, aliud ciuibus mandarit, aliud ipse fecerit; hoc enim esse improborum hominum. sed Minoem, quandiu Cretensibus præfuit, collocutum esse familiariter cum Ioue, ab eoq́ leges didicisse, quibus floruerint Cretenses, ac post eos Lacedemonij. Causam uero, quòd Minos, ut agrestis & parum etiam iustus, male audiat Athenis, ait hanc esse, quòd bellum Atheniensibus intulit, ijsq́ deuictis tributum imperauit ualde inhumanum, septem scilicet pueros, quotannis. Ad hanc autem seueritatem fuisse illum adactum criminationibus & conuicijs poëtarum. hos enim permagnam habere uim in utramq́ partẽ, et ad laudandum & ad uituperandum, ideoq́ illum cui fama & nominis existimatio curæ sit, iubet cauere, ne poëtas habeat aduersarios. Minoem uero reliquis omnibus præfert, & usum esse dicit Rha-

damantho, ueluti legum uindice per Gnoson urbem, Tallo autem, per totam insulam. Hunc enim ciuitates omneis ter in anno adijsse, & ubicunque opus esset, emendasse omnia, sculptis idcirco legibus in tabulam æream, & palàm propositis, ut ne quis eas ignoraret. Fuisse quoque uirum bonum Minoem, ex eo probat, quòd in ipsius legibus nihil fuerit immutatũ, quòd ab omnibus haberẽtur magna æquitate esse conscriptæ. Postremò, quærit quid medicus præcipiat ualetudinis tuendæ causa: cunque ille diceret, nutrimentum & corporis agitationem atque motum, nunc remissiorem, nunc uehementiorem: rogat, quid legislator & populi pastor adhibere debeat, quò suorum hominum mores & animos meliores faciat: cunque præsens responsum Minos non haberet, ait pudendum esse, scire aliquem quid ualetudini & corpori sit necessarium, quid autem animæ conferat, ignorare. In eo qui Politicus inscribitur, uel de regno, qui libros de republica & legibus antecedit, declaraturus, quàm sit insigne munus, præesse alicui reipublicæ, & quibus rebus oporteat eum, qui bene gubernare

uelit

uelit, instructum esse, principio diuidit scientias, & aliam esse dicit theoricam, aliam uerò practicam. Eius qui remp. administrat, functionem ait esse theoricam magis quàm practicam. Manus enim & reliqua corporis membra propè nihil conferre, prudentiam uerò & animi robur, quàmplurimum: Architectum etiam uix unquàm uti ministerio manuum, sed ijs qui manibus utuntur, præesse. Theoricam deinde diuidit in iudiciariam & imperatoriam. & quoniam plures in repub. sunt qui mandant aliquid & præcipiunt, apparitores, præcones & id genus alij: idcirco, quemadmodum caupo differt ab eo, qui proprium opus uendit, sic etiam à rege inquit differre præconem, qui regis mandatũ alijs ipse pronunciat & mandat. Postea descendit ad prolixam diuisionem eorum omnium quæ generantur. Quędam enim, inquit, sunt animata, quędam inanimita, de quibus nihil præterea loquitur, sed animata partitur in hominẽ & bruta, quorum aliud est ferum, aliud mansuetum, aliud aquaticum, aliud terrestre, & in his aliud uolatile, aliud gradiens, horum autem aliud solida, aliud

bifida ungula, cornutum aliud, aliud absq; cornibus, aliud promiscuè generans, ut equi, asini, muli, aliud in suo tantum genere: aliud bipes, aliud quadrupes. bipedum aliud pennatũ, aliud implume, quod ad hominẽ propriè refert. Hoc aũt in loco diuertit ad fabulam & recitat, quomodo mundus initio fuit gubernatus à dæmonibus, et quàm fœlicia quanq; aurea tunc fuerunt sæcula, cum nihil esset incultum aut agreste, cum tellus ipsa sponte uictũ & omnia præberet, quum nulla uis, nullum bellum intercederet, cum absq; legibus honestè et amicè uiueretur. Talem fuisse mundi faciem, quo tempore Saturnus uixit: ab eius uerò morte ait homines dęmonũ custodia & prouidentia destitutos, cum in omnium rerum conuersione, mutatis etiã brutorum naturis & efferatis, expositi essent uarijs periculis, excogitasse in summa necessitate, quæ ad tuendam uitam conferrent. Sed ne hac quidem in parte aliquid præstare potuisse absque deorum auxilio. nam à Prometheo fuisse inuentum ignem, artes autem à Vulcano, & rationẽ colendæ terræ seminumq; ab alijs demõstratam esse. Redit deinde ad

proposi-

propositum, & ait functionem eius, qui præest hominibus, ualde esse illustrem. et licet multi alij nomen hoc usurpare sibi uelint, quasi populi sint pastores atque nutritij, cuiusmodi sunt mercatores, agricolæ, gymnastæ, medici, eò quod uictum subministrent et ualetudini consulant, tamen ei soli proprium esse nomen illud, qui populum legibus moribusque regit. Eum uerò sic describit, ut dicat arte quadam imperare, neque referre an uolentibus imperet an inuitis, an ex scripto, nec ne, pauper sit an diues. Vt enim medicus & habetur & uerè dicitur, qui morbos quocunque modo depellit, & ægrotos ualetudini restituit: ità etiam qui populi salutē procurat, eoque solum respicit, hunc ait legitimum esse principem atque magistratum. Posthæc recenset formas reipublicæ, & Monarchiam, si cum legibus coniuncta sit, optimam esse dicit: qoud si uerò legibus non utatur, grauissimā esse populo demonstrat. Inter legitimas reipub. formas, democratiam ait esse deterrimam, inter iniquas autem, longe optimam. Post regiam aut ciuilem scientiam proximè ponit artem rei militaris, deinde Iudi-

ciariam & Oratoriam, quas ait legum
esse custodes atq; ministras. Quod eti-
am suprà dixit in libro de legibus, idem
hic tractat, oportere uidelicet naturam
esse mixtam atq; temperatam, neq; sin-
gularem aliquam in nobis luxuriari. qui
enim ingenio sit nimium pudente atq;
modesto, euadere molliusculum: in quo
autem animi robur & audacia paulò sit
maior, eum ad feritatem magis propen-
dere quàm humanitatem. Itaq; dandam
esse operam, ut eorum, qui matrimonia
contrahunt, naturæ sint dispares
atq; diuersæ, ut quod in uno
uidetur esse nimium, al-
ter coniugum mo-
deretur atq;
leniat.

F I N I S.

ERRAA.

	Pag.	Verſ.	Lege
B	2	23	*tribuni militum*
B	8	1	*longinquitate*
C	4	26	*iuris*
D	6	10	*nobilitatem*
E	15	24	*quidem illis,*
L	13	18	*euadere*
M	3	11	*uirulentam*

112.

WR